

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
toimitteita

4

Helsinki 1980

ISBN 951-95402-4-5 (osa 4)

Helsingin Paino Oy

Leena Laine

Wilken koulu Viipurissa

Tutkimustehtävä

Tutkimukseni kohteena on Viipurissa vuosina 1860—1893 toiminut koulu, joka perustettiin Adam Wilken lahjoitusvaroilla. Mesenaattinsa mukaan koulu tunnettiin Wilken kouluna tai Wilken Alkeiskouluna. Käytän jäljempänä ensiksi mainittua nimeä: koulu ei johtanut mihinkään oppilaitokseen, vaan se oli lähinnä yleissivistävä.

Adam Wilken lahjoitus 11 000 hopearuplaa (liite 1) herätti aikanaan huomiota; siitä mainittiin ainakin seuraavissa lehdissä: Helsingfors Tidningar 31.3.1849, Kanava, Sanansaattaja Viipurista 31.3.1847, Suometar 6.4.1847, Suomi 5.6.1847. Kokonaisuudessaan lahjoitussumma on ollut 12 634 hopearuplaa, mikä vuoden 1965 markoiksi muutettuna merkitsee 262 787,20 markkaa.¹ Adam Wilkeä ja hänen lahjoitustaan Viipurin Suomalaiselle Kirjallisuusseuralle² on käsitellyt Jouko Teperi teoksessaan ”Vanhan Suomen suomalaisuusliike I”; itse koulua hän ei ole kuitenkaan tutkinut. Niinpä pyrinkin tässä työssäni antamaan kokonaiskuvan koulun yli 30-vuotisesta toiminnasta. Lopussa selvitän lyhyesti, mitä lahjoitusvaroilta tapahtui koulun lakattua toimimasta.

Lähdekritiikki

Arkistolähteet

Tärkeimpinä lähteinä olen käyttänyt Mikkelin maakunta-arkistoa (MMA) ja Valtionarkistossa (VA) olevaa Porvoon tuomiokapitulin kouluarkistoa. VA:ssa on ”koulun säännöt” (Senaatin AD 480/148 1859), johon sisältyy Wilken testamentin koulua koskeva osa. VA:ssa on myös painettuna kirjaseinä ”Wilken Alkeiskoulun Säännöt, niiden Armollinen vahvistus” sekä Wilken testamentin koulua koskeva osa (vuodelta 1879).

Vastoin Wilken testamenttia senaatti määräsi koulutoimikunnan esityksestä koulun ylimmäksi valvojaksi Porvoon tuomiokapitulin (Senaatin AD 480/148 1859), jonka kouluarkistossa on vuosilta 1860—1874 oppilasluetteiloita, todistuksia ja vuositutkintopöytäkirjoja.

MMA:ssa vuodesta 1847 lähtien olevat asiapaperit kattavat suurimman osan koulun toiminnasta. Paljon tärkeää lähdemateriaalia on kuitenkin hävinnyt sotien aikana siirrettäessä Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran asiapapereita.³ Teperi mainitsee em. teoksessaan, että Wilken testamentti olisi täydellisenä ruotsinkielisenä käännöksenä säilynyt vain Viipurin raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa (MMA: Nide: Justitae Protocoller för år 1847 C I 39). Olen kuitenkin löytänyt Wilken alkuperäisen suomenkielisen testamentin MMA:sta Adam Wilken peruluetteloiden joukosta (Redovisning över avlidne Handelsbokhållaren Adam Wilkes qvarlätenskap, upprättad efter grunderne i hans Testamentariska förordnande av den 24 mars 1847). Testamentti on päivätty 24.3.1847, ja sen oikeaksi todistavat Joh. Lassenius, vicepastor, ja C. Melartin, vicelandmätare. Itse peruluetelo on ruotsinkielinen, ja se on päivätty 27.2.1849. Allekirjoittajana on E. J. Bäck, jonka Wilke oli määrännyt testamentin hoitajaksi (ks. liite 1). Peruluettelon oikeaksi todistavat Abr. Keldán, tukkukauppias, ja Chr. Tavast, kirjanpitäjä. Kaikkien em. testamenttien koulua koskevat osat ovat täsmälleen samansisältöiset.

Kirjallisuus ja sanomalehdet

Wilken koulua koskevat kirjalliset maininnat ovat vähäiset, kun ottaa huomioon koulun senhetkisen merkityksen. Tavallisesti mainitaan vain lahjoittajan ja koulun nimi. Useimmiten koulun toimintaa koskevat vuosiluvut ovat sitä paitsi virheellisiä.⁴

Martti Jukolan kirjallisuushistoriallisessa teoksessa Juhana Heikki Erkko on mainintoja koulusta, sillä Erkko toimi koulun viimeisenä vakituksena johtajana (luku Juhana Heikki Erkko). Myös Kauko Kyyrö käsitellessään Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran vaiheita 1845—1965 mainitsee Wilken koulun, mutta koulua koskevat lähdeviitteet puuttuvat ja useat tiedot ovat ristiriitaisia muiden lähteiden kanssa (luku Koulun sijainti).

Parhaimman kuvan koulusta antavat Viipurissa ilmestyneet sanomalehdet, joita säilytetään Helsingin yliopiston kirjastossa. Siihen aikaan ilmestyneet viipurilaiset sanomalehdet kirjoittivat pääasiallisesti oman kaupunkinsa asioista. Sanomalehdissä julkaistiin kerran vuodessa, yleensä helmikuussa, Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran vuosikertomus. Näissä vuosikertomuksissa on mainintoja vuositutkinnoista, oppilasmäärästä, opettajakunnassa tapahtuneista muutoksista ja muista kouluun liittyvistä asioista. Koulua koskevat erimielisyydet saivat paljon palstatilaa (luku Testamentin toimeenpano, suunnitelmia koulun muuttamiseksi ja Pehr Fritiof Molander). Sanomalehdissä on myös koulun kirjastoa ja lukusalia koskevia ilmoituksia.

SISÄLLYS

I. VIIPURIN SUOMENKIELISET KOULUT SYNTYVÄT	8
II. ADAM WILKEN LAHJOITUS VIIPURIN SUOMALAISELLE KIRJALLISUUSSEURALLE	9
1. Adam Wilke ja hänen testamenttinsa	9
2. Testamentin toimeenpano	11
III. WILKEN KOULUN ULKOISET PUITTEET	14
1. Koulun hallinto	14
2. Koulun sijainti ja irtaimisto	15
3. Koulun rahasto	17
IV. KOULUN OPETTAJAT	17
1. Koulun sääntöjen määräyksiä johtajista	17
2. Koulun johtajat	18
A. Johan Wilhelm Murman (1860—1863)	18
B. Pehr Fritiof Molander (1863—1873)	19
C. Juhana Heikki Erkko (1874—1893)	21
3. Muut opettajat	23
4. Opettajien palkkaus	24
V. KOULUN OPPILAAT	26
1. Oppilasmäärät	26
2. Sosiaalinen tausta	27
3. Kotipaikat	28
4. Ikärakenne	29
5. Koulunkäynti	30
VI. OPETUS	31
1. Opetustavoitteet ja opetusmenetelmät	31
2. Päiväjärjestys	32
3. Lukuvuoden pituus ja lomat	33
4. Luokkajako	33
5. Arvostelu	34
6. Kuri ja rangaistukset	35
7. Havaintovälineet	35
VII. OPPIAINEET JA OPPIMÄÄRÄT	36
1. Koulun sisäänpääsyvaatimukset	36
2. Uskonto	37
3. Äidinkieli	37
A. Lukeminen	37
B. Kirjoitus	38
4. Matematiikka	39
5. Maantieto	39
6. Historia	40

7. Luonnontieto.....	40
8. Ruotsin kieli.....	41
9. Laulu.....	42
10. Piirustus.....	42
VIII. VUOSITUTKINTO — SUURI JUHLAPÄIVÄ	42
IX. KOULUN KIRJASTO JA LUKUSALI	43
X. SUUNNITELMIA KOULUN MUUTTAMISEKSI	45
1. Muutosehdotuksia 1860-luvulla.....	45
2. Muutosehdotuksia 1870-luvulla.....	46
3. Muutosehdotuksia 1880- ja 1890-luvulla.....	49
4. Kansanopistosuunnitelmat kariutuvat.....	50
5. Wilken koulun lopettamisen syyt ja seuraukset.....	52
XI. LAHJOITUKSEN MERKITYS.....	53
LÄHDEVIITTEET	54
LÄHTEET.....	64
LIITTEET.....	67
TAULUKOT.....	86

I. Viipurin suomenkieliset koulut syntyvät

Viipurissa oli useita kouluja 1800-luvun puolivälissä, joissa opetuskielenä oli ruotsi, saksa tai venäjä.⁵ Suomenkielisten koulujen syntymiseen vaikutti erityisesti kaksi tekijää: suomalais-kansallinen herätysliike ja taloudellinen nousu, mikä korosti suomen kielen ja reaalinlinjan tarpeellisuutta.

Ensimmäisen suomenkielisen koulun perusti Viipuriin Juho Pynninen.⁶ Sanansaattaja-lehden aloitteesta oli toimeenpantu rahankeräys suomenkielisen kansakoulun perustamiseksi, ja kaupunki myönsi varoja Pynnisen aloitteesta. Määräraha oli 100 ruplaa vuodessa. Seuraavana vuonna summa nousi 200 ruplaksi. Koulu perustettiin vuonna 1849 Pynnisen taloon. Koulu toimi vuosina 1849—1872.⁷

Seuraava suomenkielinen koulu oli Wilken koulu, joka aloitti toimintansa vuonna 1860.⁸ Myöhemmin Viipuriin perustettiin sunnuntai- ja iltakouluja sekä suomalaisten lasten ja orpolasten koulu, joissa opetettiin suomeksi.⁹

Uno Cygnaeuksen kansakouluasetus 11.5.1866 vauhditti uusien koulujen perustamista. Viipurin suomalainen, ruotsalainen, saksalainen ja venäläinen seurakunta pitivät Pietari-Paavalin kirkossa 6.10.1870 yhteisen kirkonkokouksen. Kokous valitsi nelijäsenisen toimikunnan valmistelemaan ehdotusta kaupungin kansakoululaitoksen järjestämiseksi. Toimikunta jätti 12.4.1871 ehdotuksensa. Siinä esitettiin, että Pynnisen koulu, Wilken koulu ja tyttöjen koulu yhdistettäisiin kaupunkiin perustettavaan uuteen kansakouluun. Viipuriin pitäisi perustaa kaksi ”ylhäisempää” kansakoulua, yksi poikia ja yksi tyttöjä varten, sekä neljä ”alhaisempaa” kansakoulua. Opetuskielenä piti olla suomi. Koulujen tuli sijaita eri puolilla Viipuria. Vähäisin muutoksin seurakuntien yhteiskokous 22.5.1871 hyväksyi suunnitelman. Maistraatti vahvisti sen 28.12.1871, ja senaatti myönsi 27.3.1872 perustettaville kouluille 5 000 markan vuotuisen avustuksen. Kansakoulujen ohjesääntö vahvistettiin 11.4.1872.¹⁰ Suunnitellut kuusi koulua, kaksi ”ylhäisempää”, toinen pojille ja toinen tytöille, sekä neljä ”alhaisempaa” kansakoulua aloittivat toimintansa 2.9.1872. Vuonna 1873 avattiin viides alakansakoulu, ja seuraavat suomenkieliset kansakoulut (2 kpl) avattiin vuonna 1876.¹¹

Viipuriin perustettiin 20.6.1874 senaatin luvalla neliluokkainen suomenkielinen reaalikoulu (Viipurin reaalikoulu 1874—1888) käytännön aloja varten. Kun poikakoulut järjestettiin klassisiksi ja reaalilyseoiksi sekä niihin johtaviksi neliluokkaisiksi alkeiskouluiksi vuonna 1883, muutettiin Viipurin reaalikoulu alkeiskouluksi. Näin syntyi Viipurin viisiluokkainen alkeiskoulu, joka toimi vuosina 1884—1895.¹² Karjalan ensimmäinen suomenkielinen oppikoulu syntyi Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran aloitteesta. Viipurin klassillinen lyseo aloitti toimintansa 2.9.1879 ja vuonna 1884 se siirtyi valtion haltuun.¹³

Köyhiä tyttöjä varten oli Julia Krohn perustanut koulun Kiiskilään vuonna 1844. Perheen muutettua Viipuriin vuonna 1851 koulu siirtyi mukana. Koulu toimi perustajansa kuolemaan asti (1890).¹⁴ Myös monet säätyläisnaiset antoivat satunnaista opetusta tytöille. Ensimmäinen varsinaisesti tytöille tarkoitettu koulu oli yksityinen neliluokkainen tyttökoulu. Koulu sai senaatin hyväksymisen 14.7.1881 ja siirtyi valtiolle vuonna 1886. Tällöin koulu muutettiin viisiluokkaiseksi tyttökouluksi.¹⁵

Koulu toimi vuodesta 1878 Thesleffin talossa Pantsarlahdessa.

II. Adam Wilken lahjoitus Viipurin Suomalaiselle Kirjallisuusseuralle

1. Adam Wilke ja hänen testamenttinsa

Adam Wilken elämänvaiheista ei ole säilynyt paljon tietoja jälkimaailmalle. Parhaana lähteenä voitaneen pitää Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran vuosikertomusta (1847), jossa käsitellään Wilken elämänvaiheita pääpiirteissään.¹⁶

Adam Wilke syntyi 5.9.1798 Lappeen pitäjän Lensulan kylässä. Hänen vanhempansa olivat talollinen Juhana Simonpoika Kiiski ja Liisa Eliaantytär. Molemmat vanhemmat olivat kotoisin Lensulan kylästä.¹⁷ Adam oli hei-

dän ainoa lapsensa, ja sen tähden vanhemmat saattoivat lähettää pojan Lappeenrannan kouluun vuonna 1811. Koulussa pojan nimi muutettiin ajan tapan opettaja Löfbergin toimesta Wilkeksi Lensulan kylän rajalla olevan Vilkjärven mukaan.¹⁸ Kun Lappeenrannan koulu siirrettiin Käkisalmeen, Wilken täytyi jatkaa koulunkäyntiään vuoden 1813 jälkeen Viipurin laajemmassa piirikoulussa.¹⁹ Kahden vuoden kuluttua hänen täytyi jättää koulunkäyntinsä vanhempien varattomuuden tähden. Saksankielisen piirikoulun matrikkeli mainitsee Wilken olleen heikonlainen oppilas, jolla kuitenkin oli hyvä käsiala.²⁰ Tämän jälkeen Wilke pääsi opettajansa suosituksesta kauppa-apulaiseksi Hackman & Co:n kauppahuoneeseen.²¹

Pian Adam Wilke sai ahkeruutensa ansiosta yhä tärkeämpiä kauppa-asioita valvottavakseen. Hänen työnään oli hoitaa mm. lautojen lajittelu ja lastaus. Hän kävi niin ikään sisämaassa tarkastamassa sahoja ja sahapiirejä.²² Hackman & Co:n toimihenkilöt saivat hoitaa myös omia liiketoimiaan; mm. Adam Wilke omisti viidesosan Rautalammin pitäjässä sijainneesta Kuorekosken sahasta.²³ Samalla hän käytti palvelemaansa liikettä pankkina. Hänen saatavansa oli vuonna 1847 7000—8000 hopearuplaa.²⁴ Wilken suhde työnantajiinsa Marie Hackmaniin ja Johan Friedrich Hackman nuorempaan oli läheinen ja muodostui liikekumppanuudeksi, sillä nämä omistivat 3/5 Kuorekosken sahasta.²⁵ Wilke palveli kauppahuone Hackman & Co:ta kuolemaansa asti. Tosin hän sairasteli paljon viimeisten kymmenen vuoden aikana. Wilke kuoli lapsettomana poikamiehenä Viipurissa 28.3.1847.²⁶ Hän jätti jälkeensä testamentin, joka oli päivätty 24.3.1847.

Wilke testamenttasi noin 25 000 hopearuplan omaisuudestaan Viipurin Suomalaiselle Kirjallisuusseuralle 11 000 hopearuplaa, joilla hän toivoi perustettavan koulun Viipuriin tai Lappeelle. Kirjallisuusseuran piti toteuttaa hanke ja laatia säännöt koulua varten. Testamentissaan Wilke esitti toivomuksensa koulun opetuskielestä, oppilaista ja koulun hallinnosta (liite 1).

Wilken täydellisestä testamentista ilmenee hänen omaisuutensa: viidennes Kuorekosken sahasta, 20 000 hopearuplaa saatavina tai talletuksina sekä kulta-, hopea- ym. arvoesineitä.²⁷ Teperi on todennut, että vaikka Wilkestä käytettiin nimityksiä ”kauppa-apulainen” tai ”kauppa-kirjuri”, niin asiallisin nimitys oli ”kauppias”, jota nimitystä Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran pöytäkirjat hänestä käyttävät. Teperi on myös sitä mieltä, ettei tavallinen kauppa-apulainen olisi voinut säästää tällaista omaisuutta.²⁸

Miksi Wilke lahjoitti tällaisen omaisuuden Viipurin Suomalaiselle Kirjallisuusseuralle? Eräänä syynä voitaneen pitää sitä, että hän oli poikamies eikä hänellä ollut läheisiä omaisia elossa. Wilke oli huolehtinut vanhemmistaan näiden kuolemaan saakka. Hänen äitinsä kuoli 1824 ja isänsä 1830.²⁹ Myös hänen vapaa-ajan harrastuksiaan voidaan pitää viitteellisinä. Wilke kuului Viipurissa tunnettuun ”puukhollareiden” ryhmään; samaan ryhmään kuului myös esim. Juho Pynninen, kansankirjastoliikkeen uranuurtaja. Useat

tämän ryhmän jäsenet olivat perustamassa 1845 Viipurin Suomalaista Kirjallisuusseuraa. Nämä pikkuliikemiehet pyrkivät edistämään suomalaisuuden kehitystä kotikaupungissaan.³⁰ Adam Wilke oli myös yksi Kirjallisuusseuran 14:sta perustajajäsenestä. Kirjallisuusseuran esimieheksi valittiin Jaakko Juteini ja rahastonhoitajaksi Adam Wilke. Kumpikin kuitenkin kieltäytyi ottamasta vastaan heille tarjottua luottamustointia. Wilken kieltäytymiseen vaikutti hänen heikko terveytensä ja ajatus maallisuudenmuutosta.³¹

Teperi mainitsee myös, että suomalaisuuden harrastus vei Wilken lähelle viipurilaisten oppikoulunopettajien ryhmää. Hänen läheinen ystävänsä tässä piirissä oli pastori-oppikoulunopettaja K. H. J. Ignatius, joka vaikutti osaltaan testamentin syntymiseen. Wilken tehdessä testamenttia olivat läsnä ainakin runoilija Jaakko Juteini ja Karl Henrik Jakob Ignatius. Teperi mainitsee, ettei tiedetä, mikä osuus Juteinilla on ollut ajatukseen koulun perustamisesta, mutta Ignatiuksen vaikutus on ilmeinen.³² Tämä ilmenee mm. Sanan Lennätin -sanomalehden muistosanoissa.³³

Jo 1840-luvulla oli esiintynyt julkista keskustelua kansanopetuksen tarpeellisuudesta. Viipurissa ilmestynyt Kanava oli myös kirjoittanut asiasta.³⁴ Teperi pitää ilmeisenä, että Wilke ja Ignatius tunsivat mainitut artikkelit. Näin ollen hän katsoo Kanavalla olleen ”suoranaista tai välillistä vaikutusta” testamentin määräyksiin.³⁵ Edelleen Teperi olettaa ainakin Ignatiuksen tunteneen Ahlmanin koulut.³⁶ Wilken ja Ahlmanin kouluilla on yhteisiä piirteitä sikäli, että molemmat lahjoittajat halusivat kouluttaa varoillaan köyhän kansan lapsia. Ahlmanin koulun ylivalvonta kuului Suomen Talousseuralle, kun taas Wilke määräsi testamentissaan koulun ylimmäksi valvojaksi Kirjallisuusseuran. Edelleen Wilke määräsi, että koulussa tuli opettaa maanviljelystäkin, ja Ahlman puolestaan, että rahaston vuosikorosta puolet oli käytettävä pitäjänopettajan palkkaamiseen Messukylään ja Tampereen ympäristöpitäjiin.³⁷

Adam Wilke harrasti myös itse kirjoittamista. Vuonna 1833 ja 1834 julkaistiin viipurilaisessa Sanan Saattaja -sanomalehdessä hänen kalevalanmittaan laadittuja runojaan. Eräässä runossaan Wilke ilmaisee toiveensa siitä, että suomen kielestä tulisi sekä koulujen että oikeustoimien kieli.³⁸

Testamentin toimeenpano

Testamentissaan Adam Wilke oli määrännyt herroja J. F. Hackman ja Abr. Keldán maksamaan kaikki testamentin toimeenpanosta aiheutuneet kulut ja sen jälkeen antamaan asiapaperit ja rahat herra E. J. Bäckille. Tämän tuli tehdä tilinteko jäljellä olevista varoista ja luovuttaa ne sitten Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran hallitukselle (liite 1). Varakamreeri E. J. Bäck luovutti 6.3.1849 testamentin hoitajana tilinteon sekä Kirjallisuusseu-

ralle tulevat varat. Seuralle tuleva osuus oli 11 634,57 hopearuplaa. Tilitystä tarkastamaan valittiin tukkukauppias Abr. Keldán ja kirjanpitäjä Chr. Tavast. Tilitys todettiin oikein suoritetuksi.³⁹

Varat olivat nyt Kirjallisuusseuran hallussa, mutta koulua ei ryhdytty perustamaan. Syyksi mainittiin varojen vähyys. Kirjallisuusseura ryhtyi lainaamaan ns. Wilken kassan varoja kiinteitä takuita vastaan kasvattaakseen näin pääomaa. Korkoa otettiin 6 %. Yleensä velkasummat olivat 300—2 000 markan suuruisia.⁴⁰

Varakamreeri Bäckin luovuttamaan summaan ei kuulunut 1 000 hopearuplan pääoma, jonka koroilla piti huolehtia Wilken enovainajan kuuromykästä pojasta. Pitkien neuvottelujen jälkeen Kirjallisuusseura sai tämänkin osan pääomaa velkakirjana haltuunsa vuonna 1859. Kirjallisuusseuran sama rahamäärä oli näin ollen 12 634,00 hopearuplaa. Teperi on tullut siihen tulokseen, että koulu olisi voitu perustaa jo 1850-luvulla siinä laajuudessa, missä se aloitti vuonna 1860 toimintansa. Syynä koulun perustamisen lykätymiseen hän pitää ”suomalaisuuden takatalven” alkamista vuonna 1848.⁴¹

Joulukuun 7. päivänä vuonna 1847 Kirjallisuusseura asetti komitean valmistelemaan koulukysymystä. Komitean jäseninä olivat kreivi Mannerheim puheenjohtajana ja jäseninä rovasti J. G. Norring, lehtorit C. W. Ahrenberg ja K. H. Ståhlberg, kihlakunnan tuomari H. Grotenfelt, kauppias A. Keldán ja kymnaasin apulainen C. H. J. Ignatius.⁴² Komitean tehtävänä oli tutkia lahjoituksen ”velaksi antia ja hoitoa” sekä kouluasiaa ”antajan mielialeita myöten käyttämään”.⁴³ Komitean jäsenet olivat vuoden 1858 alussa rovastit J. G. Norring, K. H. Ståhlberg, rehtori C. W. Ahrenberg, tuomari H. Grotenfelt, hovioikeuden asessori C. Löfgrén, ”varakirkkoherrat” B. S. Houghberg ja Aug. Relander. Aikaisemmin eronneiden rovasti Ståhlbergin ja rehtori Ahrenbergin tilalla olivat tohtori H. K. Korander ja kauppias W. Hackman sekä uutena jäsenenä kauppapalvelija R. Mallenius.⁴⁴

Kirjallisuusseura päätti vaatia komiteaa toimittamaan ehdotuksen koulun säännöiksi seuraavaan vuosikokoukseen 3.2.1858. Minkäänlaisia esityksiä ei saatu määräaikaan mennessä. Vasta Kirjallisuusseuran kokouksessa 2.3.1858 annettiin yhdeksän yksityistä esitystä. Esityksensä olivat antaneet rehtori C. W. Ahrenberg, professori M. Akiander, asessori H. Grotenfelt, rovasti K. H. Ståhlberg, ”varakirkkoherra” B. S. Houghberg, kauppapalvelija R. Mallenius ja tohtori H. K. Korander sekä ”varakirkkoherra” Aug. Relander kaksi esitystä (ptk. 6.5.1857 ja 2.3.1858). Erimielisyyttä oli ollut koulun paikasta ja oppiaineista.⁴⁵

Kirjallisuusseuran enemmistö kannatti laajaa opetussuunnitelmaa, jossa yleissivistävien aineiden ohessa olisi opetettu myös ruotsia. Suppeamman opetussuunnitelman kannattajat olivat ennen kaikkea Viipurin kirkkoherra, lääninrovasti Johan Gabriel Norring sekä Viipurin toinen kappalainen, ”va-

rakirkkoherra'' Aug. Relander. Teperi mainitsee heidän noudattaneen tuomiokapitulien enemmistöjen linjaa, joka pitäytyi vanhassa kansanopetuksessa. Kirkonmiehet veivät asian seurakuntalaisten kokoukseen, joka oli valmis lähettämään senaattiin anomuskirjelmän, ellei muuten saisi asiaansa läpi. Asiasta pidettiin jatkokokous. Tällöin olivat läsnä Kirjallisuusseuran edustajina ''varakirkkoherra'' B. S. Houghberg ja konttoristi R. Mallenius. Kirjallisuusseura lupasi ottaa huomioon pitäjäläisten edut, ja niin pitäjäläiset suostuivat kannattamaan laajempaa lukusuunnitelmaa.⁴⁶

Asiaa kohtaan tunnettu kiinnostus kuvastui myös lehtikirjoituksissa. Ne käsittelivät pääasiassa koulun paikkaa ja opetussuunnitelmia. Toisaalta myös ne henkilöt, joiden lapsia varten koulu oli määrä perustaa, olivat kiinnostuneita asiasta. Kiistaa käytiin mm. Sanan Lennättimen ja Suomettaren palstoilla. Viipurin pitäjäläisten pyrkimyksenä näytti olleen koulun saaminen omaan pitäjään lähinnä kansakoulun luontoisena.⁴⁷

Keväällä 1858 ehdotettiin Saimaan kanavan liikamaiden ja rakennusten anomista koulun tarpeisiin sekä koulun perustamista Viipurin ja Lappeen rajalle. Ehdotus hylättiin, koska ensin oli ratkaistava kysymys siitä, tulisiko koulu sijoitettavaksi maaseudulle vai kaupunkiin.⁴⁸ Seura antoi komitealle evästyksiä ja toivoi, että koulu tulisi aluksi Viipurin kaupunkiin, mutta tulevaisuudessa — mikäli mahdollista — koulu muutettaisiin maaseudulle. Kirjallisuusseuran kanta sai aikaan sen, että Viipurin pitäjän kirkkoon kutsuttiin kokous, joka päätti anoa senaatilta, ettei koulun sääntöjä hyväksyttäisi. Tämän kokouksen jälkeen Kirjallisuusseura lähetti Viipurin ja Lappeen sekä näiden lähipitäjien kirkkoihin luettavaksi kuulutuksen, jossa asukkaita kehoitettiin tarjoamaan vuokrahuoneita koulun käytettäväksi. Sama kehoitus lähetettiin niin ikään sanomalehdille. Kirjallisuusseura päätti myös, että koulu muutetaan maaseudulle heti, kun sopiva paikka löytyy, vaikka koulu toimisikin aluksi kaupungissa.⁴⁹

Kirjallisuusseura valitsi 7.9.1858 uuden kolmijäsenisen komitean tekemään lopullisia sääntöjä koululle.⁵⁰ Kaksi tämän komitean jäsenistä, kauppa-apulainen Mallenius ja kansakoulunopettaja Innanen, valmistivat yhdessä esityksen koulun säännöiksi. Kirjallisuusseura päätti, että jokaisella oli kirjallisesti taikka suullisesti mahdollisuus sanoa mielipiteensä ennen 4.1.1859, jolloin oli seuraava kokous.⁵¹ Säännöt hyväksyttiin esityksen pohjalta joidenkin muutosten jälkeen. Teperi korostaa erityisesti Kirjallisuusseuran uuden esimiehen, filosofian tohtori C. I. Qvistin vaikutusta koulun lopullisiin sääntöihin. Tohtori C. I. Qvist oli valittu Kirjallisuusseuran vaeräsimieheksi vuonna 1857, ja seuraavana vuonna hänestä tuli Kirjallisuusseuran esimies. Myös Suometar viittaa Qvistin osuuteen sääntöjen lopullisessa hyväksymisessä.⁵² Senaatti vahvisti koulun säännöt joulukuun 1. päivänä vuonna 1859.⁵³

III. Wilken koulun ulkoiset puitteet

1. Koulun hallinto

Vahvistaessaan koulun säännöt senaatti määräsi, että koulu kuuluu Porvoon tuomiokapitulin alaisuuteen. Wilke oli määrännyt testamentissaan koulun ”päähaltijaksi” Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran, jonka tehtävänä oli koulun sääntöjen vahvistaminen sekä ”lahkokunnan” valitseminen hoitamaan koulun asioita.⁵⁴ Senaatti määräsi tuomiokapitulin tehtäväksi valita ja erottaa koulun opettajat.⁵⁵ Käytännössä tuomiokapituli vain vahvisti vaalin ja virasta erottamisen. Tuomiokapituli valitsi myös inspektorin eli tarkastajan edustajakseen koulun vuositutkintoon. Käytännössä koulusta huolehti Kirjallisuusseuran valitsema johtokunta.

Koulun sääntöjen 9. ja 10. pykälä määrittelevät Kirjallisuusseuran vuosittain valitseman johtokunnan tehtävät: johtokunta vastasi koulun taloudesta sekä antoi kirjallisen selostuksen vuosittain Kirjallisuusseuralle vuositutkinnosta, oppijaksoista, oppilaiden käytöksestä, opetuksesta ym. koulua koskevista kysymyksistä (liite 2). Käytännössä vuositutkintoa ja oppiennätyksiä koskevan lausunnon antoi koulun johtaja.⁵⁶ Johtokunnan piti antaa Kirjallisuusseuran rahastonhoitajan maksettavaksi kaikki koulua koskevat maksut (liite 2).

Wilken testamentissa oli myös määräyksiä koulun johtokunnasta: puheenjohtajana toimi Viipurin tai Lappeen kirkkoherra vuorotellen vuoden kerrallaan. Johtokuntaan kuului myös yksi talonpoika kummastakin em. seurakunnasta (liite 1). Muut johtokunnan jäsenet olivat samalla Kirjallisuusseuran jäseniä. Tiedot johtokunnan jäsenistä on esitetty liitteessä 3.

Johtokunnan puheenjohtaja Tornell vapautettiin vuonna 1862 johtokunnan esimiehen toimesta ja koko johtokunnasta, sillä hänellä oli erimielisyyksiä Kirjallisuusseuran kanssa johtokunnan puheenjohtajan tehtävistä. Tornell ei ilmoittanut johtokunnan kokouksesta sanomalehdessä, ja näin muutamat johtokunnan jäsenet jäivät tietämättä kokouksesta, jossa keskusteltiin koulun tulevaisuudesta. Kokouskutsua paitsi jääneet R. Mallenius ja Joh. Mansikka lähettivät kirjallisen valituksen asiasta Kirjallisuusseuralle. Seura päätti 6.5.1862 toimittaa kaikki koulun ”toimikunnan” asiat, kunnes Viipuri saisi oman varsinaisen kirkkoherran.⁵⁷ Asiaa oli käsitelty jo maaliskuussa, ja Tornell antoi asiasta oman vastineensa sanomalehti Otavalle.⁵⁸ Saatuaan Kirjallisuusseuran päätöksen asiasta Tornell valitti siitä Porvoon tuomiokapituliin. Tuomiokapituli vaati Kirjallisuusseuralta selitystä asiasta. Seura perusteli erottamista sillä, että johtokunnan esimies ei ollut toimittanut kokoonkutsua kaikille johtokunnan jäsenille, vaikka kokous oli ollut tärkeä. Puheenjohtajan menettely oli perustunut henkilökohtaiseen kauden, joka oli saanut alkunsa kirkonkokouksesta.⁵⁹

Mitään mainintaa siitä, millä tavalla johtokunta on hoitanut tehtäviään, ei ole. Sanomalehdissä luetellaan vain johtokunnan jäsenien nimet.

2. Koulun sijainti ja irtaimisto

Koulun sijainnista Viipurissa on useita keskenään ristiriitaisia tietoja. Luotettavin tieto lienee saatavissa tuon ajan viipurilaisista sanomalehdistä ja opettajien koulua koskevista selostuksista Kirjallisuusseuralle.

Koulu aloitti toimintansa syyskuun 1. päivänä 1860 Pietarporin esikaupungissa Karjalankadun varrella.⁶⁰ Aluksi opettajia oli yksi, samoin luokkia. Sanomalehti Otava kertoi koulun aloittamisesta ja mainitsi, että koulua varten valmistellaan ”penkkilöitä, pöytiä, tuoleja ja muita tarpeellisia kappineita”.⁶¹ Koulu näytti kalustukseltaan samanlaiselta kuin myöhemmin toimintansa aloittaneet kansakoulut, jotka perivät osaksi kiertokoulun osaksi pitäjänkoulun kalustoa.⁶² Viipurilaisissa kansakouluissa oli yhden tai kahden istuttavia pulpetteja. Istuimina käytettiin irtonaisia tuoleja.⁶³ Opettajalle maksettiin 600 markkaa luokkahuoneiden siivoamisesta ja lämmittämisestä. Tällä rahalla piti ostaa kynttilöitä ja polttopuita.⁶⁴

Sanomalehti Otavassa mainittiin vuonna 1862, että koulu muutetaan 1.6. uuteen paikkaan, jolloin ei enää huolehdita opettajan asunnosta. Näyttää siltä, että opettajan asunto olisi ollut ensimmäisen kouluhuoneiston yhteydessä.⁶⁵ Kuitenkin vuonna 1863 koulu toimi edelleen Pietarporin esikaupungissa. Todennäköisesti koulu oli muutettu johonkin toiseen taloon, koska opettajan vaihdoksen yhteydessä on maininta hänen asunnostaan. Opettaja asui ”kortteerissa” räätäli Kajanderin talossa Salakkalahdella.⁶⁶ Koulu muutettiin kesken lukuvuotta ahtauden vuoksi ”reivinna” Steven-Steinheilin taloon Salakkalahdelle.⁶⁷

Seuraavana syksynä oli kuitenkin Viborgs Tidning -sanomalehdessä suomenkielinen ilmoitus koulun alkamisesta. Lehti mainitsee koulun sijainneen herra Gråberg -vainajan ”kartanossa” Pietarporin esikaupungissa; koulun johtajan asunto oli samassa paikassa.⁶⁸

Vuonna 1865 lehdessä on maininta, että kouluhuoneet olivat Pietarporin esikaupungissa Platanowan ”kartanossa” ja koulun johtajan asunto oli koulun yhteydessä.⁶⁹ Seuraavat maininnat koulurakennuksesta ovat vuodelta 1870 sanomalehdessä olleen ilmoituksen yhteydessä. Koulu sijaitsi Pietarin- ja Karjalankadun kulmauksessa kauppias Kohrginin talossa.⁷⁰ Opettajan asunto oli kouluhuoneiden yhteydessä. Koulu sijaitsi samassa paikassa Erkon tullessa opettajaksi.⁷¹ Koulun entinen johtaja ei suostunut muuttamaan kouluhuoneiden yhteydessä olevasta asunnostaan (luku Molander s. 19), joten Erkko asui Walleniuksen talossa Punaisenlähteen luona.⁷² Koulu muutettiin kesäkuun alussa vuonna 1874 isompaan huoneistoon, minkä yhteydessä oli opettajalle varattu asunto.⁷³ Opettaja sai ”kamarin ja keittiön 300 markan vuosivuokralla”. Koulu oli Pietarin esikaupungissa Eliaankadulla talossa n:o 5.⁷⁴

Milloin seuraavaan koulurakennukseen muutettiin, siitä ei ole täyttä var-

muutta. Sekä Jukola että Kyyrö mainitsevat muuttovuodeksi vuoden 1875.⁷⁵ Sanomalehdet eivät kuitenkaan mainitse mitään koulun muutosta. Vasta vuonna 1877 on sanomalehdessä maininta koulun paikasta. Koulu oli Bohajewskin talossa Pietarinkadun varrella. Talon numero oli 24.⁷⁶ Jukola mainitsee, että koulun lähellä oli avara puistikko⁷⁷ ja kouluhuoneet olivat tilavammat kuin edellisessä kouluhuoneistossa.⁷⁸

Vuonna 1878 keskusteltiin oman koulutalon rakentamisesta, mutta asiaan suhtauduttiin kielteisesti.⁷⁹ Koulu muutettiin Pantsarlahden kaupunginosaan Thesleffin uuteen puutaloon n:o 35.⁸⁰ Erkko ehdotti ainaiseen muuttoon kyllästyneenä oman talon ostoa, mutta asiasta ei tullut mitään.⁸¹ Tässä talossa koulu toimikin sitten useita vuosia.⁸² Vuoden 1889 vuosikertomuksessa on maininta koulusta. Tällöin koulu toimi edelleen Thesleffin talossa. Kouluhuoneiden vuokra-aika meni umpeen vuonna 1889, ja koulun johtokunta valtuutti Åkermanin ja Malleniuksen vuokraamaan koulua varten uuden huoneiston vain kolmeksi vuodeksi eteenpäin.⁸³ Missään ei kuitenkaan mainita kouluhuoneiston sijaintipaikkaa.

Adam Wilke.

Adam Wilken muistoksi lyöty mitali, jonka kuvanveistäjä Viljo Savikurki sai valmiiksi 1.12.1959 mennessä, jolloin oli kulunut sata vuotta siitä, kun keisari Aleksanteri II allekirjoitti Wilken koulun toimiluvan. Mitalin toisella puolella on kuva Adam Wilkestä (taiteilijan kuvittelemänä), toisella puolella koulutalo Pantsarlahdessa.

3. Koulun rahasto

Koulun rahastoa hoiti Kirjallisuusseuran valitsema 5-jäseninen toimikunta. Ensimmäinen maininta toimikunnan jäsenistä on vuodelta 1872. Silloin toimikuntaan valittiin J. Witikka, R. Mallenius ja K. A. Corander.⁸⁴ Kaikki toimikunnan jäsenet olivat samalla Wilken koulun johtokunnan jäseniä. Vuonna 1874 rahastoa hoiti edelleen sama toimikunta.⁸⁵ Vuonna 1884 Ph. Ronimus erosi toimikunnasta syynä muut kiireensä. Hänen tilalleen valittiin kapteeni Z. Sandman.⁸⁶ Seuraava maininta toimikunnan jäsenistä on vuodelta 1889. Toimikuntaan kuuluivat Åkerman, Sandman, Zilliacus, Mallenius ja Westerling.⁸⁷

Koulun perustamisen jälkeen varoja kartutettiin edelleen lainaamalla niitä kiinteitä takuita vastaan. Osaa varoista säilytettiin viipurilaisissa pankeissa. Koulun varojen ja Wilken rahaston kehitys näkyy liitteestä 4. Koulun lopetettua toimintansa koulutavaroita myytiin niin, että varat nousivat 125 642,42 Suomen markkaan.⁸⁸ Nämä varat pantiin sitten Kirjallisuusseuran esityksestä kasvamaan korkoa korolle kymmeneksi vuodeksi, jonka jälkeen niillä piti perustaa kansanopisto. Senaatin talousosasto hyväksyi ehdotuksen 14.10.1891.⁸⁹

Wilken rahaston tilitys julkaistiin aina Kirjallisuusseuran vuosikertomuksen yhteydessä, mutta useimmiten ei eritelty mihin tarkoituksiin varoja oli käytetty. Tilityksissä mainitaan ”opettajien palkat, kouluhuoneiden vuokra ym. menot” tai pelkästään menot. Menot olivat suurimmillaan vuosina 1884—1886, jolloin ne olivat yli 7 000,00 Suomen markkaa (liite 4).

Koulu sai koko olemassolonsa aikana kaksi rahalahjoitusta, vaikka Wilke oli toivonut testamentissaan, että varoja kartutettaisiin lahjoituksilla. Vuonna 1861 ”kontrollööri” Johan Wulffert testamenttasi jäämistöstään 400 hopearuplaa Wilken koululle.⁹⁰ Tämän summan lahjoittajan perilliset suorittivat tammikuussa vuonna 1862.⁹¹ Vuonna 1866 koulu sai tuntemattomalta lahjoittajalta 500 markkaa. Kirjallisuusseura sai asiasta ilmoituksen 17.9.1866.⁹²

IV. Koulun opettajat

1. Koulun sääntöjen määräyksiä johtajista

Koulun säännöissä (liite 2) määrättiin Kirjallisuusseura valitsemaan koulun johtajat. Tosin senaatti oli määrännyt Wilken koulun Porvoon tuomiokapitulin valvontaan (ks. s. 4) niin, että tuomiokapitulin tehtävänä oli nimittää ja erottaa koulutoimikunnan esityksestä sekä koulun johtajat että muutkin opettajat. Käytännössä tuomiokapituli vain vahvisti Kirjallisuusseuran päätökset. Wilken koulua koskevasta jäämistöstä ilmenee, että kaik-

ki kolme koulun johtajaa Kirjallisuusseura valitsi virkaan. Samoin johtaja Molanderin erottamisen virasta Kirjallisuusseura antoi koulun johtokunnan tehtäväksi (luku Molander s 19).⁹³

Myös johtajan velvollisuudet luetellaan koulun säännöissä (liite 2). Johtajan velvollisuus oli opettaa 28 viikkotuntia. Hänen tuli opettaa kaikkia ensimmäisen luokan aineita paitsi uskontoa. Kuitenkaan koulussa ei ollut koko toimintakautena erillistä uskonnonopettajaa (ks. s. 22 ja 24). Toiselta osastolta johtaja voi itse valita ne aineet, joita halusi opettaa. Koulun kurinpito kuului myös johtajan velvollisuuksiin. Johtaja vastasi koulun irtaimistosta, oppikirjoista, havaintovälineistä ym. koulua koskevista asioista. Hänen tehtävänään oli oppilaslueltojen hoitaminen, ja hänen tuli antaa vuosittain ennen vuositutkintoa selostus lukuvuoden oppijaksoista koulun johtokunnalle. Kirjallisuusseura toivoi, että johtajan asunto olisi kouluhuoneiston yhteydessä. Tällöin johtaja voisi paremmin valvoa oppilaiden käytöstä. Mikäli johtaja halusi itse erota virastaan, hänen piti ilmoittaa asiasta kolmea kuukautta aikaisemmin Kirjallisuusseuralle, niin että Kirjallisuusseura voisi julistaa viran avoimeksi ja tiedottaa siitä virallisissa lehdissä.

2. Koulun johtajat

A. Johan Wilhelm Murman (1860—1863)

Kirjallisuusseuran vuosikertomuksessa mainitaan, että johtajan virka oli julistettu haettavaksi 7.1.1860 56 päivän kuluessa.⁹⁴ Ei ole mitään syytä olettaa, että vaalin suoritti koulun johtokunta, kuten Teperi olettaa.⁹⁵ Sen suoritti Kirjallisuusseura: J. W. Murman oli osoittanut hakemuksensa Kirjallisuusseuralle, ja hakemukset olivat tulleet perille 25.2.1860. Ainakin viisi muuta henkilöä oli myös hakenut avoimena olevaa virkaa, sillä heidänkin hakupaperinsa ovat Wilken koulua koskevien asiapapereiden joukossa.⁹⁶

J. W. Murman valittiin koulun johtajaksi. Hänet oli vihitty papiksi joulukuussa 1857, ja hän oli toiminut useissa eri seurakunnissa. Ollessaan Oulussa kontrahtirovastian apulaisena Murman hoiti virkansa ohella Oulun Ylä-Alkeiskoulun luonnonhistorian ja suomen kielen opetusta syyslukukaudella 1859. Samalla hän huolehti suomen kielen opetuksesta myös kaupungin ”naiskoulussa”.⁹⁷ Murman tunnettiin myös oppikirjailijana. Hänen kirjallisen toimintansa merkittävimminä tuotteina voidaan pitää ”Pientä sielutiedettä” ja ”Kasvatus- ja opetusoppia”, jotka kummatkin olivat alallaan ensimmäiset suomenkieliset teokset.⁹⁸

Wilken koulun opettajana Murman toimi syyslukukaudelta 1860 kevätlukukauden 1863 loppuun. Murmanin aikana koulun oppilasmäärä on ollut

hyvin pieni, mm. keväällä 1863 sai päästötodistuksen kahdeksan oppilasta, joista kuusi oli aloittanut koulunsa syyslukukaudella 1860.⁹⁹ Kirjallisuusseuran vuosikertomuksesta vuodelta 1861 ilmenee hyvin toiveikas suhtautuminen oppilaiden lisääntymiseen, koska koulussa oli hyvä ja tunnettu opettaja.¹⁰⁰ Voitaneen hyvinkin olettaa, että opetus oli tehokasta, sillä koulun johtajan selostuksesta koulun toiminnasta ilmenee, että koulussa oli luettu joissakin aineissa pitemmälle kuin valtion yläalkeiskoulussa.¹⁰¹

Murman anoi itse eroa virastaan. Kirjallisuusseura myönsikin hänelle eron 29.5.1863 alkaen ja päätti julistaa viran haettavaksi 56 päivän kuluessa.¹⁰² Porvoon tuomiokapituli vahvisti eron 21.10.1863.¹⁰³

Wilken koulun toimintaa koskevien asiapapereiden joukosta löytyy Kirjallisuusseuran ptk. 4.8.1863. Siitä ilmenee, että Kirjallisuusseura oli saanut 4.6.1863 entiseltä johtajalta kirjeen, jossa tämä vaati Kirjallisuusseuralta ”koulun toista luokkaa varten polttopuiksi, kynttilöiksi ja vedeksi asetuksissa määrättyjä rahoja”, jotka olivat kolmen vuoden ajalta 150 ruplaa. Kirjallisuusseura totesi, ettei 14. pykälä erottele, miten paljon varoja tulee ensimmäistä ja toista osastoa varten. Murman oli tietoinen tästä, eikä hän millään lailla todistanut ostaneensa kynttilöitä, puita ym. koulun tarpeeksi. Niin Kirjallisuusseura ei katsonut tarpeelliseksi maksaa Murmanin pyytämiä varoja.¹⁰⁴

B. Pehr Fritiof Molander (1863—1873)

Otava julkaisi 5.6.1863 ilmoituksen Wilken koulun avoimena olevasta johtajan virasta. Ilmoituksessa mainittiin johtajan palkka ja viikkotuntimäärä, jonka johtaja oli velvollinen opettamaan.¹⁰⁵ Hakuaika päättyi heinäkuussa. Virkaa haki seisemän henkilöä.¹⁰⁶ Wilken koulun asiapapereiden joukossa ovat viidet hakemukset, mutta Molanderin hakupaperit puuttuvat.¹⁰⁷ Kirjallisuusseura valitsi virkaan luonnontieteiden maisteri P. F. Molanderin, jonka tuli aloittaa työnsä 1.9.1863.¹⁰⁸ Seitsemän viranhakijan välinen vaali tapahtui suljetuilla lipuilla. Maisteri Molander sai eniten ääniä (6) ja tuli näin ollen valituksi virkaan.¹⁰⁹ Myös Porvoon tuomiokapitulin kirjeessä, jossa hyväksyttiin Murmanin ero, on mainittu P. F. Molanderin tuloista hänen tilalleen.¹¹⁰

Wilken koulu ei saanut Molanderin aikana toista vakituista opettajan virkaa.¹¹¹ Koulun johtaja hoiti edelleen uskonnonopetusta, vaikka koulun säännöt eivät häntä siihen velvoittaneet.¹¹² Laulunopettajasta löytyy maininta vuodelta 1864.¹¹³ Seuraava maininta laulunopettajasta on vuodelta 1865,¹¹⁴ ja vuodesta 1867 lähtien laulunopettaja mainitaan vuosikertomuksissa.¹¹⁵

Molander hoiti virkaansa ”kiitettävällä ahkeruudella ja hänen opetustansa oli hyvä”, kuten koulun johtokunta mainitsee kertomuksissaan koulun toiminnasta vuosilta 1865 ja 1866.¹¹⁶ Porvoon piispa Frans Ludvig Schauman vieraili vuonna 1868 Viipurissa ja kävi myös Wilken koulussa. Piispa seurasi opetusta molemmilla osastoilla klo 16—18. Hän kuunteli katekismuksen, raamatunhistorian, maantiedon ja matematiikan tunteja. Hän ilmaisi tyytyväisyytensä opetusmetodista ja opetustuloksista.¹¹⁷

Kirjallisuusseura valtuutti kokouksessaan 27.5.1873 koulun johtokunnan noudattamaan Hänen Keisarillisen Majesteettinsa 1.12.1859 vahvistamaa ohjesääntöä ja erottamaan Molanderin. Kirjallisuusseura katsoi, että kolme vuotta sitten halvaantuneen johtajan terveys oli normaalille koulutyölle haitaksi. Koulun johtokunta päätti nojautuen mainittuun ohjesääntöön erottaa Molanderin ja ilmoitti syyksi opettajan pitkällisen sairauden. Johtokunta esitti päätöksensä Porvoon tuomiokapitulin vahvistettavaksi ja toivoi asialle pikaista käsittelyä.¹¹⁸ Porvoon tuomiokapituli vahvisti erottamisen.¹¹⁹

Molander ei hyväksynyt erottamistaan vaan vaati, että hän saisi itse palkata sijaisensa. Hän valitti asiasta Porvoon tuomiokapituliin,¹²⁰ ja kun se ei auttanut, edelleen senaattiin.¹²¹ Koska koulua hoiti vain väliaikainen opettaja, valitsi Kirjallisuusseura seuraavaksi vuodeksi kaksi uutta opettajaa: J. H. Erkon ja A. Hj. Coranderin.¹²² Uusien opettajien oli määrä astua virkaansa kevätlukukauden alussa, mutta koulun entinen johtaja katsoi, että hänellä oli jatkuva oikeus hoitaa virkaansa niin kauan, kun senaatti ei ollut ratkaisu asiaa, ja näin ollen hän kieltäytyi luovuttamasta koulun avaimia ja opetusvälineitä J. H. Erkolle.¹²³ Koulun ovet avattiin 15.1. oppilaille, mutta vasta helmikuussa koulun johtokunta saattoi luovuttaa Erkolle opetuksessa tarvittavat oppikirjat ja välineet.¹²⁴

Jukola mainitsee teoksessaan ”Juhana Heikki Erko”, että maaliskuussa senaatilta tuli tieto, että se oli hyväksynyt Molanderin valituksen ja velvoitti hänet palkkaamaan itse sijaisensa. Koulun johtokunta ei hyväksynyt tätä vaan vaati, että asia oli esitettävä kouluylhallituksen ratkaistavaksi. Jukola viittaa lähteenä Wilken koulun pöytäkirjaan 13.3.1874, mutta mainittua pöytäkirjaa ei nykyisin ole Wilken koulua koskevien asiapapereiden joukossa.¹²⁵ Molander haastoi johtokunnan jäsenet raastuvanoikeuteen ja vaati palkkaansa,¹²⁶ mutta Jukola mainitsee myös raastuvanoikeuden siirtäneen asian kouluylhallitukselle. Johtokunta vaati puolestaan raastuvanoikeudessa Molanderilta korvausta hänen aikanaan kadonneista koulun tavaroista.¹²⁷ Kouluylhallitus vahvisti 13.8.1874 johtokunnan erottamispäätöksen.¹²⁸ Jukola mainitsee, että Molander tämänkin jälkeen riiteli palkkaansa hovioikeudessa ja sieltä palautettuna raastuvanoikeudessa, kunnes hänen kanteensa kumottiin.¹²⁹

Tämä riita herätti laajalti huomiota. Etenkin Viborgs Tidning kirjoitti innokkaasti Molanderin puolesta. Vastaavasti Suomenlehti puolsi koulun joh-

tokunnan toimintaa. Riita ei koskenut ainoastaan koulun johtajan erottamista eikä sitä, kenelle kuului lopullinen päätösvalta koulun asioissa: Porvoon tuomiokapitulille vai kouluylhallitukselle, vaan samalla riideltiin koulun muutosehdotuksista (ks. s. 48).¹³⁰

J. H. Erkkö.

C. Juhana Heikki Erkkö (1874—1893)

Wilken koulun asiapapereiden joukossa ovat J. H. Erkon¹³¹ hakemukset avoimena olevaan opettajan virkaan. Erkkö valmistui kansakoulunopettajaksi vuonna 1872 ja oli toiminut opettajana Johanneksen Rokkalan lasitehtaan koulussa.¹³² Molanderin erottamisesta syntyneen riidan johdosta Erkkö valittiin 13.10.1873 virkaan väliaikaiseksi johtajaksi, ja hän aloitti työnsä tammikuussa 1874.¹³³

Jukola mainitsee Erkon pitäneen opettajantointia ”välttämättömänä pahana”, joka piti sietää toimeentulon takia. Kuitenkin Erkkö näytti aluksi innostuneen työstään, sillä hän teki johtokunnalle anomuksia uusista oppikirjoista ja lukujärjestyksen muutoksista. Johtokunta hyväksyi anomukset. Erkkö opetti mielellään historiaa ja ainekirjoitusta; muut aineet jäivät vähemmälle. Jukolan mukaan Erkkö oli velvollisuudentuntoinen ja pani painoa persoonalliselle kasvatustyölle. Hän tuli hyvin toimeen oppilaiden kanssa, joista useimmat olivat köyhistä kodeista. Koulusta lähdettyään oppilaat muistivat opettajaansa kiitoskirjeillä ja lahjoilla, mutta myös avunpyynnöillä.¹³⁴

Koulun johtokunta oli tyytyväinen uuden opettajan toimintaan, mutta Erkon terveys alkoi horjua, samoin kirjoitusinto heräsi ja koulutyö tuntui vastenmieliseltä. Syyskaudella 1879 Erkko anoi virkavapautta hoitaakseen terveyttään ja ehdotti sijaiseksi veljeään Eero Erkkkoa. Johtokunta hyväksyi anomuksen.¹³⁵ Erkko palasi seuraavana lukukautena toimeensa ja hoiti virkaansa kaksi vuotta. Syksyllä 1882 hän kirjoitti veljelleen haaveilevansa maalle muutosta ja kirjalliselle työlle antautumisesta. Johtokunta tiesi Erkon mielialasta ja nimitti hänet koulun vakituiseksi johtajaksi.¹³⁶ Erkko sai valtion ulkomaanmatkastipendin, ja hänelle myönnettiin virkavapautta lukuvuodeksi 1884—1885. Jukola katsoo Erkon varsinaisen toiminnan Wilken koulun johtajana päättyneen tähän. Anoessaan virkavapautta Erkko mainitsee pääsyyn olleen sairaalloisuuden; usein hän mainitsee myös syyksi kirjallisen toimintansa. Hän hankki joka syyslukukauden alussa lääkärintodistuksen ”rintansa ja hermostonsa heikkoudesta”.¹³⁷ Jukola mainitsee, että Erkko unohti kerran lähettää uuden anomuksen ollessaan syksyllä 1889 Englannissa ja sai muistutuksen johtokunnalta. Lähteenä Jukola mainitsee Wilken koulun johtokunnan pöytäkirjan 20.10.1889,¹³⁸ jota ei nykyisin kuitenkaan ole koulun asiapapereiden joukossa.

Kevätlukukaudella 1884 ylioppilas Ernst Hagfors toimi Erkon sijaisena.¹³⁹ Syksystä 1885 hänen sijaisenaan toimi ylioppilas Arvid Hahl. Hän näyttää toimineen Erkon sijaisena ainakin vuoden 1889 loppuun.¹⁴⁰ Kevätlukukaudella 1891 Erkon sijaisena toimi opettajakokelas A. Aalto.¹⁴¹ Syyskaudella 1891 Erkko yritti olla virassaan, jolloin häneltä evättiin uskonnonopetus vastustuksen vuoksi, jonka hänen vapaa uskonnollinen katsomuksensa oli nostattanut. Mutta jo marraskuussa Erkko ilmoitti johtokunnalle, etteivät hänen ”hengityselimensä voi ajanpitkään kestää opetusta pölyisessä luokkailmassa”.¹⁴² Kevätlukukaudeksi 1892 johtokunta hyväksyi Erkon sijaiseksi opettajakokelas Vilho Ollikaisen, mutta apuopettaja, neiti A. Sallmén hoiti johtajan tehtävät.¹⁴³ Kuitenkin lehdessä oli elokuussa 1892 ilmoitus koulun alkamisesta ja allekirjoituksena oli ”V. Ollikainen, v.t. johtaja”, joten voitaneen olettaa hänen hoitaneen syyslukukaudesta lähtien johtajan tehtäviä.¹⁴⁴ Ollikainen hoiti tätä virkaa myös kevätlukukaudella 1893.¹⁴⁵

Koulun johtokunta oli ehdottanut Erkolle 2 400 markan vuosieläkettä, mutta senaatti alensi sen 1 200 markkaan. Eräät vanhoilliset senaatin jäsenet pelkäsivät, että se tulkittaisiin kirjailijapalkkioksi, ja saivat senaatin enemmistön esittämään keisarille 800 markan eläkettä, joka vastasi tavallisen kansakoulunopettajan eläkettä. Senaatti myönsi mainitun eläkkeen 28.3.1893.¹⁴⁶

Erkko ei toiminut Viipurissa vain opettajana, vaan hän osallistui monella tavalla paikallisiin sivistysrienteihin, mm. isänmaallisena puhujana. Hän oli Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran jäsen ja tarkasti suomennoksia ja luki oikovedoksia pientä palkkiota vastaan. Erkko osallistui myös Suoma-

laisen lyseon aikaansaamiseen. Hän oli Ilmarisen toimittajana vuosina 1875—1876 ja toimitti Kirjallisuusseuran jäsenlehteä.¹⁴⁷ Jukola mainitsee, että Erkon runoja julkaistiin vuosina 1873—1883 noin 200.¹⁴⁸ Erkko ei osallistunut politiikkaan, mutta hän joutui lähinnä runoilijamaineensa ansiosta talonpoikaissäädyn valtiopäiväehdokkaaksi vuonna 1890. Riita hänen vaalikelpoisuudestaan aiheutti kuitenkin sen, ettei häntä valittu.¹⁴⁹

Usein Erkon osuutta koulun johtajana on paisuteltu, sillä hänen varsinainen johtajakautensa kesti vain kymmenen vuotta. Syynä tähän hänen toimintakautensa korostamiseen lienee se,¹⁵⁰ että hänet tunnettiin ja tunnetaan tänäkin päivänä runoilijana. Toisaalta hänet tunnettiin Viipurissa monipuolisena kulttuuripersoonana, joka osaltaan vaikutti kaupunkilaisten kiinnostukseen Wilken koulua kohtaan.

3. Muut opettajat

Koulun säännöissä (liite 2) mainitaan, että koulun johtaja voi ottaa johtokunnan suostumuksella muita opettajia, jos tarvetta ilmenee. Ensimmäinen maininta toisesta opettajasta on vuodelta 1864. Tällöin opetti laulua opiskelija Karl Wilh. Alopaeus.¹⁵¹ Seuraavan kerran mainitaan laulunopettaja vuonna 1865, jolloin laulua opetti A. Saxbeck.¹⁵²

Rahan puute vaivasi koulua 1860-luvulla ja Kirjallisuusseura päätti koulun johtokunnan esityksestä vähentää koulun menoja niin, että voitaisiin palkata toinenkin vakinainen opettaja.¹⁵³ Kuitenkin sanomalehtien julkaisemissa vuosikertomuksissa 1860-luvulta on vain mainintoja laulunopettajista.¹⁵⁴ Keväällä 1870 Molander esitti, että otettaisiin toinenkin vakituinen opettaja ja mitä se tulisi maksamaan, mutta koululla ei vielä kukaan ollut varoja palkata toista vakinaista opettajaa.¹⁵⁵

Wilken koulun asiapapereissa on maininta, että neiti E. Hyypeläinen opetti laulua, mutta vuotta ei mainita. Voitaneen olettaa, että hän opetti 1870-luvun alkupuolella, sillä asiapaperit ovat kronologisessa järjestyksessä.¹⁵⁶ Vuonna 1874 koulussa oli kaksi vakinaista opettajaa, sillä lokakuussa 1873 oli valittu J. H. Erkko ja A. Hj. Corander virkaan (ks. s. 20) ja laulua opetti neiti J. Knuutila.¹⁵⁷ Jukola mainitsee Wilken koulussa laulua opettaneen erään viipurilaisen neidin, joten voitaneen olettaa hänen tarkoittaneen neiti Knuutilaa, sillä myöhemmin ei esiinny mitään mainintaa laulunopettajan sukupuolesta. Jukolan mukaan laulua opetti neiti Knuutilan jälkeen Anton Rikström (Valtavuo), mutta Jukola ei mainitse vuosilukua.¹⁵⁸

Mainintoja toisesta opettajasta esiintyy pitkin 1870-lukua, mm. syksyllä 1876 oli Ilmarisessa paikanhakuilmoitus koulun toiseksi opettajaksi,¹⁵⁹ mutta mainintaa siitä, kuka tuli valituksi virkaan, ei ole. Myös vuonna 1878 oli

toisen opettajan virka avoimena, kun opettaja L. Gadding oli eronnut omasta pyynnöstään. Tällöin koulun johtokunta valitsi virkaan seitsemän hakijan joukosta ylioppilas J. Waltosen.¹⁶⁰ Viipurin Sanomat mainitsee ylioppilas A. Hahlin hoitaneen kevätlukukaudella 1884 toisen opettajan virkaa ja siirtyneen Erkon tilalle syksyllä 1884. Toisen opettajan virkaa hoiti syyskuun ajan ylioppilas O. Cederström ja sitten ylioppilas Otto Blom.¹⁶¹ Viipurin Sanomissa oli vuonna 1885 ilmoitus, jossa julistettiin haettavaksi ”apuopettajattaren virka kaksiluokkaisessa korkeammassa kansakoulua vastaavassa ns. Wilken koulussa”.¹⁶² Viborgsbladet mainitsee puolestaan 1885 heinäkuussa apuopettajattareksi valitun seitsemän hakijan joukosta opettajatar Agnes Sallménin, joka oli aikaisemmin hoitanut virkaa Heinolan tyttökoulussa.¹⁶³ Neiti Sallmén hoiti myös vähän aikaa koulun johtajan tehtäviä (ks. s. 22)

Mitään mainintaa siitä, millä tavalla em. opettajat ovat virkaansa hoitaneet, ei ole. Koulussa ei myöskään ollut erityistä uskonnonopettajaa, mihin koulun säännöt antoivat luvan, vaan omat opettajat hoitivat uskonnon opetuksen (ks. s. 19 ja 22). Koulun kulujen esityksessä mainitaan, että toisen opettajan viikkotuntimäärä on 24,¹⁶⁴ mutta vuonna 1876 avoimena olleessa paikanhakuilmoituksessa on toisen opettajan opetusvelvollisuus 25 viikkotuntia, ja mikäli hän opettaisi laulua, hän saisi kaksi markkaa neljäkymmentä penniä laulutunnilta.¹⁶⁵ Seuraava maininta toisen opettajan tuntimäärästä on vuodelta 1885. Tällöin apuopettajattaren virka oli avoimena ja tuntimääräksi mainittiin 24 tuntia viikossa.¹⁶⁶

Millä tavalla opettajat jakoivat tunnit, siitä ei ole mitään varmuutta. Ainoa maininta on Jukolan teoksessa J. H. Erkosta. Hän mainitsee, että Erko opetti uskontoa, suomea, ainekirjoitusta, yleistä ja Suomen historiaa sekä luonnontietoa. Corander puolestaan opetti mittausoppia, maantietoa, laskentoa, piirustusta ja ruotsia. Kaunokirjoitusta opetti kumpikin vuorotellen.¹⁶⁷

4. Opettajien palkkaus

Koulun sääntöjen mukaan (liite 2) Wilken koulun johtajan palkka oli 600 hopearuplaa vuodessa. Tämän lisäksi johtaja sai 150 hopearuplaa vuodessa koulun polttopuiksi, kynttilöiksi ja veden hankkimista sekä vahtimestarin palkkaa varten. Koulun kulujen esityksessä mainitaan myös, että koulun toisen opettajan samoin kuin uskonnonopettajan tuntipalkka oli 15 ruplaa tunnilta. Uskonnonopettajan vuosipalkka oli 30 hopearuplaa.¹⁶⁸ Kuitenkaan ei ole mitään mainintaa, josta ilmenisi, että koulun opettajat saisivat tämän palkan oman palkkansa lisäksi.

Ensimmäisen johtajan erottua toimestaan julisti Kirjallisuusseura paikan avoimeksi. Paikanhakuilmoituksessa mainittiin mm., että johtajan palkka on 2 400 mk vuodessa, edelleen johtaja sai 600 mk koulun huoneiden siivousta ja lämmitystä varten.¹⁶⁹ Samoin Erkolle maksettiin palkkaa 200 mk kuukaudessa, mikä tekee vuodessa 2 400 mk.¹⁷⁰ Erkko sai palkkaetuna 1870-luvun loppupuolella asunnon, kun koulun johtokunta oli saanut vihiä hänen tyytymättömyydestään koulutyötä kohtaan.¹⁷¹ Jukola mainitsee Erkon saaneen johtokunnalta 50 mk kuukausipalkan lisäystä hoitaessaan virkaansa jonkin aikaa lukuvuonna 1885—1886.¹⁷² Samoin Viipurin Sanomat mainitsee vuonna 1889 Erkon 50 mk:n suuruudesta lisäpalkkiosta.¹⁷³

Yleensä opettajien palkat olivat 1800-luvun puolivälissä verraten huonot verrattuna elinkustannuksiin, ja tähän vedoten opettajien palkkausta yritettiin parantaa useaan otteeseen.¹⁷⁴ Verrattaessa Wilken koulun johtajan palkkaa kansakoulunopettajien palkkoihin sitä voidaan pitää verraten hyvänä. Maalla asuva miespuolinen opettaja sai 2—3 tynnyrinalaa viljeltyä maata sekä yhden lehmän laidunmaan ja vapaan asunnon sekä 600 mk vuodessa palkkaa. Eräät kunnat maksoivat enemmän kuin tämä minimipalkka edellytti. Peruspalkka vaihteli 600—2 000 mk vuodessa. Kaupunkikunnat saivat itse päättää palkkauksesta. Vuoden 1886 alusta valtionapu opettajien palkkaan nousi 200 markaksi, niin että maalla asuva miesopettaja sai 800 mk vuodessa ja naisopettaja 600 mk vuodessa. Tällaisena valtionapu sitten säilyi 1900-luvun alkupuolelle saakka.¹⁷⁵

Kaupungeissa kansakoulunopettajien palkka oli keskimäärin 1870-luvulla 770 mk.¹⁷⁶ Viipurissa 1870-luvulla oli yläkansakoulun miesopettajan palkka 1 200 mk vuodessa ja vuokratilana hän sai 700 mk vuodessa. Yläkansakoulun naisopettajan vuosipalkka oli 900 mk ja alakansakoulun naisopettajan vuosipalkka oli 700 mk. Heidän vuokratilansa oli 500 mk vuodessa.¹⁷⁷ Lyseon lehtoreiden palkat olivat huomattavasti parempia. Heidän vuosipalkkansa vaihteli 1870-luvulla 3 200—4 000 mk ja vuokratilana oli 800 mk vuodessa.¹⁷⁸

Wilken koulun toisen opettajan palkka oli koulun kulujen esityksessä merkitty 360 hopearuplaksi,¹⁷⁹ mutta koulua koskevien asiapapereiden joukossa ei ole mitään mainintaa toisen opettajan palkasta, ainoastaan laulunopettajan palkan mainitaan olevan kaksi markkaa neljäkymmentä penniä tunnilta.¹⁸⁰ Toisen opettajan palkasta mainitaan sanomalehtien paikanhakuilmoituksissa. Vuonna 1876 toiselle opettajalle luvattiin palkkaa 1 200 mk vuodessa, ja mikäli hän opettaa laulua, niin hän saisi kaksi markkaa neljäkymmentä penniä laulutunnilta (ks. s. 24).¹⁸¹ Vuonna 1877 toinen opettaja sai palkan lisäksi 300 mk vuodessa vuokratilaksi, joten palkka oli 1 500 mk vuodessa.¹⁸² Seuraavana vuonna em. virka oli avoimena ja palkkaa luvattiin 1 500 mk vuodessa.¹⁸³ Vuonna 1885 paikanhakuilmoituksessa luvattiin ”apuopettajattarelle” palkkaa 1 200 mk vuodessa (ks. s. 24),¹⁸⁴ joten palk-

kaa oli alennettu. Palkka vastasi Viipurin alakansakoulun naisopettajan palkkaa.

V. Koulun oppilaat

1. Oppilasmäärät

Porvoon tuomiokapitulin arkistossa olevista Wilken koulun oppilasluette-loista voi laskea, kuinka monta oppilasta on käynyt koulua lukuvuosina 1860—1874. MMA:ssa on lukuvuodesta 1874 oppilaiden todistukset, ja niistä näkee ala- ja yläosaston oppilasmäärät (taulukko 1). Näissä todistuksissa ei ole mitään merkintää kesken lukuvuotta tulleista tai eronneista. Puuttuvien lukuvuosien 1871—72, 1873—74 ja 1875—76 ilmoittamat tiedot oppilaista ovat sanomalehdistä. Sanomalehtien oppilasmäärät poikkeavat jonkin verran oppilasarvostelujen oppilasmääristä.¹⁸⁵ Lukuvuonna 1870—71 ei oppilasluettelossa näy mitään osastojakoa, ainoastaan oppilasmäärä. Voita-neen kuitenkin olettaa, että ed. vuonna ylä- ja alaosastolla olleet ovat nyt yläosastolla ja että 13 kolmannelle osastolle tammikuussa 1870 tullutta sekä uudet oppilaat muodostaisivat alaosaston. Uusista oppilaista joku on saattanut pyrkiä suoraan yläosastolle, ja entisen yläosaston oppilaista on osa voinut erota.¹⁸⁶

Koulun oppilasmäärä oli suurimmillaan 1880-luvulla. Lukuvuonna 1884—85 oli oppilaita eniten eli 66 (taulukko 1). Kaikkiaan koulua kävi vuosina 1860—1893 1231 oppilasta. Osa tuli kesken lukuvuotta, samoin osa erosi. Päästötodistuksen saaneiden määrä oli hyvin pieni, kuten Viipurin kansakouluissakin (ks. s. 30).

Vertailtaessa luokkakokoa Viipurin eri koulujen kesken huomaa, että Wilken koulun oppilasmäärä vastaa muiden koulujen oppilasmääriä. Kansakouluissa oli usein alaosasto ja yläosasto yhdessä luokassa samoin kuin Wilken koulussa.¹⁸⁷ Vuonna 1875 suomenkielisissä alakansakouluissa eri koulujen oppilasmäärät olivat 38, 55, 24, 25, 22 ja ruotsinkielisessä alakansakoulussa oli 47 oppilasta. Yläkansakoulussa oli suomenkielisiä poikia 105 jaettuna neljään osastoon.¹⁸⁸ Vastaavana lukuvuonna 1874—75 oli Wilken koulussa 38 oppilasta (taulukko 1). Reaalikoulussa oli samana lukuvuonna 37 oppilasta ja lukuvuonna 1877—78 33 oppilasta.¹⁸⁹ Vastaavat luvut Wilken koulussa olivat 38 ja 37 oppilasta (taulukko 1). Alemmassa suomalaisessa poikakoulussa oli vuonna 1879 kaikkiaan 116 poikaa, joista oli ensimmäisellä luokalla 49, toisella 31, kolmannella 24 ja neljännellä 12 poikaa.¹⁹⁰ Vuonna 1887 oli Suomalaisen lyseon ensimmäisellä luokalla 33 poikaa, toisella 46 jne...¹⁹¹ Vastaavina vuosina Wilken koulussa oli 43 ja 56 poikaa (taulukko 1).

Kansakoulujen yhteinen oppilasmäärä oli Wilken koulun oppilasmäärää huomattavasti suurempi, sillä kansakouluja oli useita ja niissä kävi myös tyttöjä eikä vain poikia kuten Wilken koulussa. Syyslukukaudella 1866 oli suomenkielisessä kansakoulussa 101 oppilasta, mutta kevätlukukaudella vain 91 oppilasta.¹⁹² Lukuvuonna 1872—73 oli alakansakouluissa 169 oppilasta ja yläkansakouluissa 146 oppilasta. Lukuvuonna 1883—84 olivat vastaavat luvut 413 ja 610.¹⁹³ Wilken koulua kävi lukuvuonna 1866—67 17 oppilasta, lukuvuonna 1872—73 26 oppilasta ja lukuvuonna 1883—84 62 oppilasta (taulukko 1). Kansakoulujen oppilasmäärä oli vuonna 1887 1183 oppilasta, joista alakansakoulua kävi 496 oppilasta.¹⁹⁴ Tähän verrattuna Wilken koulun oppilasmäärä oli hyvin pieni, sillä vuonna 1886—87 koulua kävi vain 56 oppilasta (taulukko 1).

2. Sosiaalinen tausta

Koulun johtajalla oli velvollisuus pitää oppilaskortistoa vastaavaa oppilaskirjaa (liite 2), johon piti merkitä oppilaan nimi, syntymäaika ja -paikka, kotipaikka, kouluuntulovuosi, isän ammatti ja koulusta eroamispäivä. Näitä oppilaskirjoja on säilynyt VA:ssa Porvoon tuomiokapitulin kouluarkistossa vuosilta 1860—1873. Syksystä 1873 oppilaskirjat puuttuvat. Tietoja oppilaista saa todistuksista (nimet) ja sanomalehdistä, sillä viipurilaiset sanomalehdet julkaisivat Kirjallisuusseuran vuosikertomuksia. Näissä mainitaan usein oppilasmäärät, iät keskimäärin, kotipaikat ja isän ammatit.

Ammattinimikkeet ovat taulukossa 2 ja 3 alkuperäisessä muodossaan, koska on epävarmaa, millainen sosiaalinen arvostus niillä omana aikanaan oli. Sanomalehdet mainitsevat kaupungin työläiset ja käsityöläiset yhtenä ryhmänä. Talollinen-nimityksellä sanomalehdissä tarkoitetaan maaseudun asukasta; kaupungissa asuva on talonomistaja. Toisaalta voidaan ajatella, että talollinen asui itse omassa talossaan ja talonomistajalla saattoi olla useita vuokralaisia, joten näillä nimityksillä oli erilainen arvostus.

Taulukoista 2 ja 3 käy ilmi, että oppilaiden enemmistö oli kaupungin työläisten ja käsityöläisten lapsia. Mikäli tähän ryhmään luetaan myös veto mies, yövartija, vaunumaakari, vankinehti, suutarin sälli, sorvari, seppä, nikkari, nikkarin sälli, kirvesmies, sulkuvahti, ratavahti, rautatiepalvelija, vahtimestari ja sisävouti, niin 46 % oppilaista oli käsityöläisten ja työläisten lapsia.

Maanviljelijöiden ja talollisten lapsia oli 14 %, vaikka koulu oli perustettu nimenomaan maanviljelijöiden lapsille (liite 2). Tähän vaikutti osaltaan koulua kohtaan tunnettu epäluulo ja ajatus siitä, että koulu vieroitti työnteosta.¹⁹⁵

Korkeampaan sosiaaliryhmään voidaan lukea virkamies, tehtailija, talon-

omistaja, rautatievirkamies, lukkari, kauppias, kansankoulunopettaja, pappi ja nimismies. Tämän ryhmän osuus oli 22 %. Kaikkein korkeinta sosiaaliluokkaa koulussa ei ollut lainkaan edustettuna. Keskiryhmänkin lapset vii-pyivät koulussa keskimääräistä vähemmän ja siirtyivät sitten Viipurin muihin kouluihin (ks. s. 30).

Maalaisköyhälistön lapsia oli koulun alkuvuosina enemmän; vuoden 1874 jälkeen oli enää yksi torpparin lapsi koulussa. Syynä lienee vanhempien varattomuus, sillä Viipurissa täysihoidossa asuminen oli kallista. Vastaavasti Viipurin kansakouluissa oli vuonna 1879 805 oppilaasta hieman yli puolet (460) työläisten lapsia. Käsityöläisten ja itsenäistä ammattia harjoittavien sekä vahtimestarien lapsia oli 251. Tehtaiden isäntien ja kauppiaiden lapsia 76 ja talonmistajien 18.¹⁹⁶ Wilken koulussa oli lukuvuonna 1878—79 46 oppilasta, joista 17 oli käsityöläisten ja työmiesten lapsia, yhtä paljon oli maanviljelijöiden lapsia, 11 oli virkamiesten lapsia ja yksi sotilaan lapsi (taulukko 3). Maaseudulla kansakoulua kävivät etupäässä talollisten lapset. Harvoin torpparien, mäkitupalaisten ja loisten lapset pääsivät kouluun.¹⁹⁷

3. Kotipaikat

Koulun säännöissä (liite 2) määrättiin, että maanviljelijöiden lapsilla, jotka olivat maalta kotoisin, oli etuoikeus päästä kouluun, mikäli koulun oppilasmäärä nousisi niin suureksi, ettei kaikkia oppilaita voitaisi ottaa. Kuitenkin oppilaista lähes puolet (42 %) oli vuosina 1860—1886 kotoisin Viipurista (taulukot 4 ja 5). Viipurista ja Viipurin pitäjistä oli yhteensä em. vuosina 80 % oppilaista. Useimmat oppilaat olivat Viipurin läänistä (93 %), vaikka oppilaita piti ottaa kaikkialta Suomesta (liite 2). Eräänä syynä siihen, että oppilaiden enemmistö oli Viipurin läänistä, voidaan pitää elinkustannuksia. Monet vanhemmat olivat varattomia, ja lasten lähettäminen kouluun oli kallista. Oletettavasti usealla Viipurin läänistä kotoisin olevalla oli sukulaisia Viipurissa, niin että täysihoito oli edullisempaa kuin muualta Suomesta tulleilla oppilailla.

Vuonna 1884 oli ensimmäisen kerran sanomalehdessä ilmoitus, ettei enää oteta oppilaita, jotka ovat Viipurin kaupungissa kirjoilla paitsi koulun johtokunnan erityisellä luvalla. Nämä ilmoitukset jatkuivat aina koulun loppumiseen asti (ks. 49 ja 50).¹⁹⁸ Tästä eteenpäin Viipurin kaupungin osuus alkoi laskea ja vastaavasti Viipurin pitäjän kohosi, sillä lukuvuonna 1888—1889 oli 46 oppilasta Viipurin pitäjistä ja loput Viipurin läänin muista pitäjistä, paitsi yksi, joka oli Nivalasta.¹⁹⁹ Yhtään oppilasta ei ollut Viipurin kaupungista koulun vt. johtajan ilmoituksen mukaan.²⁰⁰ Seuraavana lukuvuonna 1889—1890 oli 43 oppilasta Viipurin pitäjistä ja useita Viipurin kaupungista. Kuinka monta 61 oppilaasta oli Viipurin kaupungista, siitä ei ole tarkkaa mainintaa.²⁰¹ Lukuvuonna 1890—1891 oli 28 oppilasta kotoisin Viipurin pi-

täjästä ja loput muilta paikkakunnilta.²⁰² Lehdessä ei ole nytkään mainintaa, olivatko muut oppilaat Viipurin läänistä vai eri puolilta Suomea.

Muualta Suomesta oli hyvin vähän oppilaita. Heidän osuutensa koko oppilasmäärästä vuosina 1860—1886 oli, mikäli tuntemattomien määrää ei oteta lukuun, noin 5 % (taulukot 5 ja 6). Vuosina 1860—1886 oli Venäjältä koitoisin kaksi oppilasta, joista toisen kotipaikka oli Pietari.²⁰³ Lukuvuonna 1890—1891 oli myös kaksi oppilasta Pietarista.²⁰⁴

4. Ikärakenne

Päästäkseen opiskelemaan Wilken kouluun oppilaan tuli olla yhdeksän vuotta vanha (liite 2). Kuitenkin vuosina 1860—1873 oli ainoastaan 12 % oppilaista (taulukko 7) täyttänyt yhdeksän vuotta kouluun tullessaan. Enemmistö oli 10- (20 %), 11- (16 %) ja 12-vuotiaita (22 %). Lukuvuonna 1872—1873 oli eräs oppilas kahdeksan vuotta vanha. Vanhimmat oppilaat olivat yli 20-vuotiaita, joten hajonta oli suuri.

Vuodesta 1873 lähtien oli oppilaiden ikärakenteesta hajanaisia tietoja sanomalehdissä. Seuraavasta taulukosta näkyy oppilaiden ikähajonta.

Lukuvuosi	Ikä	
1874 — 1875	7 — 14	205
1875 — 1876	7 — 15	206
1876 — 1877	8 — 16	207
1877 — 1878	8 — 24	208
1878 — 1879	7 — 15	209
1881 — 1882	9 — 15	210
1882 — 1883	8 — 14	211

Nuorimmat oppilaat alittivat näin ollen kouluunpääsemisen ehtona olleen yhdeksän vuoden iän. Lukuvuodelta 1876—1877 on maininta koulun vanhimmasta oppilaasta. Tämä oli 27 vuotta vanha.²¹² Vastaavasti alakansakouluun tullessaan lapsen piti olla seitsemän vuotta vanha ja yläkansakouluun yhdeksän vuotta vanha.²¹³ Lukuvuonna 1878—1879 Viipurin alakansakouluissa iät vaihtelivat 7—16 vuoteen ja yläkansakouluissa 8—16 vuoteen.²¹⁴ Lukuvuonna 1884—1885 em. kouluissa iät vaihtelivat 7—14 ja jälkimmäisessä 9—17 vuoteen.²¹⁵ Näin ollen myös Viipurin kansakouluissa iät vaihtelivat samoin kuin Wilken koulussakin, niin että useimmat oppilaat ylittivät pakollisen kouluuntuloian.

5. Koulunkäynti

Wilken koulussa kuten kansakouluissakin koulunkäynti oli epäsäännöllistä, koska monet oppilaat olivat köyhistä kodeista ja joutuivat olemaan syksyisin ja keväisin työssä joko kotona tai vieraan palveluksessa.²¹⁶ Poissaoloja oli myös runsaasti. Vuoden 1877 alussa koulu jouduttiin joksikin aikaa sulkemaan, kun monet oppilaat sairastuivat lavantautiin.²¹⁷ Eräs koulun yläosaston oppilas oli lukuvuonna 1867—1868 poissa koko syyslukukauden koulun johtajan luvalla. Todennäköisesti hän joutui olemaan työssä köyhyyden vuoksi.²¹⁸ Monilla vanhemmilla ei ollut myöskään varaa pitää lapsiaan kaupungissa asumassa. Vanhemmat suhtautuivat myös penseästi koulunkäyntiin ja ajattelivat, että ennenkin on ilman koulua selvitty.²¹⁹

Wilken testamentin määräysten mukaan (liite 1) kouluun piti ottaa kaksi vapaaoppilasta, joista toinen olisi Viipurin ja toinen Lappeen seurakunnasta kotoisin. Em. seurakuntien kirkkoherrat suorittaisivat valinnan. Koulun säännöissä (liite 2) määrättiin, että em. vapaaoppilaat otetaan vasta kolmen vuoden kuluttua koulun alkamisesta, mikäli koulun varat riittävät. Koulun kulujen esityksessä oli vapaaoppilaiden asuntoa, vaatteita, ruokaa ym. menoja varten varattu 75 hopearuplaa kummallekin oppilaalle.²²⁰ Ensimmäiset vapaaoppilaat otettiin syksyllä 1863.²²¹ Seuraava maininta on vuodelta 1865.²²² Tämän jälkeen ei ole mitään mainintaa vapaaoppilaista (ks. s. 47) Vuonna 1879 Erkko anoi koulun johtokunnalta rahallista avustusta eräälle köyhälle oppilaalle,²²³ joka myöhemmin oli kiitollinen tästä Erkolle.²²⁴ Tämä viittaa siihen, ettei koulussa ollut vapaaoppilaita. Mikäli niitä olisi ollut, niin luulisi, että ilmoituksissa, joissa mainittiin koulun alkamisesta ja pääsyvaatimuksista, olisi mainittu mahdollisuudesta päästä vapaaoppilaaksi.

Oppilaat kävivät koulua vain vuoden pari, ja useat menivät sen jälkeen työhön. Osa meni Viipurin reaalikouluun tai Viipurin Suomalaiseen lyseoon. Toiselta paikkakunnalta kotoisin olevat menivät joko työhön tai muualla Suomessa oleviin kouluihin.²²⁵ Vuonna 1883 meni seitsemän oppilasta lyseoon ja kahdeksan reaalikouluun.²²⁶ Yläosastolta meni vuonna 1886 Alkeisopistoon 16 oppilasta ja Viipurin Suomalaiseen lyseoon kolme oppilasta. Alaosastolta meni kaksi oppilasta Alkeisopistoon ja viisi oppilasta Viipurin Suomalaiseen lyseoon.²²⁷ Vuonna 1892 meni seitsemän oppilasta Viipurin reaalilyseoon, kaksi Viipurin klassilliseen lyseoon ja kaksi Mikkelin lyseoon.²²⁸

Jotkut oppilaat kävivät samaa osastoa enemmän kuin säädetty kolme vuotta. Lukuvuonna 1883—1884 eräs oppilas kävi kuusi vuotta ensimmäistä osastoa. Muutamat kävivät koulun ala- ja yläosastoa yhteensä 4—5 vuotta.²²⁹ Ehtoja saaneita ja luokalle jääneitä oli runsaasti (ks. s. 34). Päätötodistuksen saivat vain harvat. Tämä sama piirre näkyi myös kansakouluissa.²³⁰ Vuosina 1860—1863 kaikkiaan oli 16 oppilasta ja näistä sai päästö-

todistuksen kahdeksan oppilasta. Päästötodistuksen saaneista vain kuusi oli aloittanut opiskelunsa syksyllä 1860. Seuraavana kolmivuotiskautena päästötodistuksen sai seitsemän oppilasta ja 12 oppilasta pääsi jatkamaan syksyllä 1866 alkavaan toiseen osastoon.²³¹ Luokalta siirtyneiden määrä oli suhteellisen pieni verrattessa sitä koulussa olleiden määrään (taulukko 1). Lukuvuonna 1869—1870 oli 31 oppilasta, mutta luokalta pääsi vain 28 oppilasta. Lukuvuonna 1883—1884 oli alaosastolla 42 oppilasta, joista luokalta pääsi 18, ja yläosastolla oli 20 oppilasta, joista luokalta pääsi 11. Lukuvuonna 1889—1890 oli alaosastolla 32 oppilasta, joista luokalta pääsi 11 oppilasta. Yläosastolla oli 21 oppilasta, joista pääsi luokaltaan yhdeksän.²³² Vuodesta 1874 vuoteen 1884 tiedot luokalle jääneistä ja luokalta siirretyistä puuttuvat.

VI. Opetus

1. Opetustavoitteet ja opetusmetodit

Wilken koulun tarkoituksena oli opettaa kristillisyyttä ja siveyttä. Toisaalta koulun tarkoituksena oli valmistaa oppilaita käytännön kouluihin: maanviljelyskouluun, maanviljelysopistoon, kauppakouluun, meriliikennekouluun, taidevalmistuskouluun ja rahvaanopettajakouluun (liite 2). Kuitenkin monet oppilaat erosivat kesken lukuvuotta mennäkseen työhön tai siirtyäkseen muihin kouluihin opiskelua jatkamaan (ks. s. 30).

Opetusmetodit riippuivat kunkin opettajan persoonallisuudesta. Koulun sääntöjen mukaan (liite 2) opettajan tuli korostaa siveellisyyttä ja totuutta. Oppilaissa piti herättää työhalua ja heidän ymmärrystään piti kehittää niin, että he pystyivät koulun lopetettuaan itseopiskelulla valmistumaan johonkin käytännön ammattiin. Ainoat maininnat Wilken koulun opetuksesta ovat sanomalehtien vuosikertomuksissa ja vuositutkintopöytäkirjoissa, joissa ilmaistaan vain tyytyväisyys annettuun opetukseen ja lukuennätyksiin (luku Koulun johtajat). Opetus lienee ollut samanlaista kuin kansakouluissaakin, eli se nojautui paljolti kyselevään opetukseen. Myös ulkoalukua käytettiin paljon.²³³ Tunnetuin Wilken koulun opettajista oli J. H. Erkko, ja myös hänen opetusmetodeistaan tiedetään eniten. Seminaarin käyneenä hän oli perehtynyt uuden kansakoulun työmenetelmiin, jotka korostivat opetuksen havainnollisuutta ja vieroksuivat ulkoalukua. Erityistä huomiota Erkko kiinnitti oppilaiden luonteen muodostumiseen. Hän tahtoi tehdä oppilaistaan kunnan ihmisiä. Wilken koulun opetusohjelma oli suhteellisen vapaa, ja Erkko tunsikin asemansa itsenäisemmäksi kuin kansakoulunopettajana. Tämä antoi mahdollisuuden vapaalle aatteelliselle sivistystyölle. Erkko korosti

kotiseudun- ja isänmaanrakkautta. Myös raittiuden merkitystä hän tähdensi. Kuitenkin Erkko tunsi itsensä kykenemättömäksi kasvattajana, ja hän protestoi opettajien sivistyksen pintapuolisuutta kasvatustyöhön.²³⁴

Wilken koulussa kuten useissa kansakouluissakin molempien osastojen opetus tapahtui samassa luokassa. Kun molemmat opettajat opettivat yhtäaikaan, niin oppiminen lienee ollut sangen häiriöllistä. Kun Erkko opetti esim. keväällä 1874 alaosastolle uskontoa, Corander opetti samaan aikaan yläosastolle mittausoppia ja ruotsia. Kun Erkko opetti yläosastolle yleistä tai Suomen historiaa, Corander opetti alaosastolle maantietoa (ks. s. 24). Opetus oli yhteistä laulutunneilla ja joillakin äidinkielen ja ruotsin oppitunneilla (ks. s. 42).²³⁵

2. Päiväjärjestys

Koulutyö alkoi aamulla kello yhdeksän ja jatkui kello 12:een saakka. Ilta-päivän tunnit olivat kello 15—17. Tosin koulun johtajalla oli oikeus muuttaa iltapäivän tunteja 14—16 pimeimpänä vuodenaikana, jos katsoi tarpeelliseksi (liite 2). Koulu päättyi lauantaina kello 12.²³⁶ Poikkeuksen tekee lukuvuosi 1892—1893, jolloin koulu päättyi kello 13 lauantaina.²³⁷ Lukujärjestyksiä on säilynyt vain vuosilta 1872—1873, kevätlukukaudelta 1874 ja lukuvuodelta 1892—1893. Oppiennätysten yhteydessä mainitaan viikkotuntimäärät (taulukko 8), mutta mitään mainintaa siitä, miten eri aineet sijoittuivat eri päiville, ei ole. Kansakouluissa oli myös keskiviikkona puolipäivää lupaa.²³⁸ Wilken koulussa oli näin lukuvuonna 1872—1873,²³⁹ mutta lukuvuonna 1892—1893 koulu päättyi keskiviikkona kello 13 ja kevätlukukaudella 1874 kello 17.²⁴⁰ Mitään mainintaa Wilken koulun välituntien pituudesta ei ole. Oletettavasti koulu seurasi muiden koulujen käytäntöä, niin että välitunti oli 10—15 min.²⁴¹

Vuoden 1866 kansakouluasetus määräsi, että kaupungin alakansakouluissa piti olla päivittäin 2—4 tuntia ja yläkansakouluissa 5—6 tuntia.²⁴² Viipurin alakansakouluissa oli tavallisesti neljä tuntia päivässä eli 24 tuntia viikossa ja yläkansakouluissa viisi tuntia päivässä eli 30 tuntia viikossa.²⁴³ Muiden kansakoulujen tuntimäärät vaihtelivat 29—33; joskus saattoi olla jopa 36 viikkotuntia.²⁴⁴

Wilken koulussa tuli sääntöjen mukaan olla 28 oppituntia viikossa, niin että tunteja oli viisi päivässä paitsi lauantaina kolme (liite 2).²⁴⁵ Tämä sääntö on ristiriidassa sen kanssa, että koulun johtajan opetusvelvollisuus oli 28 viikkotuntia, että koulussa laulua opetti joku toinen opettaja ja että koulun alkuvaiheessa ei ollut kuin yksi osasto. (Mitään mainintaa viikkotuntimäärästä 1860-luvulta ei ole.)

Koulun säännöissä (liite 2) määrättiin myös, että toukokuun puolestävälisestä kuun loppuun tuli lauantai-iltapäivisin luvuissaan pitemmälle ehtinei-

den kanssa tehdä ”kukkaisopillisiä tutkimuksia” ja soveltaa mittausopillisiä harjoituksia käytännölliseen maanmittaukseen. Mitään mainintaa siitä, että näin olisi menetelty, ei ole.

3. Lukuvuoden pituus ja lomiat

Koulun sääntöjen mukaan (liite 2) lukuvuoden pituus ja lupapäivät olivat samat maan julkisten koululaitosten kanssa. Vuoden 1856 koulujärjestys määräsi syyslukukauden alkamaan elokuun 24. päivän asemasta syyskuun 1. päivänä ja kevätlukukauden helmikuun 1. päivän asemasta tammikuun 15. päivänä. Kuitenkaan opettajat eivät olleet asiaan tyytyväisiä, vaan he ja tuomiokapituli esittivät, että syyslukukausi kestäisi syyskuun 1. päivästä joulukuun 20. päivään ja kevätlukukausi tammikuun 15. päivästä toukokuun loppuun. Tammikuun 30. päivänä 1862 senaatti hyväksyi tämän armollisella asetuksella. Samalla muutto- ja markkinalupapäivät lakkautettiin.²⁴⁶ Wilken koulussa joululoma alkoi 1880-luvulla joulukuun 15. päivänä.²⁴⁷

Koulua oli keskimäärin 36 viikkoa. Kansakouluasetuksen mukaan lukuvuoden tuli kestää 42 viikkoa, mutta mikäli lapsilla ei ollut mahdollisuutta tulla kouluun kiireisinä työaikoina, voitiin koulua lyhentää. Käytännössä 42 työviikkoa ei toteutunut missään. Vuodesta 1886 lähtien kansakouluissa oli työviikkoja 36.²⁴⁸ Viipurin kansakoulujen keskimääräisten lukupäivien määrä vaihteli 192—196.²⁴⁹ Wilken koulussa lukupäiviä oli todennäköisesti hieman vähemmän, koska joululoma alkoi viikkoa aikaisemmin. Mitään mainintaa lomista ei ole. Ne olivat todennäköisesti joululoman lisäksi virallisia pyhiä. Vuonna 1879 oli sanomalehdessä kansakouluja käsittelevä artikkeli, jossa mainittiin, että kansakoulut olivat työskennelleet vain 32,5 viikkoa, kun koulun olisi pitänyt toimia 36 viikkoa. Lehden mukaan syynä tähän oli lomien runsaus.²⁵⁰

4. Luokkajako

Koulun ensimmäinen luokka (liite 2) kesti kolme vuotta, ja tarkoituksena oli, että oppilaat tämän jälkeen jatkaisivat toisella luokalla, joka kestäisi kaksi vuotta. Koulun varojen niukkuuden tähden vuonna 1863 ei jatkettu toisella luokalla (liite 2) vaan otettiin uusi ensimmäinen luokka 1863—1866.²⁵¹ Vasta syksyllä 1866 mainittiin jako alaosastoon ja yläosastoon. Tämä merkitsi sitä, että koulussa oli edelleen vain yksi luokka, joka oli jaettu ala- ja yläosastoon.²⁵² Poikkeuksena oli lukuvuosi 1869—1870, jolloin oli kolme osastoa. Kolmannen osaston muodostivat tammikuussa otetut 13 uutta oppilasta.²⁵³ Lukuvuonna 1880—1881 käytettiin nimityksiä ala- ja ylä-

luokka.²⁵⁴ Oppilasarvosteluihin oli lukuvuodesta 1882—1883 lähtien merkitty I luokka ja II luokka.²⁵⁵

Myös kansakouluissa puhutaan osastoista. Yksi luokka muodostui usein kahdesta osastosta kuten Wilken koulussakin. Vähitellen tultiin siihen tulokseen, että kansakoulukurssi edellytti nelivuotista koulu-aikaa jaettuna kahteen luokkaan, jotka kumpikin muodostuivat kahdesta osastosta. Kansakoulussa vakiintuivat vähitellen alaluokka- ja yläluokka-nimitykset. Kaupungissa alkoi 1880-luvun loppupuolelta lähtien vakiintua se tapa, että kukin opettaja opetti vain yhtä luokkaa.²⁵⁶ Jotkut oppilaat kävivät yhtä osastoa useamman vuoden (ks. s. 30). Koulun viimeisinä vuosina yhä useammat oppilaat kävivät pari kolme vuotta alaosastoa ja vuoden tai kaksi yläosastoa.²⁵⁷

5. Arvostelu

Wilken koulun oppilaat saivat todistuksen syyslukukauden lopussa ja keväällä vuositutkinnossa. Arvosteluasteikko oli 25—0: kiitettävä 25—21, sangen hyvä 20—18, hyvä 17—15, jotenkin hyvä 14—10, välttävä 9—5 ja huono 4—0. Todistukset allekirjoitti koulun johtaja ja koulun johtokunnan puheenjohtaja (liite 2). Lukuvuonna 1872—1873 arvosteluasteikko oli ensimmäisen kerran 10—1: 10—9 hyvä, 8—7 tyydyttävä, 6—5 välttävä ja 4—1 huono. Mahdollisesti tätä asteikkoa on käytetty jo lukuvuonna 1871—1872, mutta tämän vuoden oppilasarvostelut puuttuvat.²⁵⁸ Todistuksiin merkittiin myös oppilaan järjestysnumero, joka saatiin siten, että laskettiin yhteen käytös, ahkeruus, huomio ja keskimääräisen edistyksen keskiarvonumerot.²⁵⁹

Arvostelussa käytettiin myös viivaa etenkin ruotsissa, oikokirjoituksessa, katekismuksessa ja laulussa. Käytös oli yleensä kiitettävä, mutta ahkeruus ja huomio saattoivat olla hyvinkin huonoja. Keskiarvot jäivät alaosastolla yleensä alle 7,5 ja huonoimmat olivat vähän päälle kolmen. Yläosastolla oli hieman parempia keskiarvoja. Ne vaihtelivat viiden ja kahdeksan välillä. Yli yhdeksän keskiarvot olivat harvinaisia.²⁶⁰ Vuosina 1860—1871 huomio oli ”waarinotto” ja sisäluvusta arvosteltiin ”kauneus ja selkeys”.²⁶¹

Mitään määräyksiä ehdoista ja luokallejäämisestä ei ollut. Koulun alkuvuosilta ei näy luokalle jääneitä tai ehtoja saaneita. Vasta 1880-luvulla todistuksiin on merkitty ehtoja saaneet ja luokalle jääneet. Kumpiakin oli hyvin runsaasti. Mitään kriteeriä ei näy ehtoja saaneista, sillä arvosanalla viisi sai toisinaan ehdot. Eniten ehtoja annettiin laskennosta; mutta myös maantiedosta ja suomenkielestä tuli ehtoja.²⁶²

Myös kansakouluissa jätettiin luokalle. Maaseudulla vasta 1870-luvun puolivälissä ruvettiin todistuksia pitämään arvossa ja vaatimaan niistä yhtäläisiä määräyksiä. Kaupungin kansakouluissa oli jaettu todistukset jo alusta

alkaen.²⁶³ Keväällä 1893 ensimmäisen kerran merkittiin Wilken koulun todistuksissa ahkeruus ja huomio yhdellä numerolla, samoin katekismus ja raamatunhistoria.²⁶⁴

6. Kuri ja rangaistukset

Wilken koulun johtajalla oli lupa kurittaa uppiniskaista oppilasta vitsalla, mikäli varoitus ei auttanut. Jos tämäkään ei auttanut, koulun johtaja voi yhdessä johtokunnan kanssa erottaa oppilaan koulusta (liite 2). Näin tapahtuikin ainakin kaksi kertaa. Lukuvuonna 1888—1889 kevätlukukaudella erotettiin toiselta osastolta yksi oppilas,²⁶⁵ ja lukuvuonna 1890—1891 kevätlukukaudella erotettiin myös yksi oppilas alaosastolta.²⁶⁶ Myös kansakouluissa käytettiin vitsaa kurituskeinona. Useat opettajat koettivat välttää tätä rangaistustapaa ja turvautuivat varoituksiin. Asiasta keskusteltiin erityisesti 1890-luvulla, sillä sanomalehdet kiinnittivät asiaan huomiota ja ihmettelivät, oliko opettajalla oikeus käyttää ruumiillista kuritusta, jota ei enää kulttuurimaissa käytetty. Kuitenkin vanhemmat kehottivat opettajaa turvautumaan vitsaan.²⁶⁷

Koulusta erottaminen oli myös Viipurin kansakouluissa ankarin rangaistus, mutta siihen turvaututtiin harvoin. Yleisin rangaistuksen aihe oli tupakanpolto. Kaikista rangaistuksista 25 % johtui juuri tupakanpoltosta. Tavallisia rangaistuksen aiheita olivat tottelemattomuus ja sopimaton käytös tunnilla.²⁶⁸

Koulun johtajalla oli myös velvollisuus valvoa oppilaiden vapaa-ajan käytöstä vieraillemalla heidän kodeissaan tai ”kortteereissaan” (liite 2). Muutamisissa todistuksissa oli maininta, että oppilas eroaa koulusta huolimattomuuden ja laiskuuden tähden.²⁶⁹ Syksyllä 1863 oppilaita moitittiin laiskoiksi, koska he eivät edistyneet tarpeeksi opinnoissaan, mutta johtaja mainitsi lieventäväksi seikaksi sen, että oppilaat olivat tottumattomia koulutyöhön ja tulleet kouluun pitkin syyslukukautta.²⁷⁰ Usein koulua koskevissa selostuksissa mainittiin, että oppilaiden käytös oli kiitettävä eikä koulun ulkopuolisia valituksia ollut tullut.²⁷¹

7. Havaintovälineet

Havaintovälineistä on vähän mainintoja. Todennäköisesti niitä ei ollut kovin paljon, koska ne olivat kalliita eikä niitä ollut valmistettu kovin paljon suomalaisen käyttöön soveltuviksi. Kansakouluissa tavallisimpina havaintovälineinä olivat mustataulu, helmitaulu, karttapallo, Suomen kartta ja Euroopan kartta. Joissakin kouluissa saattoi olla myös Palestiinan kartta ja

kuvatauluja.²⁷² Kansakoulujen toiveena oli oma harmoni, ja monet koulut saivat sen lahjoitus- tai talkoovaroilla.²⁷³ Oliko Wilken koulussa harmonia? Siitä ei ole mitään mainintaa.

Joitakin havaintovälineitä koulu sai lahjoituksina. Aivan koulun alkuvuosina maanviljelijä J. Alfthan lahjoitti koululle kemiallisia välineitä ja aineita.²⁷⁴ Johtaja Molander lahjoitti koululle kuivattuja kasveja yli 400 kpl ja kolme luurankoa: lampaan, koiran ja jäniksen.²⁷⁵ Koulu sai myös lahjoituksena vanhoja rahoja. Vuonna 1861 kauppakonttoristi Mallenius lahjoitti erimaisia rahoja, niin että koululla oli 10 hopearahaa ja 96 kuparirahaa.²⁷⁶ Kirjallisuusseuran esimies, tohtori Qvist oli lahjoittanut Kirjallisuusseuralle 66 kpl vanhoja erimaisia rahoja. Tällöin päätettiin yhdistää Kirjallisuusseuran vanhojen rahojen kokoelma Wilken koulun kokoelmaan ja asettaa koulun johtokunnan hoidettavaksi. Kokoelmaa säilytettiin koulussa.²⁷⁷

VII. Oppiaineet ja oppimäärät

1. Koulun sisäänpääsyvaatimukset

Kouluun otettiin oppilaiksi vain poikia, jotka olivat täyttäneet yhdeksän vuotta ja osasivat lukea sekä sisältä että ulkoa Lutherin Vähän katekismuksen. Opetus oli maksutonta (liite 2).²⁷⁸ Koska koulun ensimmäinen luokka kesti kolme vuotta, seuraavina vuosina tulleilta pääsyvaatimukset vaihtelivat jonkin verran. Tavallisesti vaadittiin vähän laskentoa, maantietoa ja kirjoitusta.²⁷⁹ Alaosaston pääsyvaatimukset säilyivät ennallaan aina vuoteen 1875. Sen jälkeen alaosastolle tulevalta vaadittiin vain sujuvaa sisältäluvuntaitoa.²⁸⁰ Vuodesta 1875 lähtien toiselle osastolle pyrkivältä vaadittiin alakansakoulun oppimäärä.²⁸¹ Vuodesta 1878 lähtien vaadittiin Vanhan testamentin raamatunhistoria jonkin oppikirjan mukaan, kauno- ja oikeinkirjoituksen alkeet, laskennossa neljä laskutapaa luvuilla 1—100 päässä ja taululla sekä Euroopan luonnonvarainen maantieto Erslew-Modeenin pienemmän oppikirjan mukaan.²⁸² Vuodesta 1886 lähtien toiselle osastolle pyrkivältä vaadittiin Lutherin Vähä katekismus ja Vanhan testamentin kertomukset kuningas Davidiin saakka Leinbergin isomman biblianhistorian mukaan. Muut vaatimukset olivat samanlaiset kuin vuonna 1878.²⁸³ Vuonna 1890 toiselle osastolle vaadittiin jälleen alakansakoulun oppimäärä,²⁸⁴ ja vuonna 1891 Vanhan testamentin biblianhistoria jonkin oppikirjan mukaan ja Lutherin Vähä katekismus, yhteen- ja vähennyslaskua luvuilla 1—100 sekä käsinkirjoitusta. Maantiedossa piti osata ”luonnonvaraisesti” Suomi.²⁸⁵

2. Uskonto

Uskontotuntien määrä oli verrattain suuri 1800-luvulla. Kansakouluissa sitä oli jopa 5—6 tuntia viikossa.²⁸⁶ Wilken koulussa katekismusta oli molemmilla osastoilla tunti viikossa. Vuodesta 1885 sitä oli yläosastolla kaksi tuntia viikossa ja lukuvuonna 1892—1893 taas yksi tunti. Raamatunhistoriaa oli vuonna 1872—1873 tunti kummallakin osastolla ja vuodesta 1874 alaosastolla kolme tuntia viikossa ja yläosastolla kaksi tuntia (taulukko 8).

Koulun pääsyaatimuksien mukaan oli alaosastolle tullessa osattava Lutherin Vähä katekismus ulkoa vuoteen 1875 ja yläosastolle tullessa jonkin verran raamatunhistoriasta. Opetus oli paljolti ulkoalukua, ja seuraavana vuonna kerrattiin ed. vuonna opittua. Yläosaston opetus ei juuri poikennut alaosaston opetuksesta, ja usein tunnit olivatkin yhteisiä. Yläosastolla opittiin enemmän raamatunlauseita ulkoa ja syvennyttiin tarkemmin aikaisemmin opittuun.²⁸⁷

Kansakoulujen uskonnonopetuksen päämääränä oli raamatun selittäminen ja ymmärtäminen, mutta käytännössä opetus oli ulkoalukua. Raamatunhistorian läksyt oppilaat yleensä kertoivat omin sanoin, mutta katekismus piti osata ulkoa kuten Wilken koulussakin. Joissakin kouluissa oppilaiden piti osata ulkoa Jeesuksen puheet ja vertaukset. Kansakouluissakin piti yläluokkalaisten oppia ulkoa raamatunlauseita ja kirjoittaa ne vihkoon. Opetus oli paljolti vanhan kertaamista.²⁸⁸ Samanlaiset oppimäärät kuin Wilken koulussa olivat esimerkiksi Uraan kansakoulussa ja Viipurin Suomalaisen lyseon ensimmäisellä luokalla.²⁸⁹

Opetusta antoi joko koulun johtaja tai toinen opettaja (ks. s. 24 ja 24). Oppikirjana oli 1860-luvun alussa ”Lasten paras tavara” ja raamatunhistorian oppikirjana mahdollisesti Murmanin kirjoittama ”Johdatus Historialliseen Uskonoppiin”. Lukuvuonna 1862—1863 käytettiin oppikirjana Clemenin ”Johto Biblian-taidoksi ja tuntemiseksi”.²⁹⁰ K. G. Leinbergin ”Biblian historiaa” käytettiin oppikirjana 1880-luvun puolivälistä. Myös kansakouluissa käytettiin Leinbergin oppikirjaa.²⁹¹ Wilken koulua kävi myös yksi roomalaiskatolinen ja muutamia kreikkalaiskatolisia oppilaita, mutta ei ole mitään mainintaa, opetettiin heille luterilaista uskontoa.²⁹²

3. Äidinkieli

A. Lukeminen

Kouluun pääsemisen ehtona oli välttävä sisältälukutaito (liite 2). Koulussa pyrittiin kiinnittämään huomiota äänenkäyttöön, koska oppilaat olivat tottuneet lukemaan kovalla ja yksitoikkoisella äänellä. Mitä nopeammin kykeni lukemaan, sitä parempi lukija oli. Nyt ajatukselliselle sisältäluvulle pantiin

erityistä painoa, niin että oppilas itse tajusi lukemansa sisällön.²⁹³ Tämä sama vaatimus on jälleen tullut ajankohtaiseksi meidänkin aikamme koululaitoksen piirissä. Alkuvuosina käytettiin lukukirjana Kiljanderin suomentamaa Stegneliuksen ”Martyreja” sekä kappaleita ”Mansikoista ja Mustikoista”. Lukukirjana käytettiin 1870-luvulla Topeliuksen Luonnonkirjaa ja Maamme-kirjaa. Myös isänmaallisia runoja, kuten ”Saarijärven Paavo”, ”Kotimaan puolesta” ja monia Vänrikki Stoolin runoja opeteltiin ulkoa. Kielioppina käytettiin ainakin 1870-luvulta lähtien Länkelän ”Suomen kielen kielioppia alkeisopetuksen tarpeeksi”. Myös kansakouluissa käytettiin Länkelän kielioppia.²⁹⁴ Myös lauseenjäsennystä harjoiteltiin runsaasti. Lukuvuodesta 1881—1882 lähtien luettiin J. Wuorisen ”Pientä kielioppia”. Tämä oppikirja oli käytössä ainakin vuonna 1886. Vuonna 1887 käyttöön otettiin A. Jänneksen ”Pieni kielioppi”, ja lukuvuonna 1892—1893 käytettiin oppikirjana K. Raition ”Äidinkielen alkeisoppia”. Kielioppia luettiin vain toisella osastolla.

Äidinkielen tuntimäärät vaihtelivat. Koulun alkuvuosikymmeneltä ei ole tarkkoja tuntimääriä. Vasta lukuvuodelta 1872—1873 on tarkkoja tietoja tuntimääristä ja niiden jakautumisesta lukemisen, kirjoituksen ja kieliopin kesken (taulukko 8). Yläosastolla oli tavallisesti 3—4 tuntia viikossa lukemista, kielioppia ja ainekirjoitusta yhteensä. Alaosastolla oli äidinkieltä 1870-luvulla kuusi tuntia viikossa. Lukuvuonna 1881—1882 oli tunteja viisi ja lukuvuonna 1885—1886 seitsemän tuntia.

B. Kirjoitus

Toiselle osastolle pyrkivältä vaadittiin ”kauno ja oikokirjoitusta” (ks. s. 36 ja 36). Oppilaat joutuivat harjoittelemaan ”oikokirjoitusta” opettajan sanelun mukaan taululle. Joskus oli saneluharjoituksia. Lukuvuonna 1860—1861 opettaja valitti, ettei voinut pitää niitä, ”koska välimerkkien käyttö oli huono”.²⁹⁵ Toisinaan oppilaat joutuivat kirjoittamaan lukemansa sisällön. Aineetkin kirjoitettiin luokalle luettujen tai kerrottujen kertomusten pohjalta. Ainoastaan vuodeita 1874 on maininta ”yhdestä luonnonkuvauksesta, joka oli omintakeisesti tehty”.

”Oikokirjoitustunnit” otettiin äidinkielen tunneista, mutta varsinaista kaunokirjoitusta oli 1870-luvulla tavallisesti alaosastolla kolme tuntia viikossa ja yläosastolla 2—3 tuntia viikossa (taulukko 8). Molemmilla osastoilla oli 1880-luvulla 1—2 tuntia viikossa. Pitemmälle edistyneet saivat kirjoittaa yhdelle riville ja muut kahdelle. Kaunokirjoitusta harjoiteltiin sekä tauluun että vihkoihin opettajan tauluun tekemien mallien mukaan. Mallilauseet olivat tavallisesti sananlaskuja. Lukuvuonna 1881—1882 harjoiteltiin kaunokirjoitusta ensin Heikkisen harjoitusvihkoihin ja vasta sitten tavallisiin vih-

koihin. Kaunokirjoitusta harjoiteltiin lukuvuonna 1892—1893 H. Niemen järjestelmän mukaan, ja jokainen oppilas sai edetä omaa tahtiaan.

4. Matematiikka

Muiden koulujen tapaan päässälaskulle luvuilla 1—100 pantiin erityistä painoa sekä ala- että yläosastolla.²⁹⁶ Alaosastolla käytiin läpi neljä peruslaskutapaa.²⁹⁷ Vuoteen 1885 asti alaosastolla oli laskentotunteja enemmän ja vastaavasti mittaussopin tunteja vähemmän kuin yläosastolla (taulukko 8).

Toiselle osastolle pyrkivän oletettiin hallitsevan alaosaston oppimäärä (ks. s. 36 ja 36). Päässälaskuja oli tälläkin osastolla runsaasti. Lisäksi laskettiin desimaali- ja murtoluvuilla. Joinakin vuosina ehdittiin harjoitella hieman juurilaskujakin. Oppimäärät olivat samanlaiset kuin kansakouluissa ja esimerkiksi Viipurin Suomalaisen lyseon ensimmäisellä ja toisella luokalla.²⁹⁸

Oppikirjana käytettiin 1860-luvulla ja 1870-luvun alussa Wivolinin ”Luvun-laskun oppikirjaa koulujen tarpeeksi”.²⁹⁹ Myöhemmin käytettiin E. Bonsdorffin ”Laskuharjoituksia”.

Kaikkina vuosina lukuennätyksissä ei ollut mainintaa muoto- ja mittausoppista erikseen tai sitten niitä opiskeltiin joko syys- tai kevätlukukaudella.³⁰⁰ Vaikka muoto- ja mittausoppia ei ole mainittu, laskennon yhteydessä käytiin läpi geometrian alkeita. Taululle ja vihkoihin piirrettiin piste, viiva, kolmio, neliö ja suunnikas. Nämä kuvat selvitettiin myös kansakouluissa.³⁰¹ Lisäksi yläosastolla piirrettiin edellisten lisäksi kuutio, särmiö, kartio, lieriö ja pallo.

Oppikirjana käytettiin paria ensimmäistä kirjaa P. Aschenin teoksesta ”Euklideen alkeet” sekä em. tekijän ”Tasannes-kolmiomitanto koulujen tarpeeksi”. Myöhemmin käytettiin E. Bonsdorffin ”Mittausoppia”. Geometrisia kuvioita piirrettiin J.E. Bergrothin muoto-opillisten mallien mukaan.

5. Maantieto

Maantieto oli jaettu Suomen maantietoon ja yleiseen maantietoon. Alaosastolla oli maantietoa neljä tuntia viikossa ja yläosastolla kolme tuntia, joten viikkotuntimäärä oli suhteellisen suuri (taulukko 8). Joinakin lukukausina ei luettu lainkaan maantietoa.³⁰² Tavallisesti Suomen maantiedosta luettiin maan rajat, vesistöt, vuoret ja läänit. Yleisestä maantiedosta luettiin Euroopan maantieto. Joinakin vuosina ennätettiin lukea muitakin maanosia.

Oppikirjana käytettiin 1860-luvulla Hallstenin ”Pienempää maantiedon oppikirjaa”. Lukuvuonna 1860—1861 neljä heikointa oppilasta luki Ahlqvistin maantietoa. Erityisesti 1860-luvun alkupuolella luettiin erikseen Palestiinan maantietoa. Oppikirjana käytettiin Carlsonin oppikirjaa. Myöhemmin maantiedon oppikirjana käytettiin alaosastolla Erslev-Modeenin pienempää

oppikirjaa ja yläosastolla saman tekijän suurempaa oppikirjaa. Joinakin vuosina on maininta Suomen kartan piirtämisestä. Lukuvuonna 1892—1893 käytettiin Juutin ”Suomen maantietoa” oppikirjana. Viipurin kansakouluissa käytettiin myös Erslev-Modeenin maantiedon oppikirjoja. Kansakouluilla oli käytössä Gyldenin Suomen kartta ja Modeenin Viipurin pitäjän kartta. Myöhemmin koulut saivat lahjoituksina Euroopan, Aasian, Australian, Amerikan ja Afrikan kartat.³⁰³

6. Historia

Myös historia oli jaettu Suomen historiaan ja yleiseen historiaan. Historiaa luettiin vain yläosastolla (taulukko 8). Poikkeuksen tekevät lukuvuosi 1864—1865 ja syyslukukausi 1869—1870, jolloin ei luettu Suomen historiaa. Kevätlukukaudella 1868—1869 ei luettu kumpaakaan historiaa.

Suomen historian oppikirjana oli 1860-luvulla Hallstenin ”Historian oppikirja”. Sen jälkeen käytettiin oppikirjana Yrjö Koskisen ”Suomen historia kansakouluille”. Myös J. K. Krohnin ”Suomen historian kertomuksia” luettiin. Samoin A. G. Gruben ”Kertomuksia ihmiskunnan historiasta”. Topeliuksen Maamme-kirjan kertomuksia luettiin myös historian tunneilla.

Yleisessä historiassa oppikirjana käytettiin ensin Bredowin oppikirjaa. Vanhan ajan historian oppikirjana käytettiin Ekelundin oppikirjaa. Vuodesta 1876 käytettiin H. L. Melanderin oppikirjaa, lukuvuodesta 1881—1882 koulun loppuun asti O. Wallinin vanhan ja keskiajan historian oppikirjoja. Myös Viipurin kansakoulut käyttivät Wallinin oppikirjoja Maamme-kirjan lisänä historian opetuksessa.³⁰⁴

Suomen historiasta luettiin Ruotsin vallan aikaa Kustaa IV Adolffiin, ja uuden ajan tapaukset esitettiin kertomalla. Yleisessä historiassa luettiin vanhan ja keskiajan historiaa. Uudelta ajalta luettiin vain uskonpuhdistuksen aikaa, sekin vain lukuvuonna 1892—1893.

7. Luonnontieto

Luonnontiedon opetus käsitteli alaosastolla kasvi- ja eläinoppia. Yläosastolla opetettiin lisäksi hieman kemiaa ja fysiikkaa. Lukuvuonna 1869—1870 kolmannella osastolla ei opetettu luonnontietoa lainkaan. Aluksi jouduttiin turvautumaan suusanalliseen opetukseen, kun ei ollut sopivaa oppikirjaa. Erityisesti fysiikassa tämä puute oli tuntuva. Opetus seurasi Bergrothin ruotsinkielistä oppikirjaa, ja opettaja selitti tärkeänä pitämänsä asiat, koska oppilaiden ruotsin kielen taito oli huono. Kasvioppia luettiin yleensä aikaisin syksyllä ja loppukeväällä. Kasveja tutkittiin Lönnrothin kasviopin mukaan. Oppikirjana käytettiin Berlinin ”Luonnonoppia”. Eläinopista luettiin tavallisesti nisäkkäät, linnut, kalat ja matelijat. Joinakin vuosina luettiin myös

ihminen. Vuodesta 1874 käytettiin oppikirjana Lütkenin ”Zoologiaa”. Vuonna 1876 luettiin luonnontietoa Lütkenin ja Cellanderin oppikirjojen mukaan. Lukuvuonna 1885—1886 käytettiin Segerstedtin luonnontiedon oppikirjaa.

Kemian oppikirjana käytettiin J. A. Stöckhardtin ”Kemian oppi aloitteleville” ja fysiikan oppikirjana Bergrothin lisäksi Schödlerin kemiaa. Lukuvuonna 1874—1875 käytettiin Canthin ”Luonnonopillista Osviittaa”. Tällä lienee tarkoitettu vuonna 1867 ilmestynyttä Canthin ”Physikan opasta”. Lukuvuonna 1876—1877 käytettiin Roscoén kirjoittamaa ”Kemian oppikirjaa”. Lukuvuonna 1881—1882 fysiikan oppikirjana oli Stevartin ”Pikku Fysiki”.

Maanviljelysoppia luettiin ainakin lukuvuonna 1862—1863. Oppikirjana oli Mannisen ”Maanviljelyksen oppi”. Myös viljelyskasvien elinehtoja tutkittiin. Joissakin kansakouluissa oli maanviljelyksen opetusta myös Mannisen oppikirjan pohjalta, mutta sen tilalle tuli vähitellen puutarhaopetus.³⁰⁵

8. Ruotsin kieli

Ruotsin kielen opiskelu aloitettiin lukuvuonna 1860—1861 koulun johtaja J. W. Murmanin kirjoittamalla oppikirjalla ”Harjoittava ruotsin-kielenoppi alkaville”. Seuraavana lukuvuonna kirja luettiin loppuun. Oppilaat käänsivät suomeksi osia ”Skolmästare”-nimisestä teoksesta ja Ekelundin historiasta. (Teos käännettiin suomeksi vasta 1865.) Samalla oppilaat saivat harjoitusta oikeinkirjoituksessa. Kolmantena kouluvuonna opettaja sitten esitti kysymyksiä Ekelundin historiasta. Oppilaat käänsivät myös suomeksi Vänerin Stoolin tarinoita. Lukuvuonna 1864—1865 otettiin käyttöön H. G. Sohlbergin ”Ruotsinkielen kielioppi”. Tätä kirjaa käytettiin oppikirjana yli kymmenen vuotta. Lukukirjana käytettiin Topeliuksen teosta ”Naturens Bok”, ja siitä tehtiin erilaisia harjoituksia. Lukuvuonna 1876—1877 käytettiin oppikirjana Ahlmanin ”Ruotsinkielen Alkeiskirjaa”.

Ruotsin kieltä ei luettu kaikkina vuosina lainkaan. Lukuvuonna 1872—1873 ei opetettu ruotsia, eikä lukuvuodesta 1885—1886 lähtien koulun toimikauden loppuun ole mitään mainintaa ruotsin opetuksesta. Oppitunnit olivat molemmilla osastoilla yhteisiä. Alaosastolla harjoiteltiin enemmän sisältälukua ja yläosastolla oli enemmän kielioppia ja käännösharjoituksia, koska ruotsin kieltä oli yläosastolla yksi tunti enemmän (taulukko 8). Ruotsin opetus oli vähäistä, jos sitä verrataan esimerkiksi Viipurin Suomalaisen lyseon ruotsin kielen tasoon. Lyseon II luokalla oli oppikirjana myös Ahlmanin oppikirja, mutta oppilaat olivat edistyneet kurssissaan paljon pitemmälle kuin Wilken koulun oppilaat.³⁰⁶

9. Laulu

Vuositutkintoselostuksissa on mainintoja oppilaiden esittämistä lauluista. Kuitenkaan ei ole varmaa, opetettiinkö joka lukukausi laulua, sillä mainintoja laulunopettajista ei aina ole. Syyslukukaudella 1863—1864 laulua ei opetettu. Ensimmäiset maininnat laulunopettajasta ovat vuosien 1864 ja 1864 vuositutkintoselostuksissa.³⁰⁷ Laulua oli kaksi tuntia viikossa (taulukko 8), ja tunnit olivat molemmilla osastoilla yhtä aikaa. Wilken koulussa kuten kansakouluissakin virret olivat laulunopetuksen pääasiallisena aineksena.³⁰⁸ Myös Wächterin laulukirjan lauluja laulettiin. Laulut olivat yleensä kansanlauluja tai isänmaallisia lauluja. Ne esitettiin joko yksi- tai kaksiäänisesti. Musiikin teorian alkeista opetettiin nuotit ja sävelasteikko kuten kansakouluissakin.³⁰⁹

10. Piirustus

Piirustus kytkeytyi läheisesti mittausoppiin. Sen tarkoitus oli käytännöllinen, sillä oppilaiden tuli kyetä piirtämään rakennusten ja työkalujen kaavoja. Piirustusta pidettiin eräänlaisena apuaineena. Opetuksessa käytettiin kaavoja ja malleja apuna. Niissä keskityttiin geometrisiin kuvioihin ja jokapäiväisten tuttujen esineiden malleihin.³¹⁰ Lukuvuonna 1873—1874 käytettiin apuna Hermeksen kaavoja. Lukuvuonna 1873—1874 harjoiteltiin aluksi Keinäsen mallivihkoihin ja sitten kaavojen mukaan. Lukuvuonna 1892—1893 oli käytössä J. Wäänäsen ”Alkeispiirustuksia, I vihko”. Piirustusta oli vain toisella osastolla kaksi tuntia viikossa ja lukuvuodesta 1885—1886 yksi tunti; lukuvuonna 1892—1893 sitä oli taas kaksi tuntia viikossa. Lukuvuonna 1872—1873 ei ollut lainkaan piirustusta (taulukko 8). Piirustuksen opetuksesta 1860-luvulla ei ole mitään mainintoja, ja ainoan kerran piirustus mainitaan lukuvuonna 1867—1868 todistuksissa. Vasta kevätlukukaudelta 1874 piirustus on toisen osaston lukujärjestyksissä (taulukko 8).

VIII. Vuositutkinto — suuri juhlapäivä

Vuositutkinto pidettiin kevätlukukauden lopussa. Koulun johtokunnan velvollisuus oli määrätä tutkintopäivä ja ilmoittaa siitä paikallisissa lehdissä (liite 2). Tutkinto pidettiin yleensä toukokuun lopussa, mutta joskus se oli kesäkuun puolella: vuonna 1861 (13.6.), 1874 (13.6.), 1875 (12.6.) ja 1876 (15.6.).³¹¹ Koulun viimeisenä toimintavuotena vuositutkinto oli jo 26.5.1893.³¹²

Tutkinnossa oli läsnä koulun johtokunnan jäseniä (liite 2) ja oppilaiden vanhempia sekä muita asiasta kiinnostuneita.³¹³ Vuositutkinto oli Wilken koulussa kuten muissakin kouluissa kouluvuoden merkittävin tilaisuus. Tilaisuudessa Porvoon tuomiokapitulia edusti inspehtori, jonka tuomiokapituli oli määrännyt Kirjallisuusseuran jäsenistä. M. Forstén, joka oli koulun johtokunnassa, toimi useimmiten 1860-luvulla inspehtorina.³¹⁴ Tutkinto alkoi aamulla kello yhdeksän tai kymmenen, mutta se saattoi olla myös ilta-päivällä. Yleensä se kesti kolme tuntia. Keskellä tutkintoa oli tauko, jonka aikana vanhemmat ja yleisö voivat katsella oppilaiden vihkoja ja piirustuksia.³¹⁵

Vuositutkinto tapahtui inspehtorin määräämässä järjestyksessä. Se alkoi koulun johtajan pitämällä rukouksella. Vuodesta 1868 laulettiin alussa myös jokin virsi.³¹⁶ Tämän jälkeen koulun johtaja antoi inspehtorille kertomuksen koulun toiminnasta: oppilasmäärästä ja oppiennätyksistä kuluneena lukuvuotena. Sen jälkeen koulun johtaja esitti oppilaille kysymyksiä lukuaineista inspehtorin määräämässä järjestyksessä. Ruotsin kuulustelua ei mainita vuositutkintopöytäkirjoissa vuodesta 1867.³¹⁷ Johtajan lopetettua kuulustelun oppilaat esittivät usein laulunopettajan johdolla muutamia isänmaallisia lauluja.³¹⁸ Sitten koulun johtaja jakoi todistukset (liite 2) ja ilmoitti koulun alkamisajankohdan syksyllä. Tämän jälkeen oli inspehtorin puhe, jossa hän tavallisesti kiitti opettajaa ja ilmaisi tyytyväisyytensä annettuun opetukseen ja kehotti oppilaita elämään siivosti lomalla.³¹⁹ Johtaja piti loppurukouksen, ja usein veisattiin loppuvirsi.³²⁰ Kansakoulujen vuositutkinto oli samanlainen kuin Wilken koulunkin tutkinto.³²¹

IX. Koulun kirjasto ja lukusali

Kirjallisuusseura päätti myöntää varoja Wilken koulun lainakirjaston perustamista varten, niin että koulun aloitettua toimintansa oppilaat voisivat lainata sieltä kirjoja.³²² Koulun johtajan piti huolehtia kirjastosta ja antaa Kirjallisuusseuralle luettelo niistä kirjoista, joita kirjastoon piti hankkia. Alun perin Kirjallisuusseuran tarkoituksena oli perustaa koulun kirjasto niillä varoilla, mitkä koulu oli saanut J. J. Judénin lahjoittamista isänsä teoksista.³²³ Judén oli lahjoittanut Kirjallisuusseuralle isänsä Jaakko Juteinin myymättömät teokset, jotka tämä itse oli eläessään painattanut. Lisäksi lahjoitukseen kuuluivat ne varat, joita oli saatu myydyistä kirjoista ja joita ei ollut vielä maksettu. Teos oli 9-osainen ja koko sarja maksoi kolme hopearuplaa eli 12 mk.³²⁴ Kuitenkaan koko summaa ei ollut tarkoitettu kirjaston käyttöön, sillä Kirjallisuusseura arveli lahjoituksen nousevan yli 700 ruplaan.³²⁵

Seuraava maininta kirjastosta on vuodelta 1865. Molander mainitsi selostuksessaan koulun toiminnasta, että hänen aloitettuaan toimintansa koulun johtajana uusia kirjoja oli 82 kpl. Niistä 59 oli Judénin kassan varoilla hankittuja ja loput Wilken kassan varoilla. Lisäksi kauppakonttoristi A. G. Keldán oli lahjoittanut 42 saksan- ja ruotsinkielistä teosta koulun kirjastoon.³²⁶

Kirjasto mainitaan seuraavan kerran 1870-luvulla. Erkko vilkastutti kirjaston toimintaa ja sai Kirjallisuusseuran avaamaan sen yleisölle.³²⁷ Jukola mainitsee Erkon huomattavimpiin toimenpiteisiin kuuluvan Wilken koulun lainakirjaston perustamisen. Erkko ei perustanut tätä kirjastoa, hän kyllä kartutti sitä huomattavasti hankkimalla kotimaista ja käännettyä kaunokirjallisuutta. Koulun kirjasto sai lahjoituksena maisteri J. Saleniukselta kaksi kirjaa: ”Historiallisia tietoja Äyräpään kihlakunnasta” ja ”Kreikan uskosta Suomessa”.³²⁸

Kirjaston yhteydessä ruvettiin pitämään auki lukusalia kaksi kertaa viikossa (keskiviikkoisin 18—20 ja sunnuntaisin 16—19). Tällöin yleisöllä oli tilaisuus tutustua kirjastoon. Tämä lienee Erkon aikaansaannos.³²⁹ Lukemisto käsitti etupäässä suomalaista kirjallisuutta ja lehtiä. Kesän ajaksi lukusali suljettiin.³³⁰ Lukusalin aukiolosta oli jatkuvasti ilmoituksia lehdissä elokuusta 1876 kesäkuuhun 1878. Vuonna 1878 lehdissä oli kaksi ilmoitusta, joissa mainittiin, ettei koululla enää ole lukusalia.³³¹ Kuitenkin jo marras-kuussa oli lehdissä ilmoituksia lukusalin aukiolosta.³³²

Koulun johtokunta sai Viipurin kaupungilta useana vuonna 300 mk apurahan lukusalin aukioloa varten.³³³ Tämän ehdotuksen oli Erkko tehnyt, sillä hän oli aikanaan ehdottanut, että pyydetäisiin 300 mk varoja Viipurin kaupungilta lukusalin aukaisemista varten.³³⁴ Lukusali tarjosi 1870-luvulla yleisön käyttöön lähes 500 nidettä yleistajuista kirjallisuutta. Tähän määrään ei luettu tieteellisiä teoksia eikä oppikirjoja. Yleisön luettavana oli myös paljon lehtiä: Suometar, Ilmarinen, Kirjallinen Kuukausilehti, Suomen Kuvalehti, Pääskynen, Kyläkirjasto, Suomen Kirjasanomia, Lasten ja nuorukaisten ystävä ja Lentävät lehdet. Kolme viimeksi mainittua olivat yksityisenä lahjoituksena tulleet kirjastoon. Lisäksi saatavilla oli Viipurissa ilmestynyt ruotsinkielinen lehti Wiborgs Tidning. Tämän lehden ja Ilmarisen asianomaiset toimitukset lahjoittivat koululle.³³⁵ Edelleen 1880-luvulla lukusali oli yleisölle avoimena kaksi kertaa viikossa kuten ennenkin,³³⁶ ja koulun johtokunta sai entisen suuruista avustusta Viipurin kaupungilta lukusalin aukioloa varten.³³⁷ Vuonna 1883 koulun kirjasto käsitti noin 1 000 nidettä ja joukon suomalaisia sanomalehtiä. Sanomalehdissä mainittiin, että lukijakunta oli kohonnut joskus viiteenkymmeneen. Lukusalin käyttäjistä osa oli työväestöä, mutta suurin osa oli koulunuorisoa ja lapsia.³³⁸ Vuonna 1886 myönnettiin lukusalia varten avustusta vain 100 mk.³³⁹ Viimeiset lukusalin aukioloilmoitukset ovat vuodelta 1887. Sen jälkeen ei ole varmuutta lukusalin aukiolosta.³⁴⁰

Kirjallisuusseuran vuosikokouksessa 1893 annettiin A. Keldánin tehtäväksi Wilken koulun ja Kirjallisuusseuran kirjakokoelmien tarkastus,³⁴¹ ja samalla hänen tehtäväkseen tuli molempien kirjastojen muuttaminen Viipurin Suomalaisen lyseon huoneistoon. Keldán ilmoitti, että koulun kirjastosta, joka käsitti tuhat nidettä, oli kateissa sata nidettä. Kirjallisuusseuran oma kirjasto käsitti 300 nidettä, joista kymmenen oli kateissa. Kirjastonhoitajan tehtäväksi jätettiin puuttuvien teosten takaisin hankkiminen. Wilken koulun kirjastosta päätettiin antaa 25 kappaletta Maamme-kirjaa Erkon jaettavaksi Salmin kunnan köyhille kansakoululapsille sekä 250 vanhentunutta koulu-kirjaa kirjastonhoitajan jaettavaksi sopivalla tavalla köyhille lapsille.³⁴² Vuonna 1895 sanomalehdissä oli maininta, että Wilken koulun kirjasto oli saatu ajanmukaiseen kuntoon ja Kirjallisuusseuran sihteeri valtuutettiin tarkastamaan kirjasto. Hän sai palkkioksi tästä työstä 25 mk. Tällöin Wilken kirjastossa oli 884 nidettä.³⁴³

X. Suunnitelmia koulun muuttamiseksi

1. Muutosehdotuksia 1860-luvulla

Wilken koulua koskevissa muutosehdotuksissa oli kyse koulun siirtämisestä pois Viipurin kaupungista, sillä monet kunnat olivat sitä mieltä, ettei koulu vastannut sijainniltaan lahjoittajan tarkoitusta. Myös koulun säännöt aiheuttivat keskustelua varsinkin 1870-luvulla, kun uusia kansakouluja perustettiin Viipuriin. Käsittelen muutosehdotuksia niiden esittämisjärjestyksessä.

Ensimmäinen muutosehdotus tuli Porvoon tuomiokapitulilta vuonna 1862. Tuomiokapituli ehdotti koulua ”Ruunun Ala-Alkeiskoulun yläluokaksi”. Kirjallisuusseura pohti asiaa kokouksessaan, mutta ei katsonut muutosta aiheelliseksi, koska silloin ”opetetaan ruotsia pänttäämällä, että pojat pääsisivät ylä-Alkeiskouluun”.³⁴⁴ Ennen vuoden loppua Kirjallisuusseura sai taas kirjeen tuomiokapitulilta, jossa ehdotettiin muutoksia koulujärjestykseen.³⁴⁵ Kuitenkin jo seuraavana vuonna tuomiokapitulilta tuli kirje, jossa muistutettiin, ettei mitään sääntöjen vastaisia muutoksia saa tehdä.³⁴⁶ Syynä muistutukseen oli rehtori C. W. Ahrenbergin lähettämä muistio koulun vuositutkinnosta, jossa hän toimi tuomiokapitulin valtuuttamana inspehtorina. Hän valitti, ettei koulu vastannut tarkoitustaan, koska oppilaita oli vähän. Hän esitti, että tuomiokapituli tekisi muutosehdotuksia, niin että koulu vastaisi lahjoittajan tarkoitusta paremmin. Tällöin pitäisi myös selvittää, miksi oppilaita oli niin vähän nykyisessä koulussa.³⁴⁷ Toisaalta tuomiokapitulin muistutuksen syynä olivat myös sanomalehti Otavan artik-

kelit. Lehdessä mainittiin koulutoimikunnan keskustelleen Wilken koulun tulevaisuudesta. Tällöin Lappeen kirkkoherra Houghberg esitti, että opettajaksi otettaisiin kirkkoherra. Tähän ehdotukseen koulun toimikunta ei suostunut. Myös koulun uusi johtaja Molander ilmoitti kokoukselle, että lasten vanhemmat valittivat, kun heidän lapsensa eivät päässeet valtion kouluihin osaamatta latinaa. Jotkut vanhemmat aikoivat valittaa asiasta senaattiin, ja Molander toivoi, että koulu yhtyisi valitukseen. Johtokunta katsoi, ettei asia kuulunut sille vaan Kirjallisuusseuralle.³⁴⁸ Kirjallisuusseura halusi ensin nähdä vanhempien valitukset, ennen kuin se tekisi mitään päätöstä asiasta. Asia raukesi siihen.³⁴⁹

Kirjallisuusseura sai vuona 1865 kirjeen A. G. Keldánilta, jossa ehdotettiin koulun siirtoa Uuraaseen.³⁵⁰ Kirjallisuusseura antoi asian koulukomitean harkittavaksi.³⁵¹ Kun asia ei edistynyt mihinkään, Keldán lähetti uuden kirjeen 25.4.1868.³⁵² Hän toivoi edelleen koulun siirtoa Uuraaseen, koska koulussa oli liian vähän oppilaita eivätkä monetkaan heistä olleet maalta kotoisin. Hän toivoi myös, että sääntöjä muutettaisiin niin, että työtökin pääsisivät kouluun.³⁵³ Keldán oli kirjoittanut sanomalehti Ilmariseen artikkelin ”Eräistä kouluista”. Artikkelissa viitattiin Wilken kouluun ja ehdotettiin sen siirtoa maalle. Tällöin voitaisiin jakaa Wilken koulurahasto eri pitäjiin perustettaville kansakouluille ja valtio voisi osaltaan rahoittaa näitä kouluja, niin että hyöty olisi moninkertainen.³⁵⁴

Kirjallisuusseura sai myös Viipurin pitäjän kunnallislautakunnalta kirjeen keväällä 1869. Kirjeessä kysyttiin koulun uusista järjestelyistä, jotta kunta saisi ”suuremman” hyödyn koulusta. Kirjeessä kysyttiin myös, millä ehdoilla Kirjallisuusseura järjestäisi Wilken koulun johonkin yhteyteen Viipuriin perustettavien pitäjänkoulujen kanssa.³⁵⁵ Koulukomitea piti asiasta kokouksen. Kokouksessa olivat läsnä sitä varten määrätyt jäsenet: tohtori Fr. Polén, kirkkoherra J. Witikka, rehtori A. G. Corander, konttoristi R. Malenius, koulumestari Fr. Luukkonen, suntio J. Pullinen ja koulun johtaja. Komitea antoi asiasta lausunnon Kirjallisuusseuralle. Koulu päätettiin säilyttää entisellään, mutta sen lukujaksot sovitettaisiin niin, että Viipurin pitäjän kansakoulujen oppilaat voisivat jatkaa siinä opiskeluaan.³⁵⁶ Kirjallisuusseura antoi kokouksessaan asiasta lopullisen päätöksen. Siinä mainittiin, että komitean ehdotus oli suuntaa näyttävä, mutta sitä ei voida toteuttaa.³⁵⁷

Tohtori Edv. Virta ja apteekkari K. R. Lilius olivat anoneet vuonna 1868 koulun siirtoa Lappeenrantaan, mutta asia raukesi tälläkin kertaa.³⁵⁸

2. Muutosehdotuksia 1870-luvulla

Tällä vuosikymmenellä käytiin kiivasta keskustelua Wilken koulun muutosehdotuksista. Jo 1870-luvun alussa koulutoimikunta ehdotti, että koulua

laajennettaisiin. Pohdittiin myös sitä, voitaisiinko kouluun perustaa tyttöosasto, jos senaatti antaisi kansakouluille myöntämistään varoista avustusta. Toimikunta laati arvion, mitä tämä tulisi maksamaan, ja esitti asian Kirjallisuusseuralle.³⁵⁹ Huhtikuun lopulla Ilmarisessa oli kirjoitus, jossa sanottiin, että koulu oli vaipunut unohduksiin yleisöltä. Samalla lehti esitti kritiikkiä koulun oppiaineista, erityisesti suomen kielestä, josta ei lehden mukaan ollut mitään hyötyä niille, jotka jatkoivat opiskelua, koska tämä tapahtui vierailulla kielillä.³⁶⁰ Kirjallisuusseuran kokouksessa keskusteltiin asiasta: koulun laajentamisen puolella oli vain neljä kahdeksastatoista läsnäolevasta. Myös ajatus tyttöosastosta hylättiin. Samoin kävi vapaaoppilasesityksille (ks. s. 30 ja 31). Kirjallisuusseuran esimies ehdotti, että koululle ruvettäisiin hankkimaan maalta paikkaa, jotta se paremmin vastaisi tarkoitustaan. Tämäkin ehdotus hylättiin ja vedottiin koulun sääntöjen toiseen pykälään (liite 2).³⁶¹ Niin ikään toisen opettajan palkkaamisesta keskusteltiin, mutta lopulta päätettiin siihen tulokseen, että varat olivat liian pienet tähän tarkoitukseen.³⁶²

Sanomalehdissä esiintyi yhä useammin kirjoituksia Wilken koulusta. Ilmarisessa tuntematon kirjoittaja pohti koulun maallemuuttoa ja sitä, millaiseksi koulu pitäisi muuttua. Hän ehdotti, että Wilken kouluvaroilla kustannettaisiin kansakouluihin ylempiä luokkia. Toisaalta hän esitti koulun muuttamista oppikouluksi, johon otettaisiin oppilaita sekä ala-alkeiskouluista että kansakouluista.³⁶³

Lappeelaiset puolestaan valitsivat 14.8.1870 25-jäsenisen toimikunnan pohtimaan Wilken koulun asiaa. Toimikunta päätti toimittaa asiasta kirjeen Kirjallisuusseuralle. Kirjettä viemään valittiin eversti E. von Haartman, maanviljelijä B. A. Tavast ja opettaja E. Sutinen. Samalla lähetystö esitti suusanallisesti, että koulu voitaisiin muuttaa Viipurista Lappeen pitäjään Lauritsalan tilalle, koska eversti von Haartman suostuisi antamaan 600 markan vuosivuokrasta kaksikerroksisen rakennuksen irtaimistoinen koulun paikaksi.³⁶⁴ Kirjallisuusseuran kokous oli 4.10.1870, jolloin haluttiin tietää, mitä etuja Wilken koulu saisi Lappeella, koska sinne oltiin jo perustamassa kansakoulua. Kirjallisuusseura asetti asiaa pohtimaan komitean. Komitea suositteli koulun muuttamista Lappeen pitäjään Lauritsalan tilalle. Asiasta käytiin vilkasta keskustelua, mutta yksimielisesti päätettiin pitää koulu Viipurissa.³⁶⁵ Seuraavan vuoden vuosikokouksessa Kirjallisuusseura vahvisti asian vielä kerran.³⁶⁶

Koulun johtokunnan kokouksessa 9.5.1871 tohtori Polén totesi, että koulussa pitäisi toimeenpanna muutoksia, koska kansakoulu aloittaa toimintansa seuraavan lukuvuoden alussa.³⁶⁷ Kirjallisuusseuran kokouksessa 30.5.1871 seuran esimies luki otteen koulun johtokunnan pöytäkirjasta, jossa asia oli esitetty Kirjallisuusseuran päätettäväksi. Kirjallisuusseura hylkäsi ehdotuksen. Lakit. kand. Lavonius esitti, että koulun sääntöjä tarkistettaisiin ja osittain muutettaisiin. Läsnäolevat olivat asiasta eri mieltä. Äänes-

tyksessä hyväksyttiin Lavoniuksen kanta siten, että koulun johtokuntaa pyydettiin tekemään työ. ³⁶⁸ Seuraavassa kokouksessa oli taas kyse koulun tulevaisuudesta. Tällöin päätettiin pyytää koulun johtokunnan lausuntoa asiasta. ³⁶⁹ Koulun johtokunnan kokous oli 6.11.1872, jolloin läsnä olivat Forstén, Hackzell, Relander, Ronimus, Polén, Mallenius, Meuronen, Pärssinen, Taskula ja Molander. Katsottiin, että koulu oli tarpeeton Viipurissa, koska kansakouluja oli jo perustettu. Rovasti Hackzell ehdotti, että koulu muutettaisiin Viipurin ja Lappeen pitäjien rajalle. Tällöin koulun tulisi vastata todellista maanviljelyskoulua. Asiaa tutkimaan nimitettiin 4-jäseninen toimikunta, jonka tehtävänä oli hankkia tarjouksia koulun uudeksi paikaksi. Toimikuntaan valittiin Hackzell, Taskula, Witikka ja Corander. Heidän piti antaa asiasta esitys koulun johtokunnalle. ³⁷⁰

Vuonna 1873 Wilken koulun tulevaisuudesta kiisteltiin Suomenlehden ja Viborgs Tidning-lehden palstoilla. Kiista koski suomenkielistä opetusta ja johtaja Molanderin erottamista (ks. s. 20 — 21). Viborgs Tidning arvosteli Kirjallisuusseuraa kirpeästi ja piti sen toimintaa laittomana. ³⁷¹ Kirjallisuusseuran vuosikokouksessa 1873 päätettiin lykätä keskustelua koulun tulevaisuudesta niin pitkälle, että saataisiin johtokunnan esitys asiasta. ³⁷² Seuraavassa kokouksessa 7.5.1873 päätettiin, ettei koulua muuteta maalle, koska Viipurin ala-alkeiskoulu lakkautetaan. Niin Kirjallisuusseura katsoi, että Wilken koulua on tarpeellista jatkaa. Kokous valitsi Fr. Polénin, A. G. Coranderin ja J. Witikan antamaan lausuntonsa marraskuussa valitun toimikunnan ehdotuksesta. Toimikunta oli ehdottanut koulun siirtoa maalle. Varakkaammat vanhemmat voisivat tällöin maksaa lapsistaan lukukausimaksun, joka olisi syyslukukaudelta 20 mk ja kevätlukukaudelta 30 mk. ³⁷³ Kirjallisuusseuran kokous oli 27.5.1873 ja se tutki toimikunnan ehdotusta, mutta päätyi entiseen tulokseen: koulu jatkaisi Viipurissa. ³⁷⁴ Tämä päätös vahvistettiin seuraavan vuoden vuosikokouksessa. ³⁷⁵

Seuraavina vuosina silloin tällöin pohdittiin koulun siirtoa maalle, mutta asiasta ei päästy yksimielisyyteen. Vuonna 1876 todettiin, että Wilken koulu vastasi alemmaa kansakoulua ja oli tarpeeton Viipurissa. ³⁷⁶ Ensimmäisen kerran vuonna 1876 tuli esille ajatus koulun muuttamisesta kansanopistoksi Pohjoismaiden mallin mukaan. Koska kansakoulut olivat yleistyneet yhä enemmän, Wilken koulu voisi toimia eräänlaisena kansakoulun jatkeena. ³⁷⁷ Koulun johtokunta esitti koulun muuttamista tyttökouluksi ”korkeampaa sivistystä” varten. Kirjallisuusseura hyväksyi ehdotuksen ja valtuutti koulun johtokunnan ryhtymään tarpeellisiin toimenpiteisiin, mutta asiasta syntyi erimielisyyttä, ja Kirjallisuusseura hylkäsi ehdotuksen vedoten siihen, että lahjoitus oli liian suuri kyseiseen tarkoitukseen. ³⁷⁸

Vuoden 1877 alussa pidetyssä Kirjallisuusseuran vuosikokouksessa todettiin, ettei koulu vastannut tarvetta. Mitään muutostarkoituksia ei tehty, vaikka ehdotuksia olikin runsaasti. ³⁷⁹ Lappeelaiset yhdessä lappeenrantalaisten

kanssa laativat ehdotuksen ”ylhäisemmäksi tyttökouluksi” ja esittivät asian Kirjallisuusseuralle.³⁸⁰ Asiaa tuli esittelemään Kirjallisuusseuran kokoukseen opettaja J. Pelkonen ja L. F. Cederhvarff. Kirjallisuusseura pysyi entisellä kannallaan.³⁸¹ Vielä seuraavanakin vuonna keskusteltiin vuosikokouksessa koulun muuttamisesta tyttökouluksi Lappeenrantaan, mutta asia jäi entiselleen.³⁸² Vuoden 1879 vuosikokouksessa ei käsitelty mitään koulua koskevia muutosehdotuksia.³⁸³

3. Muutosehdotuksia 1880- ja 1890-luvulla

Edellisellä vuosikymmenellä ensimmäisen kerran esiintuotu kansanopisto-suunnitelma vahvistui yhä 1880- ja 1890- luvulla. Kirjallisuusseuran vuosikokouksessa vuonna 1885 seuran puheenjohtaja D. W. Åkerman esitti, etteivät Wilken rahaston korot ole riittäneet koulun ylläpitoon vaan on ollut pakko käyttää pääomaa. Hän toivoi, ettei kouluun otettaisi Viipurin kaupungista kotoisin olevia oppilaita lainkaan ja että molemmat osastot yhdistettäisiin. Näin toisen opettajan virka voitaisiin lakkauttaa. Myös koulukustannukset pienenisivät, jos koulu siirrettäisiin Lappeelle. Osa Kirjallisuusseuran jäsenistä vastusti ehdotusta, koska kouluhuoneet oli vuokrattu viideksi vuodeksi. Toiset perustelivat kielteistä suhtautumistaan sillä, että jos koulu muutettaisiin pois Viipurista, niin köyhät lapset eivät saisi opetusta. Kuitenkin kaikki olivat yhtä mieltä muutosten tarpeellisuudesta. Kirjallisuusseura pyysi koulun johtokunnalta lausuntoa asiasta. Fil. kand. Wegelius ehdotti tällöin, että koulu suljettaisiin ja summa pantaisiin kasvamaan korkoa korolle, kunnes se olisi 300 000—400 000 mk. Näillä rahoilla perustettaisiin sitten kansanopisto Lappeenrantaan.³⁸⁵ Rovasti K. O. T. Nordström ehdotti koulun siirtoa Lappeelle, mutta hänen ehdotustaan ei hyväksytty.³⁸⁵

Vuoden 1886 vuosikokouksessa Kirjallisuusseura totesi, että koulu täyttää tehtävänsä yhä edelleen, mutta päätti, ettei kouluun oteta ilman johtokunnan erivapautta Viipurin kaupungista kotoisin olevia lapsia.³⁸⁶ Seuraavan vuoden vuosikokouksessa todettiin, että koululla oli tärkeä tehtävä Viipurissa.³⁸⁷ Vuonna 1888 elo-syyskuun vaihteessa sanomalehdissä oli runsaasti kirjoituksia kansanopiston tarpeellisuudesta. Kirjoittajat pohtivat kansanopiston rahoituksen järjestämistä ja kansanopiston paikkaa. Etenkin elokuussa kirjoitettiin paljon kansanopistoaatteesta ja Pohjoismaiden kansanopistoista.³⁸⁸ Vasta vuonna 1889 sanomalehdissä oli kirjoituksia Wilken koulun muuttamisesta kansanopistoksi, jotta se vastaisi paremmin tarvetta. Jälleen Lappeelta oleva kirjoittaja ehdotti kansanopiston paikaksi Lappeenrantaa ja totesi, että Erkko voisi jatkaa sen johtajana. Samalla tuntematon kirjoittaja esitti, että jos Wilken koulurahastoon yhdistettäisiin Lappeen seurakunnan ns. Kowaleffin rahasto, nämä rahastot yhdessä muodostaisivat riittävän pääoman kansanopiston perustamiseksi. Kowaleffin rahasto oli 35 000 mk

ja rahasto piti käyttää lahjoittajan määräyksen mukaan kansanopiston perustamiseen.³⁸⁹ Kirjallisuusseura jätti asiasta muutosehdotuksen koulun johtokunnan harkittavaksi. Johtokunnan piti antaa asiasta lausunto seuraavaan vuosikokoukseen mennessä.³⁹⁰ Asia jäi silleen.

Keväällä 1889 eräs kirjoittaja toivoi Wilken koulun muuttamista kansanopistoksi ja ehdotti sen paikaksi Nuijamaata.³⁹¹ Kirjallisuusseura valitsi nyt erityisen valiokunnan, jonka tehtävänä oli pohtia koulun muuttamista kansanopistoksi. Valiokunta ilmoitti, että Wilken rahasto ei riitä kansanopiston ylläpitoon ja ehdotti, että koulu lakkautettaisiin vuonna 1892. Tällöin varat voitaisiin panna kasvamaan korkoa korolle, ja valiokunta toivoi, että rahasto saisi lisää yksityisiä lahjoituksia. Valiokunnan mietintö hyväksyttiin ja päätettiin lähettää senaattiin, kun asiaan saatiin koulun johtokunnan suostumus.³⁹² Tässä kokouksessa ehdotettiin myös, että kouluun otettaisiin seuraavana syksynä myös tyttöjä, mutta asia jäi silleen.³⁹³ Senaatti teki asiasta päätöksen 14.10.1891. Kirjallisuusseuran kokouksessa puheenjohtaja luki päätöksen, missä senaatti velvoitti Kirjallisuusseuran tekemään ehdotuksen koulun uudelleen järjestämiseksi. Wilken rahaston varat saivat kasvaa enintään kymmenen vuotta korkoa korolle.³⁹⁴ Samana päivänä myös koulun johtokunta piti kokouksen, jossa Kirjallisuusseuran puheenjohtaja luki em. senaatin päätöksen.³⁹⁵ Kirjallisuusseura esitti myös koulun johtokunnalle päätöksensä koulun lakkauttamisesta, niin että vuonna 1892 ensimmäinen osasto lakkautetaan ja keväällä 1893 toinen osasto lakkaa. Tällöin koulun toiminta lakkaisi toukokuussa 1893. Kirjallisuusseura ilmoitti tämän myös kouluylivaltuutukselle.³⁹⁶ Useat sanomalehdet mainitsivat senaatin päätöksestä ja toivoivat lahjoituksia Wilken koulurahastoon, niin että kansanopisto voitaisiin perustaa jo aikaisemmin kuin kymmenen vuoden kuluttua.³⁹⁷

4. Kansanopistosuunnitelmat kariutuvat

Wilken kansanopistoasiaa valmistelemaan valittiin valiokunta, jonka jäseninä olivat hovioikeudenneuvos D. W. Åkerman, rehtori A. Bergroth, asessori G. Z. Sandman, opettaja A. Risktröm ja konttoristi R. Mallenius. Valiokunta sai tarpeen mukaan ottaa lisäjäseniä.³⁹⁸ Työ oli hidasta. Vuonna 1901 tuli Vainikkalasta lähetystö, joka esitti Kirjallisuusseuralle, että kansanopisto perustettaisiin sinne.³⁹⁹ Valiokunta oli antanut vähän aikaisemmin lausuntonsa Kirjallisuusseuralle. Myös valiokunta oli päätynyt Vainikkalan kannalle, koska se oli Viipurin ja Lappeen pitäjien rajalla, josta oli hyvät kulkuyhteydet. Valiokunta ehdotti kansanopiston nimeksi Wilken kansanopistoa ja esitti sille 12 kohtaa käsittävät säännöt.⁴⁰⁰ Myös Kirjallisuusseuran varapuheenjohtaja, asessori Sandman oli esittänyt vuosikokouksessa 1902 selostuksen Wilken koulurahastosta. Kokous päätti pyytää hallitusta suostu-

maan siihen, että varat saisivat vielä kasvaa kymmenen vuotta korkoa korolle, niin että rahasto olisi 300 000 mk. Silloin koulun taloudellinen tila olisi turvattu.⁴⁰¹

Lopullinen äänestys kansanopiston paikaksi oli 30.11.1907, jolloin myös päätettiin valita toimikunta hoitamaan asiaa. Äänestyksessä Joutseno sai yhdeksän ääntä ja Vainikkala kahdeksan. Osa ei äänestänyt lainkaan. Päätös herätti tyytymättömyyttä. Niinpä Kirjallisuusseura sai Lappeelta kirjeen, jonka lähettäjinä olivat opettaja A. Lindh, maanviljelijä E. Tukia ja kauppias Enckell. Kirjelmässä ehdotettiin päätöksen purkamista. Senaatti vahvisti kansanopiston säännöt 20.3.1908.⁴⁰²

Vuonna 1914 pidetyssä Kirjallisuusseuran kokouksessa päädyttiin Vainikkalaan. Ajateltiin perustaa kaksivuotinen kansanopisto. Samoin aiottiin julistaa kilpailu kansanopiston rakennusten piirustuksista. Tällöin Wilken rahaston pääoma oli 340 000 mk.⁴⁰³ Tämän suunnitelman toteutumisen esti ensimmäinen maailmansota ja sitä seurannut hintatason nousu. Olojen rauhoittua 1920-luvulla asia tuli jälleen ajankohtaiseksi.

Asiaa pohdittiin lehtien palstoilla, ja siitä keskusteltiin myös Lappeenrannan Suomalaisen Naisliiton luontopäivillä joulukuussa 1919. Kokouksessa asetettiin ns. kansanopistotoimikunta.⁴⁰⁴ Perustava kokous pidettiin 23.5.1920. Läsnä oli edustajia useista kunnista ja erilaisista seuroista ja yhdistyksistä sekä yksityisiä asiasta kiinnostuneita henkilöitä. Kirjallisuusseuraa edusti varapuheenjohtaja F. P. Oinonen ja rahastonhoitaja Ivar Alopaeus. Näin syntyi Vilkkeen⁴⁰⁵ Kansanopistorahaston kannatusyhdistys r.y. Yhdistyksen säännöt jätettiin 2.6.1920 sosiaalihallituksen hyväksyttäväksi. Sosiaalihallitus hyväksyi säännöt 7.12.1920. Yhdistyksen tarkoituksena oli kerätä varoja Lappeelle perustettavaa kansanopistoa varten.⁴⁰⁶ Kannatusyhdistyksen perustamisen aikoihin Wilken koulurahastossa oli varoja 700 000 mk.⁴⁰⁷ Kannatusyhdistys lähetti noin 300 kirjettä kunnille, eri yhdistyksille ja yksityishenkilöille ja kehotti heitä tekemään lahjoituksia. Suurimman lahjoituksen teki Lappeen kunta, joka lahjoitti 100 000 mk siten, että summa maksetaan kymmenen vuoden aikana. Muut kuntien ja kaupunkien lahjoitukset vaihtelivat 1 000—15 000 mk ja maksuaika 3—10 vuoteen.⁴⁰⁸ Kansanopiston kannatusyhdistys sai myös varoja 20-luvulla järjestämällä arpajaisia ja erilaisia juhlia. Myös jäsenmaksut tuottivat jonkin verran.⁴⁰⁹

Alusta asti Kannatusyhdistys kiirehti kansanopiston perustamista. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran passiivisuutta ihmeteltiin. Kannatusyhdistys etsi sopivampaa paikkaa kuin Vainikkala. Ehdolla oli Lappeenrannan linnoitusalue tai Huhtiniemen lepokoti, mutta asia jäi silleen.⁴¹⁰

Kirjallisuusseura vetosi aina varojen vähyyteen.⁴¹¹ Yhdistyksen hallitus esitti Kirjallisuusseuralle, että perustettaisiin yksivuotinen kansanopisto, koska varojen niukkuuden tähden ei voida kaksivuotista opistoa perustaa. Tulevaisuudessa koulusta voisi tehdä kaksivuotisen ja siihen voisi yhdistää

maamieskoulun.⁴¹² Kirjallisuusseura torjui tämänkin ehdotuksen.

Seuraavalla vuosikymmenellä kansanopistosta puhutaan vähän. Inflaatio söi pääomaa jatkuvasti. Kansanopistoa ei voitu vieläkaan perustaa, koska korkotuloja oli liian vähän.⁴¹³ Osan varoista Kannatusyhdistys oli antanut Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran talletettavaksi 1920-luvulla.⁴¹⁴

Pitkän tauon jälkeen Kansanopistorahaston kannatusyhdistys kokoontui Lappeenrannan raatihuoneelle 27.1.1956. Kokous päätti lakkauttaa Kannatusyhdistyksen, koska sen toiminnalla ei ollut merkitystä. Varat päätettiin siirtää Etelä-Saimaan Maamieskoulun kannatusyhdistykselle, ”koska mainitun koulun toiminta oli lähempänä Adam Wilke-vainajan testamentin henkeä kuin seutukunnalla olevien kansanopistojen”.⁴¹⁵ Kokous päätti myös niistä varoista, jotka oli siirretty Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran hoitoon. Näistä varoista päätettiin antaa Joutsenon kansanopistolle 4 000 mk. Loput varoista joutuivat Etelä-Saimaan Maamieskoulun kannatusyhdistykselle.⁴¹⁶ Agronomi Wolkoff matkusti Helsinkiin vuonna 1965 noutamaan varoja. Summa oli 15 439,15 mk, mutta Kirjallisuusseura oli pidättänyt eri vuosina Lappeen maamieskoulun oppilaille opintorahana jaetun rahamäärän, joka oli 1 500 mk. Wolkoff esitti, että asia otettaisiin uudelleen esille, sillä hän katsoi, että nuo varat piti maksaa Wilken testamenttivaroista. Puuttuva erä lähetettiin 19.10.1965.⁴¹⁷ Etelä-Saimaan Maamieskoulun kannatusyhdistys r.y. sai rahastosta 15 120,70 mk ja Joutsenon kansanopisto 4 000 mk.⁴¹⁸

5. Wilken koulun lopettamisen syyt ja seuraukset

Paine Wilken koulua kohtaan oli lisääntynyt jatkuvasti, sillä Viipuriin oli perustettu uusia kansakouluja. Vuonna 1887 oli Viipurissa jo yhdeksän alakansakoulua, joista seitsemän oli suomenkielistä ja kaksi ruotsinkielistä. Samoin siellä oli nelivuotinen ylempi suomenkielinen kansakoulu erikseen pojille ja tytöille sekä ylempi ruotsinkielinen kansakoulu.⁴¹⁹ Korkeampaa opetusta antoivat reaalilyseo, suomalainen ja ruotsalainen lyseo sekä alkeiskoulu. Tyttöjä varten oli suomalainen ja ruotsalainen lyseo.⁴²⁰ Wilken koulu oli eräänlainen kansakoulun ja kansanopiston välimuoto eikä antanut pätevyyttä millekään alalle. Viipurin kansakoulujen oppilasmäärät (liite 5) kasvoivat nopeasti verrattuna Wilken koulun vastaaviin lukuihin (taulukko 1). Myös koulun aiheuttamat kustannukset olivat kohonneet niin suuriksi, etteivät rahaston korot riittäneet peittämään koulun aiheuttamia kustannuksia (liite 4). Tosin muutoksista oli keskusteltu koko koulun olemassaolon ajan, mutta asiasta ei päästy yksimielisyyteen. Näin koulu oli tullut tarpeettomaksi ja voitiin lopettaa. Koulu lopetti toimintansa senaatin luvalla vuonna 1893 kevätlukukauden päätyttyä, ja varat pantiin kasvamaan korkoa korolle kymmeneksi vuodeksi.

Koulun lopetettua toimintansa varat jäivät edelleen Kirjallisuusseuran haltuun. Varoja oli 125 642,42 mk.⁴²¹ Vuonna 1902 anottiin senaatilta (ks. s. 51), että varat voisivat kasvaa vielä kymmenen vuotta korkoa korolle. Samanlainen anomus tehtiin vuonna 1912.⁴²² Kansanopistosuunnitelmien kariuduttua varat olivat edelleen Kirjallisuusseuran hallussa. Talvisodan alkaessa varoja oli 1 600 000 mk.⁴²³ Sotien aikana tilikirjat katosivat ja saattavat olivat hyvin epävarmoja. Kirjallisuusseura oli jatkuvasti lainannut varoja kiinteitä takuita vastaan. Myös karjalaiset, erityisesti viipurilaiset, opiskelijat olivat voineet anoa lainaa Wilken rahastosta. Vuonna 1945 Kirjallisuusseura sijoitti varoja teollisuusosakkeisiin.⁴²⁴ Sotien jälkeen annettiin apurahoja ja kehotuspalkintoja karjalaisille opiskelijoille. Samoin karjalaisten yhteisiä rientoja tuettiin mahdollisuuksien mukaan.⁴²⁵ Vuonna 1958 Wilken testamenttirahasto oli 8 313 756 mk.⁴²⁶ Kirjanpidossa Wilken koulun rahasto on vuodesta 1953 kulkenut Kirjallisuusseuran varojen kanssa.⁴²⁷

XI. Lahjoituksen merkitys

Wilken koulu oli suomalaisen kansakoulun edelläkävijä. Wilken koulun opetus oli ilmaista, vaikka kansakouluissa perittiinkin aluksi maksua opetuksesta. Näin myös varattomat pojat saattoivat päästä opintielle Wilken koulussa. Vaikka Wilken koulu ei valmistanut mihinkään ammattiin eikä johtanut korkeampaan oppilaitokseen, se antoi kuitenkin monelle lähtökohdan paremman toimeentulon hankkimiseksi. — Adam Wilke osoitti tällä lahjoituksellaan aikaansa edellä olevaa uskoa suomen kieleen sekä sosiaalista mieltä köyhän kansanosan auttamiseksi.

Tällä hetkellä Wilken rahaston osuus on 80 % Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran varoista. Sitä on hoidettu yhdessä Kirjallisuusseuran rahaston kanssa. Kolme neljännestä näiden rahastojen varoista käytetään stipendirahastona kulttuuria edistäviin tarkoituksiin,⁴²⁸ joten Wilken testamentilla on yhä merkitystä.

LÄHDEVIITTEET

- 1 Teperi, Vanhan Suomen suomalaisuusliike I s. 228.
- 2 Nimi esiintyi 1800-luvulla muodossa Viipurin Suomalainen Kirjallisuus-Seura.
- 3 MMA: Vilkkeen Kansanopistorahaston Kannatusyhdistyksen papereiden joukossa on Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran kirje Agr. Uno Ruotsille 27.1.1957. Kirjeessä mainitaan kadonneista asiapapereista.
- 4 Havu, Kansallinen elämäkerrasto I s. 584; Jukola, Juhana Heikki Erkki II s. 20; Kopisto-Paloposki, Viipurin pitäjän historia I vuoteen 1865 s. 429; Kujala, Kansallinen elämäkerrasto V s. 626; Otavan Iso Tietosanakirja IX s. 1502; Nissilä, Viipurin kirja s. 223; Ruuth, Wiipurin kaupungin historia II s. 1062.
- 5 Nissilä mts. 204—210.
- 6 Ruuth mts. 884.
- 7 Nissilä mts. 210—222; Tigerstedt, Kauppahuone Hackman I s. 157—240.
- 8 Nissilä mts. 222. Ennen Wilken koulua vuonna 1857 tosin aloitti konttoristi Anton Keldánin perustama koulu, mutta se sijaitsi Ravansaarella Viipurin ulkopuolella.
- 9 Ilmarinen 30.4.1869.
- 10 Nissilä mts. 223—224.
- 11 Ilmarinen 19.10.1878 ja 6.9.1879.
- 12 Nissilä mts. 210—211; Ilmarinen 6.9.1879.
- 13 Nissilä mts. 211.
- 14 Nissilä mts. 223.
- 15 Nissilä mts. 216, 223; Ilmarinen 6.9.1879.
- 16 Suometar 3.3.1848.
- 17 Kujala mts. 626.
- 18 Teperi a s. 183—184; Suometar 3.3.1848.
- 19 Teperi a s. 184.
- 20 Kyyrö, Tuulta ja tyyntä s. 43.
- 21 Suometar 3.3.1848.
- 22 Tigerstedt a s. 359, 401.
- 23 Tigerstedt a s. 430.
- 24 Teperi a s. 218.
- 25 Teperi a s. 197; Tigerstedt a s. 430. Martti Silvoin omisti myös em. sahasta 1/5. Adam Wilken kuoleman jälkeen jaettiin testamentin mukaisesti hänen viidenneksensä tasan jäljellä olevien osakkaiden kesken, tällöin Hackman & Co omisti 3/4 sahasta ja Martti Silvoin 1/4.
- 26 Kujala mts. 626.
- 27 Teperi a s. 195—196.
- 28 Teperi a s. 196.
- 29 Suometar 3.3.1848.
- 30 Ruuth mts. 750, 756, 800; Tigerstedt b s. 240—243.
- 31 Teperi a s. 215—216; Suomi 5.6.1847.
- 32 Teperi a s. 223.
- 33 Sanan Lennätin 7.2.1857.
- 34 Teperi a s. 224—225.
- 35 Teperi a s. 225.
- 36 Teperi a s. 225—226.
- 37 Lahdes, Ahlmanin pitäjänkoulut s. 26—27.
- 38 Teperi a s. 207—211.
- 39 Teperi a s. 227; MMA: ptk. 28.3.1849.
- 40 MMA: Laina-anomuksia vuosilta 1849—1865.
- 41 Teperi a s. 228, 237.
- 42 MMA: ptk. 7.12.1847; Murto, Lappeen pitäjän historia II s. 185.
- 43 MMA: ptk. 6.3.1849.

- 44 Sanan Lennätin 12.2.1858. Sanan Lennätin samoin kuin useat Kirjallisuusseuran paperit käyttävät Houghbergistä ja Relanderista titteliä varakirkkoherra. Houghbergistä käytetään myös Kirjallisuusseuran papereissa titteliä arkkidiakoni ja kirkkoherra Relanderista puolestaan titteliä pastori.
- 45 Teperi a s. 242—243; MMA: Esityksiä Wilken koulun opetussuunnitelmiksi ja paikaksi vuosilta 1857—1858 (kaikissa esityksissä ei ole päiväystä).
- 46 Teperi a s. 244—245.
- 47 Sanan Lennätin 12.2.1858, 7.5.1858; Suometar 7.1.1859, 21.1.1859, 28.1.1859, 11.2.1859, 18.2.1859.
- 48 Murto mts. 185.
- 49 Teperi a s. 249—250.
- 50 Wiborg 26.2.1859.
- 51 Sanan Lennätin 10.12.1858.
- 52 Teperi b s. 166; Suometar 18.2.1859.
- 53 VA: Koulun säännöt, Senaatin AD 460/148 1859.
- 54 VA: Senaatin AD 480/148 1859; Liite 1.
- 55 VA: Senaatin AD 480/148 1859.
- 56 MMA: Koulun vuositutkintoa ja oppiennätyksiä koskevat selostukset on allekirjoittanut koulun kulloinenkin johtaja.
- 57 MMA: ptk. 6.5.1862.
- 58 Otava 7.3.1862.
- 59 MMA: ptk. 4.3.1862; Tuomiokapitulin kirje Kirjallisuusseuralle 17.12.1862. Kirjallisuusseuran vastauksessa ei ole päiväystä.
- 60 Otava 3.7.1860, 1.9.1860, 29.9.1860, 27.10.1860. Kyyrö mts. 90, 122: Kyyrö mainitsee, ettei ensimmäisen koulun paikkaa tiedetä ja koulu muutettiin vuonna 1863 Mottin taloon Karjaportinkadulle.
- 61 Otava 3.7.1860.
- 62 Halila, Suomen kansakoululaitoksen historia II s. 179.
- 63 Ilmarinen 6.9.1879.
- 64 Lisälehti Otavalle 29.5.1863.
- 65 Otava 6.6.1862.
- 66 Otava 14.8.1863.
- 67 MMA: Selostus Wilken koulusta Kirjallisuusseuralle 3.2.1864. Samassa selostuksessa mainitaan ensimmäisen koulun olleen Bukrejevan ”kartanossa” Pietarporin esikaupungissa. Tarkoitettiinko tällä 1860 perustettua koulua vai 1862 mahdollista muuttoa, asia ei käy selville selostuksesta.
- 68 Viborgs Tidning 17.8.1864; Kyyrö mts. 122. Kyyröllä nimi Gräberg esiintyy muodossa Greberg. Kyyrö mainitsee koulun sijaintipaikaksi Revonhännän niemen. Koulu toimi Kyyrön mukaan tässä paikassa seuraavat 10 vuotta; Jukola a s. 152. Jukola mainitsee koulun sijainneen Revonhännänkadun varrella Gräberg nimisen lesken talossa, johon se oli siirretty ”Pietarin lopotista”. Jukolan mukaan Erkko tuli tähän kouluun opettajaksi.
- 69 Viborgs Tidning 12.8.1865, 25.8.1866.
- 70 Ilmarinen 12.8.1870, 19.8.1870, 26.8.1870.
- 71 Suomenlehti 13.1.1874.
- 72 Suomenlehti 13.1.1874.
- 73 Suomenlehti 23.6.1874; Viborgs Tidning 27.6.1874.
- 74 Suomenlehti 25.8.1874; Jukola a s. 153. Jukola mainitsee, että talon omisti leskirouva Berg; Suomenlehdessä 21.4.1874 on ilmoitus, jonka alla on Erkon nimi. Ilmoituksessa tarjotaan vuokralle asuntoa leskirouva Bergin luona. Vuokra-aika alkaisi 1.6.1874. Ei siis ole varmaa, asuiko Erkko koulun yhteydessä olevassa asunnossa. Myöhemmin Erkon asunto oli kouluhuoneiden yhteydessä.
- 75 Jukola a s. 154; Kyyrö mts. 122.
- 76 Ilmarinen 9.6.1877.
- 77 Jukola a s. 154.
- 78 Ilmarinen 9.2.1878. Kirjallisuusseuran vuosikertomuksessa puhutaan uusista kouluhuoneista. Jos muutto olisi tapahtunut jo vuonna 1875, tuskin käytettäisiin termiä ”äskenvuokratu”.

- 79 Viborgs Tidning 11.6.1878.
- 80 Ilmarinen 23.7.1879, 26.7.1879, 2.8.1879, 16.8.1879; Jukola a s. 154. Jukola mainitsee muuttovuodeksi 1878 samoin Kyyrö mts. 122. Molemmat mainitsevat koulun sijainneen Pansarlahdenkadulla. Ainakin syksyllä 1878 koulu aloitti toimintansa entisessä paikassa Bohajewskin talossa, sillä Ilmarisessa on 31.7.1878 ja 7.8.1878 Erkon allekirjoittama ilmoitus koulun alkamisesta.
- 81 Jukola a s. 154.
- 82 Ilmarinen 24.7.1880, 18.8.1880, 27.7.1881, 3.8.1881, 17.8.1881, 13.7.1882, 8.8.1882, 24.8.1882, 26.7.1883, 23.7.1885, 6.8.1885; Viipurin Sanomat 22.7.1885; Kyyrö mts. 122. Kyyrö mainitsee koulun saaneen oman talon vuonna 1882, mutta asiasta olisi varmaan maininta lehdissä, mikäli näin olisi tapahtunut.
- 83 Viipurin Sanomat 31.1.1889.
- 84 Suomenlehti 13.2.1872.
- 85 Suomenlehti 10.2.1874.
- 86 Ilmarinen 5.2.1884.
- 87 Viipurin Sanomat 31.1.1889.
- 88 Viipurin Sanomat 4.2.1894.
- 89 MMA: Senaatin talousosaston päätös koulun lopettamisesta 14.10.1891.
- 90 Otava 9.11.1861.
- 91 Otava 28.2.1862.
- 92 Ilmarinen 15.2.1867.
- 93 MMA: Johtajien hakemukset oli osoitettu Kirjallisuusseuralle; Teperi a s. 253.
- 94 Otava 7.7.1860.
- 95 Teperi a s. 253.
- 96 MMA: Opettajien hakupaperit Kirjallisuusseuralle.
- 97 Saarimaa, Kansallinen elämäkerrasto IV s. 133—134.
- 98 Saarimaa mts. 133—134.
- 99 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu 1860—1870. Oppilasluettelot 1860—1863.
- 100 Otava 16.2.1861.
- 101 Otava 6.2.1863.
- 102 Otava 29.5.1863.
- 103 MMA: Porvoon tuomiokapitulin kirje Kirjallisuusseuralle 21.10.1863.
- 104 MMA: ptk. 4.8.1863.
- 105 Otava 5.6.1863.
- 106 Otava 24.7.1863.
- 107 MMA: Viiden henkilön hakemukset Kirjallisuusseuralle.
- 108 MMA: ptk. 4.8.1863.
- 109 Otava 7.8.1863.
- 110 MMA: Porvoon tuomiokapitulin kirje Kirjallisuusseuralle 21.10.1863.
- 111 Ilmarinen 22.4.1870.
- 112 Ilmarinen 20.5.1870.
- 113 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Ptk. vuositutkinnosta 27.5.1864.
- 114 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Ptk. vuositutkinnosta 27.5.1865; Viborgs Tidning 8.2.1865.
- 115 Ilmarinen 15.2.1867, 7.2.1868, 12.2.1869, 11.2.1870; Viborgs Tidning 15.2.1868.
- 116 MMA: Koulun johtokunnan selostukset koulun toiminnasta vuosilta 1865 ja 1866.
- 117 MMA: Selostus piispan vierailusta 24.9.1868.
- 118 MMA: ptk. johtokunnan kokouksesta 16.6.1873; VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Sama ptk. (16.6.1873) on myös tuomiokapitulin arkistossa.
- 119 MMA: Porvoon tuomiokapitulin kirje koulun johtokunnalle 7.7.1873.
- 120 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Molanderin kirje tuomiokapitulille 15.7.1873.
- 121 Jukola a s. 151.
- 122 Suomenlehti 21.10.1873.
- 123 Jukola a s. 151; Viborgs Tidning 5.2.1874.
- 124 Jukola a s. 151; Suomenlehti 17.2.1874, 10.3.1874.

- 125 Jukola a s. 151.
- 126 MMA: Koulua koskevien asiapapereiden joukossa on ilmoitus raastuvanoikeudelle, jossa Molander anoo saataviaan. Ilmoituksessa ei ole päiväystä eikä allekirjoitusta; Suomenlehti 16.6.1874.
- 127 Jukola a s. 152.
- 128 Uusi Suometar 20.10.1874.
- 129 Jukola a s. 152.
- 130 Suomenlehti 10.2.1874, 17.2.1874, 3.3.1874, 10.3.1874, 16.6.1874; Viborgs Tidning 21.6.1873, 18.10.1873, 21.10.1873, 30.10.1873, 1.11.1873, 20.11.1873, 5.2.1874, 17.2.1874, 19.2.1874, 26.2.1874, 12.3.1874.
- 131 MMA: Erkon hakemuksissa hänen nimensä on muodossa Erkkonen, jota nimeä Jukola (Jukola a s. 38) mainitsee hänen käyttäneen seminaarissa. Aikaisemmin Erkko oli käyttänyt kotitalonsa nimeä muodossa Ergkonen. Seminaarista päästyään hän alkoi käyttää ru-noilijanimeä Erkko myös porvarillisena nimenään.
- 132 Jukola a s. 148.
- 133 MMA: ptk 13.10.1873; Jukola a s. 151.
- 134 Jukola a s. 153—161.
- 135 MMA: Erkon anomus koulun johtokunnalle 23.10.1879.
- 136 Jukola a s. 155—156; Ilmarinen 6.2.1883.
- 137 Jukola a s. 156—157.
- 138 Jukola a s. 157.
- 139 MMA: Erkon virkavapausanomus koulun johtokunnalle 26.1.1884; Ilmarinen 5.2.1885; Viipurin Sanomat 7.2.1885.
- 140 Ilmarinen 5.2.1885; Viipurin Sanomat 7.2.1885; Viipurin Uutiset 5.2.1887, 5.2.1888; MMA: Virkavapausanomus Wilken koulun johtokunnalle 27.7.1889.
- 141 MMA: ptk. koulun johtokunnan kokouksesta 30.1.1891.
- 142 Jukola a s. 157—158; Jukola b s. 20; MMA: ptk. Wilken koulun johtokunnan kokouksesta 28.11.1891.
- 143 MMA: ptk. 29.12.1891; Viipurin Sanomat 9.2.1892.
- 144 Viipurin Sanomat 10.8.1892, 17.8.1892, 24.8.1892, 31.8.1892.
- 145 Viborgsbladet 5.2.1893.
- 146 MMA: ptk 29.12.1891. Ehdotus eläkkeen hakemisesta; Jukola b s. 20—21; Viborgsbladet 14.2.1893, 31.3.1893.
- 147 Havu mts. 583—584; Jukola a s. 165—178.
- 148 Jukola a s. 225.
- 149 Jukola b s. 10—15.
- 150 Helsingin Sanomat 1.12.1959.
- 151 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Ptk. Wilken koulun vuositutkinnosta 27.5.1864.
- 152 MMA: Kertomus Wilken koulusta 3.2.1865; VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Ptk. koulun vuositutkinnosta 27.5.1865.
- 153 Ilmarinen 15.2.1867.
- 154 Ilmarinen 15.2.1867, 7.2.1868, 12.2.1869, 11.2.1870; Viborgs Tidning 15.2.1867.
- 155 Ilmarinen 22.4.1870; Viborgs Tidning 11.5.1870.
- 156 MMA: ptk., jossa ei ole päiväystä.
- 157 MMA: Erkon antama selostus koulun johtokunnalle 3.2.1874; Suomenlehti 10.2.1874.
- 158 Jukola a s. 153.
- 159 Ilmarinen 2.9.1876, 6.9.1876, 9.9.1876.
- 160 Ilmarinen 21.12.1878, 8.1.1879, 5.2.1879; Viborgs Tidning 11.2.1879.
- 161 Viipurin Sanomat 7.2.1885.
- 162 Viipurin Sanomat 20.5.1885, 30.5.1885.
- 163 Viborgsbladet 5.7.1885.
- 164 VA: Senaatin AD 460/148 1859. Kulujen esitys koululle.
- 165 Ilmarinen 2.9.1876, 6.9.1876, 9.9.1876.
- 166 Viipurin Sanomat 30.5.1885.
- 167 Jukola a s. 153.
- 168 VA: Senaatin AD 460/148 1859. Kulujen esitys koululle. Halila a s. 376: Halila on laske-

- nut, että 120 ruplaa on 480 mk. Tällöin 600 ruplaa tekisi 2 400 mk.
- 169 Otava 29.5.1863, 5.6.1863.
- 170 Jukola a s. 151.
- 171 Jukola a s. 155.
- 172 Jukola a s. 157.
- 173 Viipurin Sanomat 31.1.1889.
- 174 Hanho II s. 210—219.
- 175 Halila a s. 374—376; Halila b s. 345—348, 351—352; Ilmarinen 18.2.1886; Viipurin Sanomat 17.4.1886.
- 176 Ilmarinen 11.7.1877.
- 177 Ilmarinen 28.8.1878, 6.9.1879; Viipurin Sanomat 8.4.1888.
- 178 Hanho II s. 218.
- 179 VA: Senaatin AD 460/148 1859. Kulujen esitys koululle.
- 180 MMA: Erkon antama selostus koulun johtokunnalle 3.2.1874.
- 181 Ilmarinen 2.9.1876, 6.9.1876, 9.9.1876.
- 182 Ilmarinen 1.12.1877; Viborgs Tidning 9.12.1877.
- 183 Ilmarinen 21.12.1878.
- 184 Viipurin Sanomat 20.5.1885, 30.5.1885.
- 185 Taulukko 1, 2 ja 3: Lukuvuosina 1874—75 ja 1883—84 lehtien mukaan oli yksi oppilas enemmän. Vuosina 1876—77, 1880—81 ja 1891—92 taas yksi oppilas vähemmän kuin oppilasarvosteluissa. Lukuvuonna 1877—78 lehtien mukaan 4 oppilasta enemmän ja vastaavasti 1878—79 4 oppilasta vähemmän. Vuonna 1884—85 lehtien mukaan kaksi oppilasta enemmän ja 1885—86 kaksi vähemmän. Suurimmat heitot ovat lukuvuosina 1882—83 ja 1886—87. Em. vuonna lehtien mukaan 12 oppilasta enemmän ja jälkimmäisenä vuonna 10 oppilasta vähemmän.
- 186 VA: Porvoon tuomiokapitulien arkisto. Wilken koulu. Oppilasluettelot lukuvuosilta 1869—70 ja 1870—71.
- 187 Ilmarinen 7.7.1875, 6.9.1879.
- 188 Ilmarinen 7.7.1875.
- 189 Ilmarinen 28.8.1878.
- 190 Ilmarinen 6.9.1879.
- 191 Viipurin Uutiset 3.9.1887.
- 192 Ilmarinen 22.5.1868.
- 193 Ilmarinen 16.9.1884.
- 194 Viipurin Uutiset 27.7.1887.
- 195 MMA: Kertomus Wilken Alkeiskoulun vaikutuksesta 1865.
- 196 Ilmarinen 6.9.1879.
- 197 Halila b s. 50.
- 198 Ilmarinen 14.8.1884, 16.8.1884, 23.8.1884, 23.7.1885, 6.8.1885, 31.7.1886, 3.8.1886, 5.8.1886; Viipurin Sanomat 22.7.1885, 28.7.1886, 30.7.1886, 31.7.1886, 26.8.1887, 31.8.1887, 2.9.1887, 31.8.1888, 18.7.1891, 30.7.1891, 13.8.1891.
- 199 Viipurin Sanomat 4.2.1890.
- 200 Viipurin Sanomat 31.1.1889.
- 201 Viipurin Sanomat 7.2.1891.
- 202 Viipurin Sanomat 9.2.1892.
- 203 Ilmarinen 4.2.1886.
- 204 Viipurin Sanomat 9.2.1892.
- 205 Ilmarinen 9.5.1876.
- 206 Ilmarinen 7.2.1877; Viborgs Tidning 8.2.1877.
- 207 Ilmarinen 9.2.1878; Viborgs Tidning 12.2.1878.
- 208 Ilmarinen 5.2.1879; Viborgs Tidning 11.2.1879.
- 209 Ilmarinen 7.3.1880.
- 210 Ilmarinen 6.2.1883.
- 211 Ilmarinen 5.2.1884.
- 212 Ilmarinen 9.2.1878; Viborgs Tidning 12.2.1878.
- 213 Ilmarinen 28.8.1878, 27.8.1879.
- 214 Ilmarinen 6.9.1879.

- 215 Viipurin Sanomat 18.7.1885.
- 216 Ilmarinen 23.6.1875, 1.7.1876; Viborgs Tidning 1.7.1875, 12.2.1878.
- 217 Viborgs Tidning 6.2.1877.
- 218 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasluettelo 1867—1868.
- 219 MMA: Kertomus Wilken Alkeiskoulusta 1865.
- 220 VA: Senaatin AD 480/148 1859. Kulujen esitys koululle.
- 221 Otava 29.5.1863, 7.8.1863, 4.9.1863.
- 222 MMA: Kertomus Wilken Alkeiskoulun vaikutuksesta 1865.
- 223 MMA: Erkon anomus koulun johtokunnalle 23.10.1879.
- 224 Jukola a s. 159.
- 225 Ilmarinen 1.7.1876, 7.2.1877, 7.3.1880, 4.2.1886; Viborgs Tidning 8.2.1877, 11.2.1879; Viipurin Sanomat 4.2.1890; Viipurin Uutiset 5.2.1888.
- 226 Ilmarinen 6.2.1883.
- 227 Ilmarinen 5.6.1886.
- 228 Viborgsbladet 29.5.1892.
- 229 MMA: Oppilasarvosteluista voi nimen perusteella laskea oppilaan koulussaolovuodet.
- 230 Ilmarinen 7.7.1875.
- 231 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasluettelot 1860—1866.
- 232 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasluettelot 1860—1874; MMA: Oppilasarvostelut 1874—1893.
- 233 Halila b s. 291—298.
- 234 Jukola a s. 152—161.
- 235 MMA: Erkon laatima lukujärjestys kevätlukukaudeksi 1874; Suomenlehti 30.6.1874, 7.7.1874; Ilmarinen 16.6.1875, 1.7.1876, 16.6.1877; MMA: Oppiennätykset lukuvuosina 1881—82, 1885—86, 1886—87, 1887—88 ja 1892—93.
- 236 MMA: Lukujärjestys 1872—73 ja kevätlukukausi 1874.
- 237 MMA: Lukujärjestys 1892—93.
- 238 Halila b s. 217.
- 239 MMA: Lukujärjestys 1872—73.
- 240 MMA: Lukujärjestys kevätlukukaudelta 1874 ja lukuvuodelta 1892—93.
- 241 Halila b s. 218.
- 242 Halila b s. 218.
- 243 Suomenlehti 16.6.1874; Ilmarinen 7.7.1875.
- 244 Halila b s. 218.
- 245 VA: Senaatin AD 460/148 1859. Tuntisuunnitelmat.
- 246 Hanho II s. 125—147.
- 247 MMA: Oppilasarvostelut 1883—1893.
- 248 Halila b s. 214—217.
- 249 Suomenlehti 16.6.1874; Ilmarinen 6.9.1879, 18.9.1884, 10.7.1886; Viipurin Sanomat 18.7.1885, 10.7.1886; Viipurin Uutiset 7.7.1888.
- 250 Ilmarinen 6.9.1879.
- 251 Otava 29.5.1863.
- 252 Ilmarinen 22.5.1868, 12.2.1869, 9.2.1881; Suomenlehti 18.2.1873.
- 253 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasluettelo 1869—70; Ilmarinen 11.2.1870, 10.2.1871.
- 254 MMA: Oppilasarvostelut 1880—81, 1881—82.
- 255 MMA: Oppilasarvostelut 1882—93.
- 256 Halila b s. 227—228.
- 257 MMA: Oppilasarvostelut 1874—93.
- 258 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasluettelosta 1871—72 puuttuvat arvostelut.
- 259 MMA: Wilken Alkeiskoulun lukukausitodistus keväällä 1890. Järjestysnumeron laskemistapa merkitty todistuksen laitaan.
- 260 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasluettelot 1860—74; MMA: Oppilasarvostelut 1874—93.
- 261 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasluettelot 1860—74.
- 262 MMA: Oppilasarvostelut 1874—1893.

- 263 Halila b s. 306—397.
- 264 MMA: Oppilasarvostelut 1892—1893.
- 265 MMA: Oppilasarvostelut 1888—1889.
- 266 MMA: Oppilasarvostelut 1890—1891.
- 267 Halila b s. 298—304.
- 268 Kesti, Viipurin kaupungin kansakoulujen historia s. 153.
- 269 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasluettelot 1861—1862 ja 1867—1868.
- 270 MMA: Molanderin antama selostus Wilken koulusta 3.2.1864.
- 271 MMA: Molanderin selostus Wilken koulusta 1865 ja 1866.
- 272 Halila b s. 186—190.
- 273 Halila b s. 189.
- 274 Otava 21.2.1862.
- 275 MMA: Kertomus Wilken koulusta 3.2.1865.
- 276 Otava 9.2.1861.
- 277 Otava 2.3.1861.
- 278 Otava 3.7.1860, 29.5.1863, 14.8.1863.
- 279 Otava 31.8.1861; Viborgs Tidning 12.8.1865, 25.8.1866.
- 280 Ilmarinen 27.8.1869, 11.8.1875.
- 281 Ilmarinen 11.8.1875, 9.8.1876, 12.8.1876, 1.8.1877; Viborgs Tidning 12.8.1876.
- 282 Ilmarinen 31.7.1878, 7.8.1878, 16.8.1879, 24.7.1880, 18.8.1880, 27.7.1881, 3.8.1881, 17.8.1881, 8.8.1882, 24.8.1882, 26.7.1883, 14.8.1884, 16.8.1884, 23.8.1884, 23.7.1885, 6.8.1885.
- 283 Ilmarinen 31.7.1886, 3.8.1886, 5.8.1886, 27.8.1887; Viipurin Sanomat 26.8.1887, 31.8.1887, 2.9.1887.
- 284 Viipurin Sanomat 30.7.1890, 13.8.1890.
- 285 Viipurin Sanomat 18.7.1891, 30.7.1891, 13.8.1891.
- 286 Halila b s. 236.
- 287 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasluettelot 1864, 1865, 1866, 1867 ja 1870; MMA: Lukuennätykset 1881—82, 1885—86, 1886—87, 1887—88 ja 1892—93; Suomenlehti 30.6.1874, 7.7.1874; Ilmarinen 16.6.1875, 23.6.1875, 1.7.1876, 16.6.1877. Seuraavat lähteet ovat samoja ellei toisin mainita.
- 288 Iisalo, Suomen koulujen uskonnonopetus 1843—1883 s. 167—315.
- 289 Otava 24.7.1863, 28.8.1863; Ilmarinen 4.5.1881, 25.6.1885; Viipurin Sanomat 22.6.1886.
- 290 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasarvostelut 1860—61, 1861—62, 1862—63.
- 291 Iisalo mts. 180, 309.
- 292 Ilmarinen 5.2.1879, 6.2.1883, 5.2.1884, 4.2.1886, 5.2.1887; Viborgs Tidning 11.2.1879.
- 293 Halila b s. 241—247; Suomenlehti 30.6.1874, 7.7.1874; Ilmarinen 16.6.1875.
- 294 Kesti mts. 73.
- 295 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppiennätykset 1860—61.
- 296 Halila b s. 251—252; Ilmarinen 4.5.1881, 25.6.1885; Viipurin Sanomat 22.6.1886.
- 297 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppiennätykset 1861—62, 1863—64, 1864—65, 1865—66, 1866—67, 1869—70; MMA: Kertomus Wilken Alkeiskoulun vaikutuksesta 1865.
- 298 Halila b s. 251—252; Ilmarinen 4.5.1881, 25.6.1885; Viipurin Sanomat 22.6.1886.
- 299 MMA: Kertomus Wilken Alkeiskoulun vaikutuksesta 1865 ja 1874.
- 300 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Lukuvuonna 1869—70 kolmannella osastolla ei ollut muoto- ja mittausoppia. Lukuvuonna 1870—71 syyslukukaudella ei ollut muoto- ja mittausoppia; MMA: Lukuvuosina 1883—84 ja 1889—90 kevätlukukaudella ei ollut muoto- ja mittausoppia. Samoin sitä ei ollut lukuvuonna 1890—91.
- 301 Halila b s. 253.
- 302 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Vuosina 1865—66, 1867—68, 1868—69 alaosastolla syyslukukaudella ei luettu maantietoa. Lukuvuonna 1866—67 ei syyslukukaudella kummallakaan osastolla luettu Suomen maantietoa. Lukuvuonna 1869—70 syyslukukaudella ei yläosastolla luettu Suomen maantietoa ja kolmannella osastolla sitä ei luettu kevätlukukaudella. Lukuvuonna 1870—1871 kummallakaan osastolla ei

- luettu lainkaan maantietoa.
- 303 Kesti mts. 73—74.
- 304 Kesti mts. 73.
- 305 Halila b s. 260.
- 306 Ilmarinen 4.5.1881, 25.6.1885; Viipurin Sanomat 22.6.1886.
- 307 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Ptk. Wilken Alkeiskoulun vuositutkinnosta 27.5.1864 ja 27.5.1865.
- 308 Halila b s. 272.
- 309 Halila b s. 272—276.
- 310 Halila b s. 268—271.
- 311 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Ptk. vuositutkinnosta 13.6.1861; Viborgs Tidning 27.6.1874; Ilmarinen 9.6.1875, 10.6.1876.
- 312 Viipurin Sanomat 21.5.1893.
- 313 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Vuositutkintoptk. 28.5.1863, 29.5.1866, 29.5.1867, 28.5.1869.
- 314 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Vuositutkintoptk. 29.5.1866, 29.5.1867, 27.5.1868, 28.5.1869, 27.5.1870; MMA: Kertomus vuositutkinnosta 1866; Ilmarinen 8.3.1867.
- 315 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Vuositutkintoptk. 29.5.1866, 29.5.1867, 27.5.1868, 31.5.1873.
- 316 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Vuositutkintoptk. 27.5.1868, 28.5.1869, 27.5.1870, 31.5.1873.
- 317 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Vuositutkintoptk. 29.5.1867, 27.5.1868, 28.5.1869, 27.5.1870, 27.5.1871, 31.5.1873.
- 318 Sama kuin 317 mp.
- 319 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Vuositutkintoptk. 31.5.1862, 28.5.1863, 29.5.1867, 27.5.1868, 28.5.1869, 27.5.1870, 27.5.1871; Lisälehti Otavalle 6.6.1862.
- 320 Sama kuin 319 mp.
- 321 Halila b s. 310—315.
- 322 Otava 3.7.1860.
- 323 Otava 29.9.1860, 6.10.1860, 16.2.1861.
- 324 Otava 16.2.1861.
- 325 Otava 29.9.1860.
- 326 MMA: Kertomus Wilken koulun toiminnasta 3.2.1865.
- 327 Jukola a s. 154.
- 328 Ilmarinen 16.6.1875.
- 329 Jukola a s. 154.
- 330 Ilmarinen 29.5.1878, 5.6.1878, 31.5.1879, 2.6.1880, 1.6.1882, 2.6.1883.
- 331 Ilmarinen 9.10.1878, 19.10.1878.
- 332 Ilmarinen 2.11.1878, 14.12.1878, 8.1.1879.
- 333 Ilmarinen 7.2.1877, 9.2.1878, 12.2.1878.
- 334 Viborgs Tidning 8.2.1877.
- 335 Ilmarinen 26.9.1877.
- 336 Ilmarinen 12.2.1881, 17.2.1883, 14.4.1883.
- 337 Ilmarinen 9.2.1881, 6.2.1883.
- 338 Ilmarinen 6.2.1883.
- 339 Viipurin Sanomat 5.2.1886.
- 340 Ilmarinen 18.1.1887, 5.2.1887, 10.5.1887; Viipurin Sanomat 12.8.1887.
- 341 Viborgsbladet 5.2.1893.
- 342 Viipurin Sanomat 4.2.1894.
- 343 Viipurin Sanomat 5.2.1895.
- 344 MMA: ptk. 6.5.1862. Tuomiokapitulin kirjettä ei ole asiapapereiden joukossa.
- 345 MMA: Porvoon tuomiokapitulin kirje Kirjallisuusseuralle 17.12.1862; Lisälehti Otavalle 6.2.1863.
- 346 MMA: Porvoon tuomiokapitulin kirje 21.10.1863.
- 347 VA: Porvoon tuomiokapitulin kouluarkisto. Ahrenbergin muistio tuomiokapitulille

30.5.1863; Kyyrö mts. 89: Kyyrö katsoo, että Ahrenberg suhtautui ”ynseästi ja ymmärtämättömästi” Wilken kouluun. Synnä tähän suhtautumistapaan Kyyrö pitää sitä, että aikanaan koulun sääntöjä tehtäessä Ahrenberg loukkaantui, kun Kirjallisuusseuran kokouksessa 3.2.1858 arvosteltiin sääntökomitean työtä. Tällöin Ahrenberg erosi komiteasta ja myös Kirjallisuusseurasta. Mielestäni Ahrenbergin huomautusta ei voida pitää ilkeämielisyysinä vaan se oli paikallaan.

- 348 Lisälehti Otavalle 2.10.1863.
- 349 Otava 6.11.1863.
- 350 MMA: A. G. Keldánin kirje 26.4.1865.
- 351 Viborgs Tidning 10.5.1865.
- 352 MMA: A. G. Keldánin kirje 25.4.1868.
- 353 MMA: ptk 15.5.1868.
- 354 Ilmarinen 6.3.1868.
- 355 MMA: Viipurin pitäjän kunnallislautakunnan kirje 6.5.1869.
- 356 MMA: ptk. 4.10.1869; Ilmarinen 5.11.1869.
- 357 MMA: ptk. 27.10.1869.
- 358 Murto mts. 187.
- 359 Ilmarinen 22.4.1870.
- 360 Ilmarinen 29.4.1870.
- 361 Ilmarinen 6.5.1870.
- 362 Viborgs Tidning 11.5.1870.
- 363 Ilmarinen 20.5.1870.
- 364 MMA: Lappeen pitäjän toimikunnan kirje 14.8.1870; Murto mts. 187.
- 365 Ilmarinen 7.10.1870; Viborgs Tidning 8.10.1870.
- 366 Ilmarinen 10.2.1871.
- 367 MMA: ptk. 9.5.1871.
- 368 Ilmarinen 2.6.1871.
- 369 Viborgs Tidning 19.10.1872.
- 370 MMA: ptk. 6.11.1872; Murto mts. 187; Viborgs Tidning 9.11.1872.
- 371 Viborgs Tidning 21.6.1873, 18.10.1873, 21.10.1873, 1.11.1873, 20.11.1873.
- 372 Suomenlehti 18.2.1873.
- 373 MMA: ptk. 7.5.1873.
- 374 MMA: ptk. 27.5.1873; Suomenlehti 3.6.1873; Viborgs Tidning 21.6.1873.
- 375 Suomenlehti 10.2.1874.
- 376 Viborgs Tidning 18.3.1876.
- 377 Ilmarinen 9.5.1876.
- 378 Viborgs Tidning 28.10.1876; Östra Finland 27.10.1876.
- 379 Ilmarinen 7.2.1877; Viborgs Tidning 8.2.1877.
- 380 Ilmarinen 1.12.1877; Viborgs Tidning 1.12.1877; Östra Finland 5.12.1877; Castrén, Lappeenrannan kaupungin historia s. 542.
- 381 Ilmarinen 8.12.1877; Viborgs Tidning 6.12.1877; Murto mts. 187.
- 382 Ilmarinen 9.2.1878; Viborgs Tidning 12.2.1878.
- 383 Ilmarinen 5.2.1879.
- 384 Ilmarinen 5.2.1885; Viipurin Sanomat 4.2.1885.
- 385 Murto mts. 187.
- 386 Ilmarinen 4.2.1886.
- 387 Ilmarinen 5.2.1887.
- 388 Viipurin Sanomat 11.8.1888, 17.8.1888, 21.8.1888, 24.8.1888, 5.9.1888, 7.9.1888, 8.9.1888, 12.9.1888, 13.9.1888.
- 389 Viipurin Sanomat 27.1.1889, 8.2.1889.
- 390 Viborgsbladet 31.1.1889; Viipurin Sanomat 31.1.1889.
- 391 Viborgsbladet 16.6.1889.
- 392 Viipurin Sanomat 2.2.1890.
- 393 Viborgsbladet 31.5.1890.
- 394 MMA: ptk. 28.11.1891; Viipurin Sanomat 29.11.1891.
- 395 MMA: ptk. 28.11.1891.
- 396 MMA: Kirjallisuusseuran ptk. 28.11.1891 ja koulun johtokunnan kokouksen ptk.

- 28.11.1891.
- 397 Viborgsbladet 10.2.1892; Viipurin Sanomat 7.2.1891, 22.11.1891, 9.2.1892.
- 398 Viipurin Sanomat 5.2.1899.
- 399 Viipurin Sanomat 2.3.1901.
- 400 Viipurin Sanomat 9.2.1901.
- 401 Viipurin Sanomat 5.2.1902.
- 402 Kyyrö mts. 151.
- 403 Kyyrö mts. 154.
- 404 MMA: Kertomus Vilkkeen Kansanopistorahaston kannatusyhdistyksen toiminnasta 1936.
- 405 Nimi esiintyy tässä muodossa 1920-luvulta lähtien.
- 406 MMA: ptk. 23.5.1920 ja ptk. 30.1.1921.
- 407 Kyyrö mts. 155.
- 408 MMA: Ote Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran pöytäkirjasta 11.9.1963.
- 409 MMA: Kertomus Vilkkeen Kansanopistorahaston kannatusyhdistyksen toiminnasta vuosilta 1922, 1923, 1926 ja 1927.
- 410 MMA: Vilkkeen Kansanopistorahaston Kannatusyhdistys r.y:n historiaa.
- 411 MMA: Vuosikertomukset 1924 ja 1925.
- 412 MMA: Vuosikertomus 1924.
- 413 MMA: Kertomus Vilkkeen Kansanopistorahaston Kannatusyhdistyksen toiminnasta 1936.
- 414 MMA: Ote Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran hallituksen ptk:sta 11.9.1963.
- 415 MMA: Vilkkeen Kansanopistorahaston Kannatusyhdistyksen vuosikokouksen ptk. 27.1.1956; Kyyrö mts. 159; Etelä-Saimaan maamieskoulu oli perustettu 1946.
- 416 MMA: Vilkkeen Kansanopistorahaston Kannatusyhdistyksen vuosikokouksen ptk. 27.1.1956.
- 417 MMA: ptk. pesänselvitysmiesten kokouksesta 22.2.1965.
- 418 MMA: ptk. Etelä-Saimaan maamieskoulun kannatusyhdistys r.y:n kokouksesta 28.11.1965.
- 419 Viipurin Sanomat 2.2.1887.
- 420 Viipurin Sanomat 23.8.1889, 1.6.1890.
- 421 Viipurin Sanomat 4.2.1894.
- 422 Kyyrö mts. 150.
- 423 Kyyrö mts. 160.
- 424 Kyyrö mts. 175—176.
- 425 Kyyrö mts. 182—183.
- 426 MMA: Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran hallituksen ptk. 11.9.1963.
- 427 Kyyrö mts. 183—184.
- 428 Puh. keskustelu Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran sihteerin, varatuomari Ville Teivosen kanssa 12.12.1974.

LÄHTEET

I. Painamattomat lähteet

ARKISTOT

Helsinki

Valtionarkisto (VA)

Koulun säännöt, Senaatin AD 460/148 1859.

Porvoon tuomiokapitulin kouluarkisto. Viipuri. Wilken koulu 1860—1870 1870—1874.

Porvoon tuomiokapitulin kouluasiakirjoja. Wilken alkeiskoulu Viipurissa 1871—1874.

Mikkeli

Mikkelin maakunta-arkisto (MMA)

Adam Wilken peruluetteloita 1847. (Redovisning över avlidne Handelsbokhållaren Adam Wilkes qvarlätenskap, upprättad efter grunderne i hans Testamentariska förordnande av den 24. mars 1847).

Wilken koulu (Wilkeska elementarskola för de praktiska vetenskaperna), Viipuri 1847—1931.

Oppilaiden todistukset 1874—1893. Koulun perustamista ja toimintaa koskevat asiakirjat, pöytäkirjat, opettajien hakupaperit 1847—1904. Oppilasluettelot, opetus suunnitelmat, kansanopiston perustamista koskevat asiakirjat 1890—1914.

Viipurin raastuvanoikeuden pöytäkirjat: Nide: Justitae Protocoller för år 1874 C I 39.

Viikkeen kansanopistorahaston kannatusyhdistys r.y. Pöytäkirjat, kirjeäljennökset, vuosikertomukset ja historiikin konsepti, saapuneet kirjeet, lehtiartikkeleita, tilintarkastajan lausuntoja ja yhdistysrekisteriasiakirjat 1920—1965.

Muut

Teperi, Jouko, Viipurilaisen osakunnan toimintaa ja vaiheita 1844—1863. Lisensiaattitutkimus vuodelta 1958. Säilytteillä Helsingin yliopiston historian laitoksella. (Teperi b.)

II. Painetut lähteet

Arkistot

Helsinki

Valtionarkisto (VA)

Wilken Alkeiskoulun Säännöt, niiden Armollinen vahvistus sekä Wilken testamentti. Wiborg 1879.

Sanomalehdet

Helsingfors Tidningar 31.3.1849 (n:o 25).

Helsingin Sanomat 1.12.1959 (n:o 325).

Ilmarinen 15.2.1867 (n:o 7); 8.3.1867 (n:o 10); 7.2.1868 (n:o 6); 6.3.1868 (n:o 10); 22.5.1868 (n:o 20); 5.2.1869 (n:o 6); 12.2.1869 (n:o 7); 30.4.1869 (n:o 30); 20.8.1869 (n:o 34); 27.8.1869 (n:o 35); 5.11.1869 (n:o 45); 4.2.1870 (n:o 5); 11.2.1870 (n:o 6); 22.4.1870 (n:o 16); 29.4.1870 (n:o 17); 6.5.1870 (n:o 18); 20.5.1870 (n:o 20); 12.8.1870 (n:o 32); 19.8.1870 (n:o 33); 26.8.1870 (n:o 34); 7.10.1870 (n:o 40); 10.2.1871 (n:o 6); 2.6.1871 (n:o 22); 17.2.1875 (n:o 7); 9.6.1875 (n:o 23); 16.6.1875 (n:o 24); 23.6.1875 (n:o 25); 7.7.1875 (n:o 27); 11.8.1875 (n:o 32); 5.2.1876 (n:o 10); 9.5.1876 (n:o 36); 10.6.1876 (n:o 45); 1.7.1876 (n:o 51); 9.8.1876 (n:o 62); 12.8.1876 (n:o 63); 2.9.1876 (n:o 69); 6.9.1876 (n:o 70); 9.9.1876 (n:o 71); 7.2.1877 (n:o 10); 9.6.1877 (n:o 44); 16.6.1877 (n:o 46); 11.7.1877 (n:o 53); 1.8.1877 (n:o 59); 26.9.1877 (n:o 75); 1.12.1877 (n:o 94); 8.12.1877 (n:o 96); 6.2.1878 (n:o 11); 9.2.1878 (n:o 12); 12.2.1878 (n:o 18); 29.5.1878 (n:o 43); 5.6.1878 (n:o 45); 31.7.1878 (n:o 61); 7.8.1878 (n:o 63); 28.8.1878 (n:o 69); 9.10.1878 (n:o 81); 19.10.1878 (n:o 84); 2.11.1878 (n:o 88); 14.12.1878 (n:o 100); 21.12.1878 (n:o 102); 8.1.1879 (n:o 2); 5.2.1879 (n:o 10); 31.5.1879 (n:o 43); 23.7.1879 (n:o 58); 26.7.1879 (n:o 59);

16.8.1879 (n:o 65); 27.8.1879 (n:o 68); 6.9.1879 (n:o 71); 4.2.1880 (n:o 10); 7.3.1881 (n:o 11); 2.6.1880 (n:o 43); 24.7.1880 (n:o 58); 18.8.1880 (n:o 65); 9.2.1881 (n:o 11); 4.5.1881 (n:o 35); 27.7.1881 (n:o 59); 3.8.1881 (n:o 61); 17.8.1881 (n:o 65); 7.2.1882 (n:o 16); 1.6.1882 (n:o 63); 13.7.1882 (n:o 80); 23.7.1882 (n:o 85); 8.8.1882 (n:o 91); 24.8.1882 (n:o 98); 6.2.1883 (n:o 15); 17.2.1883 (n:o 20); 14.4.1883 (n:o 43); 2.6.1883 (n:o 63); 26.7.1883 (n:o 86); 28.8.1883 (n:o 100); 5.2.1884 (n:o 15); 14.8.1884 (n:o 94); 16.8.1884 (n:o 95); 23.8.1884 (n:o 98); 16.9.1884 (n:o 108); 18.9.1884 (n:o 109); 5.2.1885 (n:o 14); 25.6.1885 (n:o 73); 23.7.1885 (n:o 85); 6.8.1885 (n:o 91); 4.2.1886 (n:o 21); 5.6.1886 (n:o 65); 10.7.1886 (n:o 79); 31.7.1886 (n:o 88); 3.8.1886 (n:o 89); 5.8.1886 (n:o 90); 18.1.1887 (n:o 6); 5.2.1887 (n:o 14); 10.5.1887 (n:o 54); 27.8.1887 (n:o 100).

Kanava, Sanansaattaja Viipurista 31.3.1847 (n:o 12).

Otava 3.7.1860 (n:o 1); 7.7.1860 (n:o 2); 1.9.1860 (n:o 10); 15.9.1860 (n:o 12); 29.9.1860 (n:o 14); 6.10.1860 (n:o 15); 27.10.1860 (n:o 18); 9.2.1861 (n:o 6); 16.2.1861 (n:o 7); 2.3.1861 (n:o 9); 31.8.1861 (n:o 34); 9.11.1861 (n:o 44); 21.2.1862 (n:o 8); 28.2.1862 (n:o 9); 7.3.1862 (n:o 10); 6.6.1862 (n:o 22); 6.2.1863 (n:o 6); 29.5.1863 (n:o 22); 5.6.1863 (n:o 23); 24.7.1863 (n:o 30); 7.8.1863 (n:o 32); 14.8.1863 (n:o 33); 28.8.1863 (n:o 35); 4.9.1863 (n:o 36); 2.10.1863 (n:o 40); 6.11.1863 (n:o 45).

Sanan Lennätin 7.2.1857 (n:o 6); 12.2.1858 (n:o 7); 7.5.1858 (n:o 18); 10.12.1858 (n:o 49).

Suomenlehti 13.2.1872 (n:o 7); 18.2.1873 (n:o 7); 3.6.1873 (n:o 22); 21.10.1873 (n:o 42); 13.1.1874 (n:o 2); 10.2.1874 (n:o 6); 17.2.1874 (n:o 7); 3.3.1874 (n:o 9); 10.3.1874 (n:o 10); 21.4.1874 (n:o 16); 16.6.1874 (n:o 24); 23.6.1874 (n:o 25); 30.6.1874 (n:o 26); 7.7.1874 (n:o 27); 25.8.1874 (n:o 34).

Suometar 6.4.1847 (n:o 14); 3.3.1848 (n:o 9); 7.1.1859 (n:o 1); 21.1.1859 (n:o 3); 28.1.1859 (n:o 4); 11.2.1859 (n:o 6); 18.2.1859 (n:o 7).

Suomi 5.6.1847 (n:o 19).

Uusi Suometar 20.10.1874 (n:o 136).

Wiborg 26.2.1859 (n:o 16).

Viborgsbladet 6.2.1883 (n:o 30); 5.7.1885 (n:o 102); 4.2.1888 (n:o 29); 31.1.1889 (n:o 26); 16.6.1889 (n:o 188); 31.5.1890 (n:o 123); 1.2.1891 (n:o 34); 4.2.1892 (n:o 28); 10.2.1892 (n:o 33); 29.5.1892 (n:o 123); 4.2.1893 (n:o 29); 5.2.1893 (n:o 30); 14.2.1893 (n:o 37); 31.3.1893 (n:o 75).

Viborgs Tidning 13.2.1864 (n:o 12); 17.8.1864 (n:o 64); 8.2.1865 (n:o 11); 10.5.1865 (n:o 36); 12.8.1865 (n:o 62); 25.8.1866 (n:o 66); 15.2.1867 (n:o 7); 15.2.1868 (n:o 13); 11.5.1870 (n:o 37); 8.10.1870 (n:o 80); 24.8.1872 (n:o 66); 19.10.1872 (n:o 82); 9.11.1872 (n:o 88); 21.6.1873 (n:o 72); 19.8.1873 (n:o 96); 18.10.1873 (n:o 122); 21.10.1873 (n:o 123); 30.10.1873 (n:o 127); 1.11.1873 (n:o 128); 20.11.1873 (n:o 136); 5.2.1874 (n:o 14); 12.2.1874 (n:o 17); 17.2.1874 (n:o 19); 19.2.1874 (n:o 20); 26.2.1874 (n:o 23); 12.3.1874 (n:o 29); 27.6.1874 (n:o 74); 18.2.1875 (n:o 21); 1.7.1875 (n:o 75); 18.3.1876 (n:o 32); 12.8.1876 (n:o 92); 28.10.1876 (n:o 125); 6.2.1877 (n:o 15); 8.2.1877 (n:o 16); 1.12.1877 (n:o 141); 6.12.1877 (n:o 143); 7.2.1878 (n:o 16); 12.2.1878 (n:o 18); 11.6.1878 (n:o 68); 8.2.1879 (n:o 17); 11.2.1879 (n:o 18); 18.2.1879 (n:o 20).

Viipurin Sanomat 4.2.1885 (n:o 10); 7.2.1885 (n:o 11); 20.5.1885 (n:o 39); 30.5.1885 (n:o 42); 18.7.1885 (n:o 56); 22.7.1885 (n:o 57); 5.2.1886 (n:o 19); 17.4.1886 (n:o 60); 22.6.1886 (n:o 96); 10.7.1886 (n:o 107); 28.7.1886 (n:o 117); 30.7.1886 (n:o 118); 31.7.1886 (n:o 119); 2.2.1887 (n:o 18); 12.8.1887 (n:o 123); 26.8.1887 (n:o 131); 31.8.1887 (n:o 134); 2.9.1887 (n:o 135); 8.4.1888 (n:o 80); 11.8.1888 (n:o 184); 17.8.1888 (n:o 189); 21.8.1888 (n:o 192); 24.8.1888 (n:o 195); 31.8.1888 (n:o 201); 5.9.1888 (n:o 205); 7.9.1888 (n:o 207); 8.9.1888 (n:o 208); 12.9.1888 (n:o 211); 13.9.1888 (n:o 212); 27.1.1889 (n:o 23); 31.1.1889 (n:o 26); 8.2.1889 (n:o 33); 22.8.1889 (n:o 194); 23.8.1889 (n:o 195); 24.8.1889 (n:o 196); 2.2.1890 (n:o 27); 4.2.1890 (n:o 28); 1.6.1890 (n:o 125); 30.7.1890 (n:o 173); 13.8.1890 (n:o 185); 7.2.1891 (n:o 31); 11.2.1891 (n:o 34); 18.7.1891 (n:o 163); 30.7.1891 (n:o 173); 13.8.1891 (n:o 185); 22.11.1891 (n:o 272); 29.11.1891 (n:o 278); 9.2.1892 (n:o 32); 10.8.1892 (n:o 183); 17.8.1892 (n:o 189); 24.8.1892 (n:o 195); 31.8.1892 (n:o 201); 21.5.1893 (n:o 116); 4.2.1894 (n:o 28); 5.2.1895 (n:o 29); 5.2.1899 (n:o 34); 9.2.1901 (n:o 38); 2.3.1901 (n:o 48); 5.2.1902 (n:o 11).

Viipurin Uutiset 5.2.1887 (n:o 3); 9.2.1887 (n:o 4); 27.7.1887 (n:o 52); 3.9.1887 (n:o 63); 4.2.1888 (n:o 28); 5.2.1888 (n:o 29); 7.7.1888 (n:o 154); 8.7.1888 (n:o 155).

Östra Finland 27.10.1876 (n:o 126); 5.12.1877 (n:o 142).

Muu kirjallisuus

- Castrén, Liisa, Lappeenrannan kaupungin historia 1812—1918. Lappeenranta 1957.
- Halila, Aimo, Suomen kansakoululaitoksen historia I—II. Turku 1949. I osa (Halila a.) II osa (Halila b.).
- Hanho, J. T., Suomen oppikoululaitoksen historia II 1809—1872. Porvoo 1955.
- Havu, Ilmari, Juhana Henrik Erkko. — Kansallinen elämäkerrasto I. Porvoo 1927.
- Iisalo, Taimo, Suomen koulujen uskonnonopetus 1843—1883. Helsinki 1968.
- Jukola, Martti, Juhana Heikki Erkko I—II. I osa Helsinki 1930. (Jukola a.) II osa Helsinki 1939. (Jukola b.).
- Kopisto A. — Paloposki T., Viipurin pitäjän historia I vuoteen 1865. Joensuu 1967.
- Kesti, J. F., Viipurin kaupungin kansakoulujen historia. Äänekoski 1940. (Offset-moniste).
- Kujala, Lauri, Aatami Vilke. — Kansallinen elämäkerrasto V. Porvoo 1934.
- Kyyrö, Kauko, Tuulta ja työntä. Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura 1845—1965. — Acta Universitatis Tamperensis ser. B vol. 3. Tampere 1966.
- Lahdes, Erkki, Ahlmanin pitäjänkoulut. Kansakoulun edeltäjät Tampereen ympäristössä. Tampere 1958.
- Murto, T. G., Lappeen pitäjän historia II. Vuodesta 1784 nykypäiviin. Lappeenranta 1929.
- Nissilä, Viljo, Viipurin koulut. — Viipurin kirja. Pieksämäki 1958.
- Nykysuomen Sanakirja. Porvoo 1970.
- Otavan Iso Tietosanakirja IX. Keuruu 1965.
- Ruuth, J. W., Viipurin kaupungin historia II. Viipuri 1908.
- Saarimaa, E. A., Juhana Wilhelm Murman. — Kansallinen elämäkerrasto IV. Porvoo 1932.
- Teperi, Jouko, Vanhan Suomen suomalaisuusliike I. Kehityspiirteitä ja edustajia 1830-luvulta 1850-luvun alkuun. Historiallisia tutkimuksia LXIX. Helsinki 1965. (Teperi a.)
- Tigerstedt, Örnulf, Kauppahuone Hackman I—II. Erään vanhan Viipurin kauppiassuvun vaiheet 1790—1879. I osa Helsinki 1940. (Tigerstedt a.) II osa Helsinki 1952. (Tigerstedt b.)
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuonna 1873—74. Helsinki 1875.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuosina 1874—76. Helsinki 1877.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuonna 1876—77. Helsinki 1878.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuosina 1877—82. Helsinki 1883.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuonna 1882—83. Helsinki 1884.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuonna 1883—84. Helsinki 1885.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuonna 1884—85. Helsinki 1886.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuonna 1885—86. Helsinki 1887.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuosina 1886—88. Helsinki 1889.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuonna 1888—89. Helsinki 1890.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuonna 1889—90. Helsinki 1891.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuosina 1890—93. Helsinki 1894.

Haastattelu

Ville Teivonen 12.12.1974.

LIITE 1

Minun viimeinen tahto ja testamentti

Jos sen kaikkivaltias Jumala tahto olis minun tämän nykyisen tauvin kautta tästä viheliäisestä elämästä pois kutsunut, tapahtukoon hänen tahtonsa niin maassa kuin taivaassa. Amen.

Minun jäljen jäävästä omaisuudesta tahdon seuraavalla tavalla säätää, koska sen olen oman ahkeruuteni ja säästäväisyyteni kautta luvallisilla keinoilla koonnut.

Kun kaikki pienemmät kulungit ovat Herrojen J. F. Hackmannin ja Abr. Keldanin kautta hyvin rehellisesti maksetut, tekevät he rekningin, jonka antavat kaikkien muiden asiaan kuuluvien paperien ja rahojen kanssa minulta nimitetylle Kuraattorille uskotulle asiamiehelle Herra E. J. Bäckmanille, joka viimeisen päärekningin tehtyänsä ne jäljelle jääneet rahat á 11 000 rup. hop. enempi tai vähempi täällä olevalle Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Hallituksellen käsiin antaa. Näillä rahoilla tarkoittaisin minä perustaa Wiipurin tahi Lappveden (eli jos mainittu seura sen mukaisemmaksi näkee vaikka jos johonkuhun muuhun näitä lähempään) pitäjään köyhän kansan koulu-laitoksen, jossa paitsi muita koululle hyödyllisiä tietoja maanviljelystäkin pitää opettaman. Mutta tuntein näiden minulta määrättyjen varain vähyyden, kehoitan jokaista suomalaista tälle opiston alkeelle apua tekemään, äidinkieltä ja isänmaan menestystä edestyttääk-sensä.

Suomal. Kirjallisuuden Seura Wiipurissa on aina tämän laitoksen päähaltija, tekee sille aikansa sopivat asetukset ja katsoo sen erinomaiseksi hoitamiseksi jäsenistänsä Komiten eli Lahkokunnan, jonka esimiehenä olkoot Wiipurin ja Lappveden Seurakuntain kirkkoherrat vuorotain vuotensa kumpainenkin (taikka jos opisto tulisi muuhun seurakuntaan muutettavaksi senkin seurakunnan kirkkoherra vuotensa) yhden ymmärtävän talonpojan kanssa kummastakin pitäjästä eli kappalista. Tahtoni olis että ei kapitalia vähennettäis, mutta intressillä vain pyydetäis aikain tulla, niin myös että kummastakin edellä mainitusta seurakunnasta yksi oppilainen köyhistä vanhemmista, jonka kirkkoherra edesasettaa, saisi tässä tarkoituksessa koululaitoksessa paitsi oppia, koko oppiaikansa Laitoksen varoilla ruoan ja vaatteet. Muutoin otettakoon oppilaisia, jotka itsensä omin varoin ylöspitävät, koko Suomesta, kuulukoon toki opistossa aina vaan selvä suomen kieli.

Muutoin valvokoon mainittu Lahkokunta, joka antaa seuralle vuotuisesti tilinteon, Laitoksen hyötyä parasta taitoansa myöten. Kukin aika neuvon keksittää, sentähden en ole tahtonut edeltäkäsän asiain haaroja tarkemmin määrätä.

Olisi ehkä anteeksi annettava että olen rohennut tämän minulta tarkoitettun kansa-koulun kautta lisätä palkatonta työtä monelle Ihmiselle, vaan olen vakuutettu siinä säädysssä, jonka valistukseen ja hyvään tahtoon olen pannut toivoni, aina löytyvän miehiä, jotka kansan valistusta ja isänmaan hyötyä tarkoittavia yrityksiä lämpimästä sydäimestä lähteneitä vaikka vähiäkin, eivät turhiksi eikä niiden tähden itsellensä karttuneita vaivoja rasittaviksi lue. Menestyköön kaikinainen hyvä työ, eläköön Suomenkieli virkistyköön Suomen kansa, mutta minun nimeni unohtukoon. Sillä ei se mitään ole joka istuttaa eikä se joka kastaa, vaan hän joka kasvun antaa. Amen.

Wiipurissa 24 maaliskuuta 1847.

Kaikki mitä yläpuolella kirjoitettu on, on minun tahtoni, jonka omalla kädelläni olen kirjoittanut.

A. Wilke

LIITE 2

Koulun säännöt

1. pykälä: Koululla olkoon säilyttääksensä lahjoittajan muistoa ja hänen isänmaallista mielenpitoansa aina nimenä Wilken Alkeiskoulu käytännöllisiä tieteitä varten. Vaan jos jotkut samanimieliset maamiehet vastapäin, seuraten tämän vainajan esimerkkiä ja testamentissa lausuttua kehoitusta, kunnioittaisivat koulua jollain suurimääräisillä lahjoituksilla, sovitettakoon niiden nimet jollakin sopivalla tavalla tämän jalomielisen perustajan nimen ohien.

2. pykälä: Koulu pannaan toimeen ensi aluksi Viipurin kaupunkiin, kuitenkin muutettakoon se vastapäin johonkuhun seutuun maalle senmukaan kuin testamentissa siitä on mainittu, niin kohta kuin Kirjallisuusseura sille huomaa sopivan paikan.

3. pykälä: Kouluun pääsemisen ehtona on pojalla, että on täyttänyt iästään yhdeksän vuotta kuin myöskin että osaa välttävästi lukea sisästä ja taitaa vähän katkismuksen. Pyrkiessä kouluun pitää myös papinkirja mukana olla.

4. pykälä: Koulun tarkoituksena on istuttamalla totista kristillistä mieltä ja totista siveyttä, valmistaa oppilaita osiksi maassa jo oleviin eli vastapäin asetettaviin korkeimpiin oppilaitoksiin käytännöllisiä tieteitä varten, niinkuin maanviljelyskouluihin, maanviljelysopistoihin, kauppa-kouluihin, meriliikennekouluihin, taidevalmistuskouluihin, rahvaanopettajakouluihin jne, osiksi myös tehdä heille mahdolliseksi että koulussa käyntinsä lopetettua voivat itseoppimisella vaurastuttaa ja valmistaa itseään johonkin käytännölliseen ammattiin eli elatuskeinoon ja senkautta, niinkuin ymmärtäväiset ja ajattelevat kansalaiset, voisivat valvoa ei yksin omaa etuansa, vaan myös kansakunnankin parasta.

5. pykälä: Koulu, jonka tarkoituksena on antaa opetusta parastaan kuitenkin maanviljelykseen aikoville, suopi aina etu-oikeuden maanviljelijöiden lapsille maalta, jos nimittäin kouluun pyrkivien määrä niin suureksi nousisi, ettei kaikkia voitaisi vastaan ottaa.

6. pykälä: Opetusaineet tulevat koulussa olemaan seuraavaiset, nimittäin: 1. uskonoppi, 2. sisäluvun perusteet, 3. kirjoitus, 4. oikeen-kirjoitus, 5. maantiede, 6. eläintiede, 7. ainekirjoitus, 8. yleinen historia, varsinkin elämäkertomuksissa, 9. Suomen historia ja maantiede, 10. luvunlaskenta ja mittausoppi, 11. viivanto-oppi, 12. fysiikka eli luonnontiede, 13. kukkaisoppi, erittäinkin maanviljelykseen kuuluvien kasvainten tunteminen, 14. kemia eli sekausoppi, 15. maanviljelyksen perusteet sekä 16. ruotsinkieli.

7. pykälä: Mainitut opetusaineet tulevat jaettaviksi kahteen luokkaan, ensimmäinen kolmen vuotisella ja toinen kahden vuotisella oppiajalla. Sittenmät määräykset lukujaksojen osittelemiseen erinäisesti tehdystä ja näiden sääntöjen ohien liitetystä tapellista.

8. pykälä: Opetusta annetaan, sen jälkeen kun testamentissa on määrätty, aina ja kaikkina aikoina suomen kielellä, ja älköön millään muotoa eikä mistään syystä mitään muita kieliä opetuskielenä käytettävä.

9. pykälä: Koulun katseessa pitämisestä sekä talousasioiden toimiamista ja muita sattuvia asioita varten valitsee Kirjallisuusseura vuosittain vuosikokouksessaan toimikunnan, nimellä koulun toimikunta.

10. pykälä: Koulun toimikunnan velvollisuus on: että aika-ajoittain katsastaa koulua sekä antaa siitä, kuin myös julkisesta vuositutkiosta, opetuksen menosta vuosikautena, oppijaksoista, oppilaisten käytöksestä sekä muista muistutusta ansaitsevista asioista Kirjallisuusseuralle kertomuksen, että hankkii koululle tarpeellisia kapineita, että määrää Kirjallisuusseuran rahavartijan maksettavaksi kaikki koulurahastoa koskevat maksut, että antaa Kirjallisuusseuralle mietteensä mikä milloinkin koskee muutoksia koulun järjestyksestä, opetusaineiden osittelemisestä,

palkoista sekä muista asioista mikä mahdollisesti voipi olla tarpeen, sekä että, kun näkyy rupeevan koulun lavennusta eli muuta vaatimaan, kokee sopivalla tavalla saada lisääntymään koulun varoja.

11. pykälä: Koulua hoitaa ja johdattaa yksi johtaja eli pääopettaja, jonka Kirjallisuusseura siihen ammattiin ottaa ja pitää toimituksessaan niin kauan, kuin näkee hänen velvollisuutensa, toisesti ja toimeliaasti täyttävän. Tahtooko johtaja itse toimituksestaan erota, on hänen annettava siitä vähintäänsäkin kolme kuukautta ennen tieto Seuralle, joka semmoisessa tapauksessa on julistava maamme virallisissa sanomissa paikan avoimeksi ja kahdeksan viikon kuluessa etsittäväksi.

12. pykälä: Kun Kirjallisuusseura johtajan on vastaan ottanut ja virkaansa vahvistanut, on johtajan velvollisuus, pitämällä kuri koulussa, ei yksin että kaikella huolella hoitaa ja valvoo oppilaiden siveyttä ja käytöstä, vaan myöskin että antaa kaksikymmentäkahdeksan tuntia viikossa opetusta kaikissa niissä oppiaineissa mitä ensimmäisessä luokassa opetetaan, paitsi uskonoppia, vaan toisesta luokasta ainoastaan niissä aineissa mitä hyväksi näkee. Opetusta varten toisessa luokassa niissä aineissa, joita johtaja ei lue eli opeta, ottakoon hän koulutoimikunnan suostumuksella ja koulun kustannuksella taitavia ja siksi sopivia yksityisopettajia. Uskonopetusta kumpaisessakin luokassa toimittakoon koulun kustannuksella parastaan joku seudulla asuva siksi sopiva pappismies.

13. pykälä: Ilmestyessä muistutuksen syytä tällä tavalla otettua yksityistä opettajaa vastaan, ilmoittakoon johtaja, jonka vastattavana opetuksen menestys sekä koulun järjellisyys ja kunto on, siitä koulun toimikunnalle, joka jos niin tarpeelliseksi näkee, on eroittava opettajan opetusvirasta koulusta.

14. pykälä: Johtaja on palkaksensa saava vuosittain kuusisataa (600) ruplaa hopeassa ja tätä paitsi vielä lisäystä 150 ruplaa hopeassa vuotuisesti polttopuiksi, kynttilöiksi ja vedeksi koulua varten sekä hänen itsensä hankkiman vahtimestarin palkinnoksi, jotka rahat, samoin kuin yksityis-opettajainkin saatavat maksut vaatimukset ja koulun toimikunnan käsky-kirjoituksen tapahduttua, Kirjallisuusseuran rahanvartija, neljänneksittäin ja kuukausi edellä antaen, hänelle on maksava.

15. pykälä: Kustannuksista eli syistä, joita oppilaiset ryhtyvät tekemään, kurittakoon johtaja, jos sitä ennen tehdystä vakaisesta varoituksesta eivät vaaria ota, vitsalla, vaan onko syyllisyys pahimman laatuista, on johtajan asiana koulun toimikunnan kanssa yksissä tuumin eroittaa syyn-alainen koulusta.

16. pykälä: Kun oppilainen vapaatahtoisesti eroaapi koulusta, saapi hän todistuksen käytöksensä, ahkeruudestansa ja edistymisestänsä niissä opinkappaleissa, mitkä koulussa ollessaan hän on läpi käynyt.

17. pykälä: Kolmen vuoden päästä siitä lähtien kun koulu on alkanut vaikutuksensa, otetaan, jos varat niin myöntävät, lahjoittajan tahdon mukaan, kaksi oppilaista vapaa-oppilaiksi ja saavat he semmoisina ollen vapaan elannon koulusta vaatteet, kirjat jne. Vapaa-oppilaita valitessa pidetään ehtona vähävaraisuus, käytös ja ahkeruus, vaan jos semmoinen oppilainen ei täyttäisi näitä molempia viimeainittuja vaatimuksia toivon mukaisesti, menettää hän avun saantioikeutensa.

18. pykälä: Johtajan ilmiannon mukaan koulun toimikunnalle, hankitaan aikaa myöten, paitsi välttämättömmimpiä kapineita, niinkuin huonekaluja jne, myöskin semmoisia, jotka opetettaessa ja opetukseen ovat tarpeellisia, niinkuin kirjoja, karttoja, kuvauksia, pallokarttoja, mittausopillisia, luonnon-opillisia ja kemiallisia tarviskappaleita, maanyljelyskoulujen kaavoja jne. Näitä kapineita on johtajan velvollisuus hoitaa ja näistä kirjoissa luku pitää.

19. pykälä: Koulu rupee työhönsä alustapitain ensimmäisellä luokallaan. Toinen pannaan toi-

meensa niin kohta, kun ensimmäisen luokan jakso on läpi menty, vaan jos koulurahaston varo- ja silloin ei katsottaisi riittäväksi kahdelle luokalle, on se Kirjallisuusseuran päätöksen vallassa, jos ensimmäisen luokan oppilaat tulevat olemaan toisen luokan oppilaita ja ensimmäinen luokka joksikin ajaksi seisatetaan, eli jos toisen luokan oppi-jakso jätetään siksensä ja ensimmäisen luokan jakso taas aloitetaan uusilla oppilaila.

20. pykälä: Johtaja kirjoittaa oppilaisten nimet siksi tarpeeksi tehtyyn nimikirjaan, johon myös vanhempien nimet ja elatuskeino, oppilaisten syntymävuosi ja päivä aika milloin kouluun on otettu sekä muut tarpeelliset muistutukset ylöspannaan. Kun oppilainen eroaapi koulusta, merkitään sekin nimikirjaan, kun myöskin jos mahdollista mihin ammattiin hän on antautunut sekä muuta mikä muistoon panemista ansaita saattaa.

21. pykälä: Ennenkuin koulu aloittaa toimintansa on siitä, sen ensimmäisestä avaamisesta kuin myös vastapäinkin joka kertana ennen kouluvuoden alkua hyvissä ajoin ilmi annettava ei yksin julistuksilla seudun sanomalehdissä vaan myöskin kuulutusten kautta ympärystöllä olevien seurakuntien kirkoissa. Ja kaikki mikä koskee koulua ja on yleisesti hyödyllistä saatettakoon niin paljo kuin mahdollista on yleiseksi tiedoksi.

22. pykälä: Luku-vuosi, lukukaudet, väliajat, lupapäivät jne... ovat yhtäläiset maan julkisten koululaitosten kanssa.

23. pykälä: Luku-tuntien määrä on viisi päivittäin, vaan lauantaina ainoastaan kolme, jotka pidetään ennen puolta päivää. Puolipäivän edelliset tunnit pidetään kello 9:stä 12:teentoista, sekä puolipäivän jälkeiset tunnit klo 3:sta 5:teen. Kuitenkin olkoon se johtajan vallassa muuttaa, jos hän siihen syytä huomaa, puolipäivän jälkeiset tunnit pimeimpänä vuoden aikana kello 2:sta 4:jään.

24. pykälä: Toukokuun keskivälistä kevätlukukauden loppuun harjoitetaan lauantain jälkipäivinä niiden oppilaisten kanssa, jotka luvuissaan ovat ennättäneet niin pitkälle, että he siitä voivat hyötyä saada kukkaisopillisia tutkeita sekä harjoituksia mittaus-opin sovitteessa käytännölliseen maanmittaukseen.

25. pykälä: Julkinen tutkio oppilaisten kanssa jokaisen kevätlukukauden lopulla. Koulun toimikunnalla, jonka on oltava paikalla sitä pidettäessä on velvollisuutensa määrätä päivä siksi sekä annettava julistuksen kautta paikkakunnan sanomalehdissä ja kuulutuksella seurakunnan kirkossa yleisölle tieto siitä. Ennen kuin tutkio alkaa, olkoon johtaja antanut koulun toimikunnalle tarkan kirjallisen ilmiannon lukuvuotena ehdityistä lukujaksoista.

26. pykälä: Sekä julkisesta tutkiosta että jokaisen syksylukukauden loputtua jaetaan oppilaille todistukset, nimittämällä niissä heidän käytöksensä, ahkeruutensa ja edistymisensä, itse kunkin ansion mukaan seuraavilla sanoilla ja huutomäärillä nimittäin: todistussana kiitettävä 25:stä 21:teen kuntoon, sangen hyvä 20-18, hyvä 17-15, jotenki hyvä 14-10, välttävä 9-5, huono 4-0. Näiden todistuslehtien samoin kuin muidenkin koulusta annettavien todistuksien alle kirjoittavat koulun toimikunnan esimies ja koulun johtaja.

27. pykälä: Mitä opetustavan ja opetuksen käytäntöön yleisesti tulee, niin semmoista ei säännöillä saata määrätä, ollen se suureksi osaksi opettajien kykenemisen, opin ja taitavuuden nojassa. Kuitenkin olkoon tässä niin paljon opettajien ajateltavaksi sanottu, että opetus istuttaessaan lapsmieleen siveydellistä totuuden tuntoa ja työhalua, pääasiallisesti on tarkoittava ymmärryksen kehitystä ja oppilaisen vahvistamista itseoppimiseen.

28. pykälä: Jos ilmestyväin asianlaatuojen suhteen mahdollisesti näkyisi yhdistettäköön kouluhuone yhteen johtajan asunnon kanssa, että hän sitä paremmin saisi tilaisuuden valvoa oppilaisten oloa ja käytöstä. Vaan harjoittaakseen semmoista peräänkatsetta käykööt opettajat aika ajoin oppilaisten vanhempien, hoitajoiden eli niiden perekuntien luonna, joiden tykönä oppilai-

set ovat majoitetut, ja hankkikoot tietoa josko heidän käytöstänsä vastaan olisi mitään muistuttamista.

29. pykälä: Koulun tuloista ja menöistä on Kirjallisuusseuran rahavartija tekevä tilin ja tilikirjat tutkii joka vuotena Kirjallisuusseuran siksi tarpeeksi valitsema tutkiakunta.

LIITE 3

Wilken koulun johtokunnan jäsenet

1860: Viipurin kirkkoherran sijainen T. T. Tornell, Lappeen rovasti G. W. Houghberg, viipurilainen lautamies Johan Mansikka, Lappeelta kotoisin oleva talonpoika Joosep Pelkonen, tohtori C. I. Qvist, hovioikeuden viskaali F. Olsoni, kauppias W. Hackman, rehtori A. G. Corander, kirkkoherra B. S. Houghberg, opettajat J. Innanen, J. Judén ja F. M. Saukko sekä konttoristit A. G. Keldán ja R. Mallenius.

1861: Opettaja Saukko ja kirkkoherra Houghberg erosivat. Heidän tilalleen valittiin hovioikeuden sihteeri M. Alopaeus ja hovioikeuden notaari J. F. Mechelin.

1863: Johtokunnan puheenjohtajana oli Lappeen rovasti Houghberg. Pelkosen tilalla oli Lappeen pitäjältä kotoisin oleva lautamies Juhani Yrjönpoika Taskula; Em. johtokunnan jäsenistö olivat poisjääneet: Qvist, F. Olsoni, A. G. Corander, J. Innanen, F. M. Saukko ja A. G. Keldán. Uusia jäseniä olivat: Asessori M. Lavonius, tohtori H. K. Corander, varatuomari R. K. Hornborg, "varamaakamreeri" E. Olsoni, "varakirkkoherra" A. Relander ja suntio Pullinen.

1867: Johtokunnan puheenjohtajana toimi Viipurin pitäjän kirkkoherra B. M. Forstén.

1869: Johtokunnan entiset jäsenet valittiin uudelleen, paitsi raatimies maisteri Houghberg, joka erosi sekä Kirjallisuusseurasta että koulun johtokunnasta. Hänen tilalleen valittiin tohtori Polén.

1870: Kaikki entiset jäsenet valittiin koulun johtokuntaan.

1872: Kirkkoherrat M. Forstén ja J. M. Hackzell, Viipurista "kirkonmies" Simo Pärssinen ja Lappeelta lautamies Juhana Taskula; Kirjallisuusseuran jäsenistä J. Witikka, R. Relander, R. Mallenius, E. Meuronen, Fr. Polén, K. A. Westerling, Ph. Ronimus ja A. G. Corander.

1873: Johtokunnan jäsenenä em. paitsi J. Witikka.

1874: Pastori J. Witikka valittiin uudelleen johtokuntaan. Samoin uutena jäsenenä johtokuntaan valittiin johtaja H. Erkkonen (J. H. Erkko).

1876: Tohtori Polén erosi johtokunnasta. Samoin rehtori Corander muutti paikkakunnalta. Heidän tilalleen valittiin lehtori Bergroth ja kapteeni Sandman.

1878: Johtokuntaan valittiin kaikki entiset jäsenet.

1879: Pärssinen ja Keldán jäivät pois johtokunnasta. Heidän tilalleen valittiin maanviljelijä T. Jaatinen ja maisteri H. Zilliacus.

1880: Maanviljelijä E. Gröönroos valittiin uutena jäsenenä.

1881: Rehtori A. Streng valittiin uutena jäsenenä.

1883: Streng muutti pois Viipurista. Hänen tilalleen valittiin kansakoulun tarkastaja O. Hynén.

1885: Helenius erosi johtokunnasta sairauden tähden. Hänen tilalleen valittiin kansakoulunopettaja Rikström. Myös kanttori Ronimus erosi johtokunnasta. Hänen tilalleen valittiin pastori Sirén.

1887: Lappeen kirkkoherra G. D. Th. Nordström toimi johtokunnan puheenjohtajana.

1888: Johtokunnasta eronneiden tilalle valittiin herrat Sallmén ja Lindholm. Ketkä johtokunnasta erosivat, sitä ei mainita.

1889: Johtokuntaan kuuluivat B. M. Forstén puheenjohtajana ja jäseninä hovioikeudenasessori D. W. Åkerman, kapteeni G. Z. Sandman, rehtorit G. B. Walle ja H. Zilliacus, lehtori A. Bergroth, maisteri Hj. Sallmén, pastori K. G. Sirén, maanviljelijät E. Grönroos ja J. K. E. Lindholm.

1891: Ed. mainittujen lisäksi mainitaan R. Mallenius ja A. Rikström, jotka jo aikaisemmin olivat johtokunnan jäseniä. Maanviljelijä Lindholmin tilalle valittiin U. Jaatinen.

1892: Em. lisäksi mainitaan kirkkoherra G. O. Th. Nordström, joka oli aikaisemminkin ollut johtokunnassa.

1893: Em. jäsenet kuuluivat edelleen johtokuntaan.

LIITE 4

	Koulun rahasto	
Vuodet	Koulun menot	Wilken rahasto (kuluja vähentämättä)
1860		37 802,22 rup. hop.
1861	795,48 rup. hop	26 423,75 ”
1862	903,81 ”	25 021,14 ”
1863		95 883,60 mk hop.
1864		120 413,92 ”
1865		
1866		
1867	4 279,50 mk hop.	105 593,88 ”
1868	3 796,06 ”	108 553,08 ”
1869	3 704,94 ”	110 843,18 ”
1870	4 157,72 ”	113 140,91 ”
1871	3 954,90 ”	114 639,19 ”
1872	4 578,00 mk	115 733,98 mk
1873	3 093,06 smk	117 992,34 smk
1874	3 701,12 ”	121 528,56 ”
1875	4 551,82 ”	114 967,59 ”
1876	4 347,80 ”	115 228,26 ”
1877	5 180,20 ”	125 415,41 ”
1878	4 972,53 ”	125 697,34 ”

1879	6 013,05	”	127 429,96	”
1880	6 596,17	”	127 766,23	”
1881	6 031,29	”	127 911,37	”
1882	6 222,72	”	128 405,59	”
1883	6 233,29	”	128 779,17	”
1884	7 003,05	”	128 945,41	”
1885	7 136,04	”	128 381,55	”
1886	7 658,11	”	127 537,14	”
1887	6 670,49	”	125 796,88	”
1888	6 917,12	”	125 378,01	”
1889	6 472,00	”	124 631,80	”
1890	6 092,40	”	124 086,10	”
1891	6 212,65	”	123 983,48	”
1892	6 526,55	”	123 982,64	”
1893	5 300,25	”	123 946,60	”

LIITE 5

Lukuvuosi

Kansakoulujen oppilas-
määrä Viipurissa

1873—74	382
1874—75	452
1875—76	531
1876—77	657
1877—78	704
1878—79	769
1879—80	809
1880—81	899
1881—82	923
1882—83	971
1883—84	1014
1884—85	1068
1885—86	1106
1886—87	1152
1887—88	1186
1888—89	1185
1889—90	1259
1890—91	1334
1891—92	1391
1892—93	1414

Tiedot kerätty tilastollisista katsauksista.

Oppilasluettelot

Lukuvuosi 1860-1861

Jaatinen, Mathias
 Jäppinen, Johannes
 Lindqvist, Johannes Reinhold
 Mänty, Wilhelmi
 Niukkanen, Johannes
 Pöyhiä, Andreas
 Rouhiainen, Johannes
 Rouhiainen, Mikkel
 Ruti, Aleksander
 Valtonen, Johannes

Lukuvuosi 1861-1862

Akkanen, Konstantin
 Ikonen, Adam
 Ivaska, Julius
 Jaatinen, Mathias
 Jäppinen, Johannes
 Niukkanen, Johannes
 Pöyhiä, Andreas
 Rouhiainen, Johannes
 Rouhiainen, Mikkel
 Ruti, Aleksander
 Valtonen, Johannes
 Watanen, Martti

Lukuvuosi 1862-1863

Akkanen, Konstantin
 Häkli, Jaakopi
 Ikonen, Adam
 Jaatinen, Mathias
 Jäppinen, Johannes
 Pöyhiä, Andreas
 Rouhiainen, Johannes
 Rouhiainen, Mikkel
 Ruti, Aleksander
 Valtonen, Johannes

Lukuvuosi 1863-1864

Aholainen, Aleksander
 Blomqvist, Gustav Fritiof
 Halonen, Pekka
 Halonen, Matti
 Hiltunen, Henrik
 Iho, Paavali
 Jantunen, Antti
 Korpelainen, Mikko

Kukkonen, Tomas
 Kurikka, Aleksander
 Langinen, Antti
 Löytöläinen, Antti
 Mansikka, Johan
 Nybondas, Wilhelm
 Orava, Johan
 Pyrhönen, Aleksander
 Roisko, Johan
 Rouhiainen, Aleksander
 Silvonen, Wilhelm
 Wanhanen, Esaias

Lukuvuosi 1864-1865

Aholainen, Aleksander
 Grönroos, Gust. Adolf
 Haikola, Pekka
 Halonen, Matti
 Hynninen, Elias
 Iho, Paavali
 Jäkärä, Heikki
 Komi, Johan
 Korpelainen, Mikkel
 Kovasin, Anton
 Kurikka, Aleksander
 Langinen, Antti
 Litju, Tuomas
 Löytöläinen, Antti
 Orava, Johan
 Putkonen, Heikki
 Pyrhönen, Aleksander
 Rimpinen, Johan
 Rouhiainen, Aleksander
 Silvendoin, Edward
 Silvonen, Wilhelm
 Wanhanen, Esaias
 Wenäläinen, Johan

Lukuvuosi 1865-1866

Aholainen, Aleksander
 Bruhmeyer, Gabriel
 Grönroos, Gust. Adolf
 Huotari, David
 Hynninen, Elias
 Ilwes, Antti
 Jäkärä, Heikki
 Kure, Jonas
 Kurikka, Aleksander
 Langinen, Antti
 Ljung, Fredrik Konstantin
 Löytöläinen, Antti
 Orava, Johan
 Peltonen, Matti
 Putkonen, Heikki
 Pyrhönen, Aleksander

Rimpinen, Johan
Rouhiainen, Aleksander
Silvendoinen, Edward
Silvonen, Wilhelm
Sällinen, Robert
Telkiä, Anton Salomon
Wanhanen, Esaias
Wenäläinen, Johan

Lukuvuosi 1866-1867
Alaosasto

Blomberg, Johan
Enbom, Johan Fredrik
Loikkanen, Johan
Mutttilainen, Johan Fredrik
Soininen, Antton
Tysteri, Johan
Waris, Wilhelm

Yläosasto

Aholainen, Aleksander
Huotari, David
Hynninen, Elias
Jäkärä, Heikki
Kure, Jonas
Kurikka, Aleksander
Löytöläinen, Antti
Sällinen, Robert
Telkiä, Anton Salomon
Wenäläinen, Johan

Lukuvuosi 1867-1868
Alaosasto

Akkanen, Aleksander
Enbom, Johan Fredrik
Klinga, Aleksander
Loikkanen, Johan
Mutttilainen, Johan Fredrik
Repo, Johan
Seppänen, Jonas
Soininen, Antton
Tysteri, Joh.
Waris, Wilhelm

Yläosasto

Aholainen, Aleksander
Blomberg, Johan
Jäkärä, Heikki
Kurikka, Aleksander
Löytöläinen, Antti
Sällinen, Robert
Telkiä, Anton Salomon
Wenäläinen, Johan

Lukuvuosi 1868-1869
Alaosasto

Enbom, Johan Fredrik
Himmanen, Josef
Kinnunen, Peter
Kivimaa, Josua
Klinga, Aleksander
Mutttilainen, Johan Fredrik
Pöyhönen, Aleksander
Ryhänen, Henrik
Silvonen, Joh.
Susi, David
Toristaja, Emmanuel
Waris, Wilhelm
Wenäläinen, Karl
Wiljanen, Johan

Yläosasto

Aholainen, Aleksander
Akkanen, Aleksander
Blomberg, Johan
Loikkanen, Johan
Luukkonen, Johan
Repo, Johan
Suonio, David
Sällinen, Robert
Wenäläinen, Johan

Lukuvuosi 1869-1870
Kolmannella osastolla

Gustafsson, Karl
Hyökki, Johan
Komi, David
Mansikka, David
Mäkeläinen, Johan
Mäntynen, Aleksander
Pellinen, Antti
Porali, Aleksander
Puhakka, Lars
Rokkanen, David
Sahanen, Matti
Sorvari, Antti
Stén, Otto

Alaosastolla (Toisella osastolla)

Borgman, Karl
Enbom, Johan Fredrik
Kinnunen, Petter
Kivimaa, Josua
Klinga, Aleksander
Mutttilainen, Johan Fredrik
Pöyhönen, Aleksander
Silvonen, Johan

Toristaja, Emmanuel
Wenäläinen, Karl
Wiljanen, Jonas

Yläosasto (Ensimmäisellä osastolla)

Akkanen, Aleksander
Blomberg, Johan
Loikkanen, Johan
Luukkonen, Johan
Repo, Johan
Sällinen, Robert
Wenäläinen, Johan

Lukuvuosi 1870-1871
Alaosasto

Blomberg, Aleksander
Esselström, G. R.
Heinonen, Matti
Honkanen, Mooses
Humaloja, Matti
Iivonen, Aleksander
Ikävalko, Filip
Itkonen, Aleksander
Kiesi, Anders
Kinnunen, K. F.
Kivimaa, Josua
Klinga, Aleksander
Mansikka, David
Mansikka, Filip
Maukonen, G. A.
Mäntynen, Aleksander
Nikoskela, Johan
Nylund, A. A.
Porali, Aleksander
Puhakka, Lars
Puolakka, Aug.
Pöyhönen, A.
Reijo, Matts
Sahanen, Matti
Silvonen, Johan
Strömberg, Johan
Sutinen, Oskar
Tiippanen, Elias
Turunen, Frithiof
Wenäläinen, Karl
Wäärä, K. G.

Yläosasto

Hellman, Aleks
Kaikko, Wilhelm
Kinnunen, Petter
Lindholm, Emel
Sulander, Edvart
Sällinen, Robert

Wenäläinen, Johan

Lukuvuosi 1871-1872

Oppilaiden nimet puuttuvat

Lukuvuosi 1872-1873
Alaosasto

Fenno, Mikkel
Huhtanen, Aleksander
Kaiko, Antti
Korhonen, Ivar
Koskela, Henrik
Laavola, Adam
Lohman, Karl
Lohman, Wilhelm
Malinen, Wilhelm
Miettinen, Adam
Orava, Johan
Roisko, Antti
Rouhiainen, Aleksander
Ryysyläinen, Jonas
Sahonen, Jonas
Torkell, Adam
Weijalainen, Johan

Yläosasto

Kiesi, Antti
Majurinen, Aleksander
Mansikka, David
Mansikka, Filip
Pöyhönen, Aleksander
Silvonen, Aleksander
Strömberg, Johan
Sutinen, Oskar
Tiippanen, Elias

Lukuvuosi 1873-1874

Oppilaiden nimet puuttuvat

Lukuvuosi 1874-1875
Alaosasto

Argillander, Aug. Fr.
Aunola, Juho
Gustafson, John. Henr.
Hintukainen, Juonas
Hintukainen, Matti
Huuhtanen, Aleks.
Hynninen, Antti
Hynninen, Moses
Hytönen, Gust: Bernh.
Kariniemi, Esaias
Kettunen, Nikodemus

Lyytikäinen, Antti
Mahkonen, Konst.
Malinen, Wille
Puolakka, Juha
Renvall, Jul. Jos.
Rikström, Joh. Fr.
Teräväinen, Juha
Tiippana, Petter
Toikander, Edv.
Torkel, Adam
Uski, Herman
Uski, Juha
Uski, Petter

Yläosasto

Argillander, Dav. J.
Backberg, Josef
Eklöf, Juho
Fenno, Mikko
Kaikko, Antti
Korhonen, Ivar
Koskela, Henrik
Lohman, Karl
Lohman, Wilhelm
Orava, Juho
Pipinen, Juho
Rouhiainen, Aleksander
Silvonen, Aleksander
Weijalainen, Juho

Lukuvuosi 1875-1876

Oppilaiden nimet puuttuvat.

Lukuvuosi 1876-1877

Alaosasto

Backberg, Adolf
Fick, Juh. Alf.
Gadding, Emerik
Hintukainen, Juonas
Holopainen, Janne
Hämäläinen, Juhana
Itkonen, Juhana
Joronen, ?
Lindström, Aksel
Molin, Mikkel
Rautjärvi, ?
Savenius, Kaarlo
Schirakoff, Juhana
Serenius, Kaarlo
Sosunoff, Petter
Suuronen, David
Sällinen, Aug. Aleks.
Teräväinen, Juhana
Weijalainen, Anton

Wenäläinen, Teodor
Österlund, Juhana

Yläosasto

Ahtiainen, Anton
Argillander, Aug.
Argillander, David
Aunola, Juh.
Hintukainen, Matti
Jaatinen, Uno
Kettunen, Niko
Kariniemi, Esa
Karvonen, Aleks.
Kyrklund, Emil
Lyytikäinen, Antti
Mahkonen, Konst.
Mytty, Juh.
Puolakka, Juhana
Rikström, Joh. Fr.
Rouhiainen, Aleks.
Strömberg, August
Tiippanen, Petter

Lukuvuosi 1877-1878

Alaosasto

Hassinen, David
Heinonen, Anton
Heinonen, Matti
Holopainen, Janne
Hurmala, Aleksander
Hurmala, Juho
Hurmala, Wilho
Hämäläinen, Juho
Joronen, Aleksander
Kyrklund, Edvin
Laakkonen, Emil
Lindström, Aksel
Lyly, Herman
Lyly, Matti
Mergel, Antti
Savelainen, August
Schirakoff, Ivan
Tiainen, Petter
Tomminen, Wilho
Weijalainen, Anton
Wenäläinen, Teodor

Yläosasto

Argillander, David
Aunola, Juho
Backberg, Adolf
Eikel, Onni
Gadding, Emerik
Hintukainen, Juonas
Itkonen, Juho

Kariniemi, Esa
Karvonen, Aleksander
Mahkonen, Konstantin
Posunoff, Petter
Rikström, J. Fr.
Strömberg, August
Sällinen, August
Tiippanen, Petter
Österlund, Juho

Lukuvuosi 1878-1879
Alaosasto

Blasnialis, Michael
Fick, Aleks
Hassinen, David
Heinonen, Matti
Huuhtanen, Adam
Hurmalainen, Wilho
Hämäläinen, Aleks.
Hämäläinen, Juhana
Härkönen, Otto
Joronen, Aleksander
Kaljunen, Aleks.
Koistinen, J. Henrik
Korpela, Juha
Kulha, Esaias
Kyrklund, Edvin
Mergel, Aleksander
Mergel, Antti
Meskanen, Juhana
Parhiala, Antti
Sandberg, August
Stigell, Kaarlo
Tianen, Juha
Toikka, Petter
Turtiainen, Wilho

Yläosasto

Arponen, Petter
Forsman, August
Heinonen, Anton
Heinonen, Matti
Holopainen, Janne
Hurmalainen, Aleksander
Hurmalainen, Johan
Ihalainen, Mikko
Laakkonen, Emil
Liljeblad, Emil
Mahkonen, Konstantin
Paukkunen, Henrik
Rendolph, Aleksander
Saarelainen, August
Tiippanen, Petter
Tomminen, Wilho
Wento, Henrik

Wirander, Evert
Wirander, Nikolai

Lukuvuosi 1879-1880
Alaosasto

Fick, Aleks
Himmanen, Antti
Himmanen, Juhana
Hämäläinen, Aleks.
Härkönen, Otto W.
Hyle, Oskar
Juselius, Kustaa Adolf
Kaljunen, Aleksander
Kolehmainen, Wilho
Koskimies, Kristian
Maksimoff, Absalom
Mergel, Aleks.
Meskanen, Juhana
Parhiala, Antti
Pekkanen, Aleks.
Puolakka, Elias
Sandsund, Anton
Soboleff, Ivan
Stigell, Kaarlo
Sutinen, Evert
Tianen, Wilho
Toikka, Petter
Turtiainen, Wilho
Turunen, Matti
Turunen, Oskar
Wenäläinen, Teodor
Wiljanen, Joakim
Willala, Iwar

Yläosasto

Blasnialis, Mikko
Hassinen, David
Heinonen, Matti
Hurmalainen, Wilho
Jantunen, Juhana
Korpela, Juhana
Kulha, Esaias
Mergel, Antti
Sandberg, August
Sjöblom, Antti
Tianen, Juhana
Toijanen, Juhana

Lukuvuosi 1880-1881
Alaosasto

Backman, Kaarlo Johan
Englund, Kaarlo Emil
Furtti, Aleksander
Haaman, Ernst

Heinonen, Gust. Wilho
Hämäläinen, Aleksander
Härkönen, Otto Wilho
Järnefelt, Claes Gustaf
Kauppinen, Oskar Bernhard
Kotro, Petter Edvard
Lampila, Akatius
Lohman, Anton
Lönqvist, Fr. Edvard
Maukonen, Frans Herman
Mergel, Aleksander
Mölsä, Evert
Niemi, Elis
Ojala, Adolf Josef
Palén, Ernst
Parhiala, Antti
Pekkanen, Otto Wilho
Pirhonen, Aksel Leonard
Pusa, Aleksander
Sutinen, Evert
Säviranta, Kaarlo Emil
Tianen, Wilho
Turunen, Matti
Turunen, Otto Emil
Wiljanen, Joakim
Wiljanen, Petter
Woutilainen, August

Yläosasto

Fick, Aleksander
Hämäläinen, Johan
Ikäheimo, Matti
Jantunen, Johan
Juselius, Gust. Adolf
Jäppinen, Oskar Emil
Koskimo, Kristian
Kyrklund, Edvin W.
Lindberg, Ludvig Leonard
Meskanen, Johan
Naumoff, Aleksander
Pekkanen, Aleksander
Puolakka, Elias
Sandsund, Anton
Soboleff, Ivan
Toikka, Petter
Turunen, Oskar
Waittinen, Mikko
Willala, Ivar

Lukuvuosi 1881-1882

Aläosasto

Backman, Kaarlo J.
Esterskij, Ivan
Haaman, Ernst
Heinonen, Gust. Wilho

Hämäläinen, Aleksander
Ivaska, Juhana Ludv.
Kauppinen, Oskar B.
Karvinen, Konstantin
Kolehmainen, Albert Wilho
Larm, Kaarlo
Lillbacka, Juhana
Lohman, August
Maksimoff, Wladimir
Maukonen, Fr. Herman
Mergel, Aleksander
Miettinen, Paavo
Mölsä, Evert
Nikander, Otto
Pahkala, Erik
Pesonen, Alarik
Pynninen, Wäinö
Pyykkönen, Otto
Pöyhter, Aleksander
Ristola, Henrik M.
Sahanen, Juhana
Sarjanoja, Efr. Aleks.
Serenius, Walter Hjalmar
Sällinen, Herman
Säviranta, Kaarlo Emil
Tolkascheff, Paavo
Turunen, Matti
Wiljanen, Petter

Yläosasto

Backberg, Oskar
Bergman, Oskar Arvid
Brandt, Emil
Englund, Kaarlo Emil
Furtti, Aleksander
Härkönen, Otto W.
Kolis, Maunu Gunnar
Kruskopf, Ivar
Kyrklund, Edvin
Lampila, Akatius
Lohman, Anton
Lönqvist, Edvard
Palén, Ernst
Pekkanen, Aleksander
Pekkanen, Otto
Pirhonen, Aksel
Pusa, Aleksander
Suomalainen, Juhana
Sutinen, Evert
Tianen, Wilho
Turunen, Otto
Wiljanen, Joakim

Lukuvuosi 1882-1883

Alaosasto

Exell, Edvard
Gustafsson, Juh. Robert
Haaman, Ernst
Haaman, Teodor
Heikkinen, Juhani
Heinonen, Antti
Heinonen, August
Heinonen, Simo
Hellstén, Herman
Holmström, Kaarle
Hämäläinen, Aleksander
Kupias, Matti
Lampila, Alfred
Lankinen, Juh. Fredrik
Lehtola, Juhani
Litmanen, Eemil
Luukkonen, Kaarle
Luukkonen, Teodor
Markki, Matti
Michailoff, Wasili
Miettinen, Paavo
Pakarinen, Oskar
Piipponen, Matti
Pörkka, Juhani
Rautio, Eevert
Ronimus, Uno
Sarjanoja, Aleksander
Suhonen, Juh. Hjalmar
Säviranta, Emil
Turunen, Matti
Wanhala, Otto

Yläosasto

Esterskij, Ivan
Heinonen, Wilho
Ivaska, Joh. Ludv.
Karvinen, Konst.
Löhman, August
Mölsä, Evert
Nurmi, Robert
Pahkola, Erik
Pynninen, Wainö
Pöyhter, Aleksander
Ristola, Mikko Herm.
Sällinen, Herm.
Tolkascheff, Paavo
Wiljanen, Jukka
Wiljanen, Pekka

Lukuvuosi 1883-1884

I luokka

Backberg, Edvard

Bamberg, Matti
Blom, Vikt. Rob.
Exell, Edvard
Gustafsson, J. Rob.
Gyllenbögél, Werner Felix
Haaman, Teodor
Harinkanta, Emil
Hatunen, Juhana
Heikkinen, Juhani
Hämäläinen, Axel Aug.
Häyrynen, Antti
Karvinen, Adolf
Kolehmainen, Alb. Wilh.
Lankinen, J. Fr.
Litmanen, Eemil
Luukkonen, August
Luukkonen, Teodor
Metso, Adam
Michailoff, Wasili
Munne, Wilh. Edv.
Mustonen, Joh. Aug.
Noponen, Juh. Kust.
Ojala, Josef
Pakarinen, Juh. Henr.
Penttinen, Otto Henrik
Piipponen, Matti
Pohjolainen, Herman
Pörkka, Juhani
Puurtinen, Joh. Edv.
Raij, Antti Oskar
Ronimus, Gabr. Gideon
Räsänen, Fred. Wilh.
Sandsund, Herman
Sarjanoja, Efr. Aleks.
Saukkonen, Alexander
Savelainen, Onni Herm.
Siitonen, Yrjö Fredr.
Wanhainen, Mikko
Wartiainen, Wiktor
Wilola, Krist. Konst.
Zimmermann, A. Osk.

II luokka

Haaman, Ernst
Heinonen, Antti
Heinonen, August
Hellstén, Herman
Henriksson, Albert
Holmström, Kaarle
Hämäläinen, Aleksander
Ivaska, Joh. Ludv.
Lampila, Alfred
Lehtola, Juhani
Luukkonen, Kaarle
Mustonen, Albin
Pakarinen, Oskar

Rautio, Eevert
Ristola, Mikko Herm.
Ronimus, Uno
Säviranta, Emil
Turunen, Matti
Wanhala, Otto
Wiljanen, Pekka

Lukuvuosi 1884-1885
I luokka

Akkanen, Vilhelm
Blom, Karl Wilh.
Blom, Viktor Rob.
Haaman, Teodor
Hatunen, Johan
Heikkinen, Johan
Heinonen, Alfred
Hiiva, David
Hiivaniemi, Matti
Häkälä, Aleksander
Hämäläinen, Axel Aug.
Häyrynen, Antti
Jukarinen, Otto
Jäppinen, David
Karjalainen, Emil
Karvinen, Adolf
Karvinen, Karl
Lindholm, Alfred
Laurén, Hjalmar
Luukkonen, August
Malinen, Wiljo
Metso, Adam
Munne, Wilh. Edv.
Mustonen, Vilh.
Ojala, Josef
Pakarinen, Juh. Henr.
Penttinen, Otto Henrik
Pesonen, Otto
Pettersson, August
Rouhiainen, Joh. Harald
Ruukki, Alexander
Sandsund, Herman
Sarjanoja, Efr. Alex.
Saukkonen, Vilhelm
Savolainen, Onni Herm.
Someroja, David
Vilola, A. Vilh.
Vilola, Kristian

II luokka

Backberg, Edvard
Eriksson, Emil V.
Exell, Edvard
Gustafsson, Joh. Rob.
Haaman, Ernst

Hahl, Bruno
Henriksson, Albert
Hämäläinen, Alexander
Jaatinen, Otto Magn.
Kolehmainen, Albert Vilh.
Lampila, Alfred
Lankinen, Joh. Fred.
Lindberg, Bertel
Luukkonen, Karl
Luukkonen, Teodor
Mansikka, Anders Osk.
Miettinen, Paavo
Pettersson, Karl Emil
Pohjolainen, Herman
Porkka, Juhani
Puurttinen, Edvard
Raij, Antti Oskar
Räsänen, Fred. Wilh.
Saukkonen, Alexander
Siitonen, Yrjö Fred.
Simola, Anders
Turunen, Matti
Vartiainen, Viktor

Lukuvuosi 1885-1886
I luokka

Ahvonen, Adam
Aunola, Robert
Blom, Kaarle Wilh.
Gyllenbögell, Swen Arthur
Hankineva, Arthur
Heikkilä, Sylvester
Hiivaniemi, Matti
Illukka, Antti
Juhanen, Antti
Jukarinen, Otto
Karjalainen, Emil
Kyllönen, Konstantin
Lindell, Arthur
Lundgren, Alfred
Lundgren, Kaarle
Luukkonen, August
Malinen, Wiljo Walio
Menschugin, Pauli
Merger, Aleksander
Meskanen, Juonas
Mustonen, Wilho
Pesonen, Otto
Pettersson, Kaarlo Emil
Puustinen, August
Raij, Antti
Rikström, August
Ropponen, Ferdinand
Rouhiainen, Harri
Ruukki, Alexander
Rättö, Taavi

Salakka, Johannes
Someroja, David
Spets, Frans Emil
Warzabo, Woldemar
Wilola, Wilho

II luokka

Blom, Viktor Rob.
Gustafsson, Joh. Rob.
Exell, Fredrik Edv.
Haaman, Teodor
Haapalainen, Samuel
Hakala, Aleksander
Heikkinen, Johannes
Hämäläinen, Aksel Aug.
Häyrynen, Antti
Illukka, Wilho Rob.
Jäppinen, Taavi
Karvinen, Adolf
Karvinen, Kaarle
Lindholm, Alfred
Munne, Wilho Edv.
Ojala, Josef
Pakarinen, Joh. Henr.
Penttinen, Otto
Pettersson, August Ansk.
Rahikainen, Kustaa Wilho
Räsänen, Fr. Wilhelm
Sandsund, Herman
Sarjanoja, Efraim
Savolainen, Onni
Sjöman, Oskar
Törni, Otto
Wartiainen, Arvo
Wilola, Risto Konstantin

Lukuvuosi 1886-1887

I luokka

Fant, Otto Edv.
Gornastajeff, Wassilij
Hassinen, Joh.
Hirvonen, Edvard
Häyrynen, Bernhard
Jukarinen, Fredr.
Junnikkala, Antti Emil
Katajisto, Aleksander
Kettunen, Ruben
Lundgren, Kaarle
Löfberg, Osk. Aleks.
Merger, Aleksander
Merger, Johan
Merger, Mikko
Mustonen, Wilh.
Nyqvist, Karl
Pekkanen, Robert
Pettersson, Osk. Rob.

Porkka, Aleksander
Puurtinen, Herman
Puustinen, August
Raij, Antti
Rikström, August
Roisko, Joh.
Ropponen, Jaakko
Ruukki, Emil Edv.
Saarela, Kustaa
Sahala, Jonas
Salakka, Johannes
Sjöman, Rudolf Wilh.
Spets, Arthur Wilh.
Tavast, Emil Konst.
Uski, Aleksander
Warzabo, Konst.

II luokka

Ahvonen, Adam
Aunola, Robert
Blom, Kaarlo Wilh.
Haaman, Teodor
Haukinen, Arthur
Heikkilä, Juho
Heikkinen, Johan
Hiivaniemi, Matti
Horppu, Karl
Illukka, Kaarle Antti Joh.
Juhanen, Antti
Jukarinen, Otto
Luukkonen, August
Malinen, Wiljo Walio
Meskanen, Jonas
Metelinen, August
Pettersson, Kaarlo Emil
Rouhiainen, Joh. Harald Mick.
Ruukki, Alex.
Someroja, Taavi
Spets, Emil
Wilola, Antti Wilh.

Lukuvuosi 1887-1888

I luokka

Haanpää, J. E.
Hatakka, A.
Hindikka, J. B.
Hokkanen, J.
Huhta, J.
Huhta, M.
Junnikkala, A. E.
Katajisto, A.
Laavolainen, A.
Liffländer, I.
Löfberg, O. A.

Merger, Joh.
Merger, Juh.
Näppi, H.
Parkkali, J. A.
Pettersson, O. R.
Porkka, A.
Roisko, J.
Ronimus, F. V.
Ropponen, A.
Ruoppa, E.
Räsänen, O.
Sjöman, Rud. V. A.
Skyttä, J.
Spets, A. V.
Tavast, E. K.
Tiukkanen, J.
Vartiainen, E. V.
Warzabo, K. V.
Vihko, A.
Vilola, A. V.
Zvarnström, A. E.

II luokka

Ahvonen, Adam
Fant, O. E.
Jukarinen, Fr.
Kettunen, Robert
Lundgren, K. Fr.
Merger, Aleks.
Merger, Mikko
Mustonen, Vilho
Pekkanen, R.
Pettersson, K. E.
Puurtinen, H.
Puustinen, A.
Raij, A. F.
Rikström, A. R.
Ropponen, J. F.
Ruukki, Emil Edv.
Saarela, Kustaa
Sahala, J.
Salakka, Johannes
Vilkko, Aleks.
Vilola, A. V.

Lukuvuosi 1888-1889

I luokka

Akkanen, Matti
Aspelin, Bernh. Konst.
Florien, Aleksej
Gartz, Brynolf Wilh.
Hatakka, Aleks.
Hellonen, Aug. Oskar
Hindikka, Johan Basilius
Hokkanen, Joh. Edv.

Huhta, Jaakko
Huhta, Matti
Häyrinen, Bernhard
Kallioinen, August
Komulainen, Kalle Pekka
Kunttu, Aleks.
Laavolainen, Aleks.
Lautala, Tuomas
Lindholm, Emil Aleks.
Löyskä, Anton
Merger, Juhana
Parkkali, Johan Adolf
Partanen, Aleksander
Reinikainen, Wikt. Edv.
Ronimus, Filip Dikt.
Ropponen, Aleks.
Sundholm, Anders Kust.
Takakarhu, Joh. Edv.
Vihko, Aleks
Wättö, Herman
Zvarnström, Alvar Erik

II luokka

Haanpää, Joh. Edv.
Kokkonen, Niilo
Kolari, Adam Viktor
Liffländer, Isak
Lindholm, Laine Leonard
Löfberg, Osk. Aleks.
Merger, Johan
Näppi, Herman
Pettersson, Oskar Rob.
Porkka, Aleksander
Puustinen, August
Rikström, Aug. Reinh.
Ropponen, Jaakko Ferd.
Ruoppa, Emil
Ruukki, Emil Edv.
Räsänen, Otto Vilh.
Saarela, Kustaa
Sjöman, Rud. Vilh. Aug.
Takakarhu, Brynolf
Tiukkanen, Johan
Vartiainen, Eino Val.
Vilola, Arthur Walfr.
Vilola, Aug. Wilh.

Lukuvuosi 1889-1890

I luokka

Florien, Aleksej
Haglund, Joh. Engelbert
Hellonen, Viktor
Hjort, Gust. Werner
Hokkanen, Johan
Huhta, Matti

Hämäläinen, Onni Osk.
Häyrinen, Emil
Kajanus, Edv.
Karvinen, Aleks.
Kukkaro, Wilhelm
Lindholm, Emil Aleks.
Lindholm, Toivo Johannes
Luukkonen, Viktor
Löyskä, Anton
Merger, Johan
Muuri, Otto
Nikoskelainen, Elias
Piokas, Nikodemus
Päivinen, Juh. Edv.
Ronimus, Anton
Saastamoinen, Fabian
Sahala, Otto Johannes
Takakarhu, Joh. Edv.
Tiihonen, Adolf
Valkonen, Aleks.
Wihko, Aleksander
Vilola, Albin Viljam
Wirkki, Nikodemus
Wättö, Herman
Ämmänen, Staffan
Öhman, Matti

II luokka

Gartz, Brynolf Wilh.
Haanpää, Johan Edv.
Hatakka, Aleks.
Hellonen, Aug. Osk.
Hindikka, Joh. Basilius
Holmström, David Vikt.
Huhta, Jaakko
Häyrinen, Bernh.
Kunttu, Aleks.
Laavolainen, Aleks.
Lautala, Tuomas
Löfberg, Osk. Aleks.
Näppi, Herman
Parkkali, Joh. Adolf
Ronimus, Filip Dikt.
Porkka, Aleks.
Reinikainen, Vikt. Edv.
Ropponen, Aleks.
Sundholm, Anders Gust.
Vilola, Arthur Walfrid
Zvarnström, Alv. Erik

Lukuvuosi 1890-1891

I luokka

Auvinen, Arthur
Florien, Aleksej
Haartman, Karl Hjalmar

Haglund, Joh. Engelb.
Hedman, Karl Johan
Hirvonen, Wilhelm
Hjort, Werner
Hokkanen, Juhana
Horppu, Herman
Häyrinen, Emil
Illukka, Aksel
Karvinen, Aleks.
Kortell, Viktor
Kukkaro, Wilhelm
Lempiäinen, Joh.
Lindfors, Johan
Liukkonen, Wiljam Ferd.
Mäkelä, Juhana Edv.
Nikoskelainen, Elias
Oksman, Johan
Oksman, Wilhelm
Olkkonen, Eemil
Piokas, Nikodemus
Rautia, Tuomas
Ronimus, Anton
Räsänen, Emil
Saastamoinen, Fabian
Sahala, Otto
Sallinen, Viktor
Sinkka, Taavi
Someroja, Robert
Susi, Juhana
Tossavainen, Matti
Tuomola, Kustaa
Walkonen, Aleks.
Walkonen, Juhana
Wepsä, Henrik
Wilola, Albin Viljam
Yläoutinen, Juhana
Öhman, Matti

II luokka

Fröjdlund, Sigfrid
Hatakka, Aleks.
Huhta, Jaakko
Huhta, Matti
Jantunen, Armas Emil
Kajanus, Edv.
Lautala, Tuomas
Lindholm, Emil
Lindholm, Toivo Joh.
Luukkonen, Viktor
Löyskä, Anton
Merger, Joh.
Muuri, Otto
Päivinen, Juh. Edv.
Ropponen, Aleks.
Takakarhu, Joh. Edv.
Tavainen, Albert

Tiihonen, Adolf
Wättö, Herman

Lukuvuosi 1891-1892
I luokka

Avelin, Edv. Aleks.
Friman, Gust. Viktor
Gartz, Eemil
Heikkeri, Arvi
Ikävalko, Juho
Jakobsson, Joh. Gust.
Järvi, Johannes
Kortell, Viktor
Kotonen, Antti
Lempiäinen, Juho
Lindfors, Juho
Myllynen, Juho
Olkkonen, Eemil
Paajanen, Juho
Saastamoinen, Fabian
Sjögren, Otto
Someroja, Robert
Sundeberg, Wilhelm Em.
Uski, Aleksander
Wäisänen, Juho Alf.
Wättö, J. Viktor

II luokka

Auvinen, Arthur
Florien, Aleksej
Grönroos, Ensio Rob.
Haartman, Kaarlo
Hedman, Kaarlo J.
Helenius, Aukusti
Hintikka, Basilius
Hjort, Werner
Horppu, Eemil
Häyrynen, Emil

Illukka, Aksel
Kankkunen, Juh. Eemil
Karvinen, Aleksander
Kukkaro, Wilho
Malinen, Wäinö Auvo
Mäkelä, Juho Edv.
Nikoskelainen, Elias
Oksman, Wilho
Sallinen, Viktor
Susi, Juho
Tossavainen, Matti
Tuomola, Kustaa A.
Walkonen, Juho
Wepsä, Henrik
Ylä-Outinen, Juho

Lukuvuosi 1892-1893
II luokka

Aholainen, Ali
Evonen, Juho
Evonen, Wilhelm
Florien, Aleksej
Friman, Gust. Vikt.
Heikkeri, Arvi
Ikävalko, Juhana
Järvi, Johannes
Kortell, Viktor
Lempiäinen, Juho
Lindfors, Juho Alfr.
Myllynen, Juho
Oxman Wilh.
Paajanen, Juho
Saastamoinen, Fabian
Sjögren, Otto
Someroja, Robert
Sundeberg, Wilhelm Emanuel
Wallenius, Sulo
Wäisänen, Juho Alfr.
Wättö, Viktori

TAULUKKO 1

Lukuvuodet	alaos.	yläos.	3. os.	yht.
1860—61	10			10
1861—62	12			12
1862—63	10			10
1863—64	20			20
1864—65	23			23
1865—66	24			24
1866—67	7	10		17
1867—68	10	8		18
1868—69	14	9		23
1869—70	11	7	13	31
1870—71				37
1871—72				34
1872—73	17	9		26
1873—74	17	15		32
1874—75	24	14		38
1875—76	19	17		36
1876—77	21	18		39
1877—78	21	16		37
1878—79	24	19		43
1879—80	28	12		40
1880—81	31	19		50
1881—82	32	22		54
1882—83	31	15		46
1883—84	42	20		62
1884—85	38	28		66
1885—86	35	28		63
1886—87	34	22		56
1887—88	32	21		53
1888—89	29	23		52
1889—90	32	21		53
1890—91	40	19		59
1891—92	21	25		46
1892—93	—	21		21

TAULUKKO 2

Isän ammatit	1860—61	1861—62	1862—63	1863—64	1864—65	1865—66	1866—67	1867—68	1868—69	1869—70	1870—71	1871—72	1872—73	1873—74	yht.
arentaattori									1	1					2
byggmestari											2				2
huonetkuntalainen		1	1												2
kirjanpitäjä										1	1				2
kirjon kuudennusm.	2	2	2												6
koulumestari	1								1	1					3
kultaseppä						1									1
kvartersman										1					1
laamannin lautamies				1	1						1				3
läksiäinen				4	4	3				1					12
nikkari										1	1				2
nikkarin sälli				1	1	1	1	1	2	2	3				12
nimismies						1	1	1	1	1	1				6
pehtori													2		2
posteljooni		1	1					1	1	1					5
purlakka													6		6
puutarhuri											1		1		2
renki	1	1	1				2	2	2	2	3		1		15
seppä										1			1		2
sorvari								1	1	1					3
suutarin sälli													1		1
talollinen	2	3	2	2	3	5	2		3	6	5		5		38
torppari			1			1	2	1	1	1					7
tuntematon				2	3	2			2		14				23
työmies	2	1	1	4	5	5	4	5	2	5	6		6		46
vankinehti				2	2	2	1	1	1						9
vaunumaakari							1	1	1	1					4
vetomies	2	3	1	3	4	3	3	4	4	4	1		3		35
yövärtia				1											1
yht.	10	12	10	20	23	24	17	18	23	31	39		26		

Nykysuomen Sanakirja: arentaattori = vuokranantaja; kvartersman = auttaa kruununmiehiä veronkannossa ja järjestyksen pidossa; läksiäinen = irtolainen, loinen; purlakka = irtolainen, kulkuri; kirkon kuudennusmies = huolta kirkkokurista, järjestyksestä.

TAULUKKO 3

Isän ammatit	1874—75	1875—76	1876—77	1877—78	1878—79	1879—80	1880—81	1881—82	1882—83	1883—84	1884—85	1885—86	1886—87	1887—88	1888—89	1889—90	1890—91	1891—92	1892—93	yht.
ajuri											3		2							5
jahtivouti											1									1
kansak. opettaja											1		2							3
kauppias			5	4		5				20	2		2					3		41
kirvesmies		6																		6
kruununpalvelija			4																	4
käsityöläinen	16	8		18	17	19	12		20									4		276
työmies			16				6			26	32	31	26					25		
lukkari														1						1
maanviljelijä			6		17		11		13			11						4		62
majatalonpitäjä																		1		1
mylläri													2							2
pappi			1								1									2
puutarhuri													5							5
ratavahti											1							2		3
rautatiepalvelija												9								9
rautatievirkamies	5	3	3		3				1	6	5									26
sisävouti											1									1
sotilas					1															1
sulkuvahti													1							1
talonomistaja	10	13	3	6			4											1		37
talollinen						11					7		3							21
tehtailija													1							1
torppari																				1
tullivirkamies		1											1							2
tuntematon																		1		1
työnjohtaja	8	5				5		11	6	3	4									42
vahtimestari											1									1
virkamies				12	8		16		13	5		6						4		66
yht.	39	36	38	40	46	40	49	58	63	59	61	46					45			

TAULUKKO 4

	1860—61	1861—62	1862—63	1863—64	1864—65	1865—66	1866—67	1867—68	1868—69	1869—70	1870—71	1871—72	1872—73	1873—74	1874—75	1875—76	1876—77	1877—78	1878—79	1879—80	1880—81	1881—82
Viipurin lääni																						
Viipuri	7	8	6	12	14	16	14	17	19	22	16		11	12	9	8	18	15	12	12	21	
Viipurin pitäjä				4	4	4	3	1	3	5	5		15	17	25	18	13	22	17	19	16	
Jääsken pitäjä										2	1	puuttuu										puuttuu
Antrean pitäjä				2	1	2																
Muolaan pitäjä				1	1														1		1	
Heinjoen pitäjä					1															1	1	
Koiviston pitäjä										1												
Säkkijärven pitäjä																1		2	3	2	2	
Hiitolan pitäjä	1	1	1																1			
Raudun pitäjä	1															1						
Kurkijoen pitäjä			1																			
Valkjärven pitäjä																		1				
Virolahden pitäjä																			2			
Kivennavan pitäjä																			1		1	
Ruskealan pitäjä																			1	2		
Johanneksen pitäjä														1							3	
Lemin pitäjä																						
Parikkalan pitäjä																						
Lappeen pitäjä				1	2	1										1						
Lappeenrannan pitäjä																	1	1				
Luumäen pitäjä						1										1						
Joutsenon pitäjä	1	1	1														2	2	1			
Ruokolahden pitäjä		1	1											1								
Pyhjärven pitäjä																	1					
Rautjärven pitäjä																		1	4			
Valkeasaaren pitäjä																				1		
Kymin pitäjä																						
Haminan pitäjä																						
yht.	10	12	10	20	23	24	17	18	22	30	22		26	39	34	30	35	44	43	38	45	

TAULUKKO 5

	1867—68	1868—69	1869—70	1870—71	1871—72	1872—73	1873—74	1874—75	1875—76	1876—77	1877—78	1878—79	1879—80	1880—81	1881—82	1882—83	1883—84	1884—85	1885—86	yht.
Viipurin lääni																				
Viipuri															21	27	13	6		336
Viipurin pitäjä															17	26	23	37		294
Jääsken pitäjä					puuttuu												1	1		5
Antrean pitäjä																2	2	1		10
Muolaan pitäjä																	2	2		8
Heinjoen pitäjä																				3
Koiviston pitäjä																	1			2
Säkkijärven pitäjä															4	2				16
Hiitolan pitäjä																				4
Raudun pitäjä																		1		3
Kurkijoen pitäjä																				1
Valkjärven pitäjä																				1
Virolahden pitäjä																				2
Kivennavan pitäjä															1			1		4
Ruskealan pitäjä																				3
Johanneksen pitäjä																				4
Lemin pitäjä																	1	1		2
Parikkalan pitäjä																1				1
Lappeen pitäjä																2	1			8
Lappeenrannan pitäjä																				2
Luumäen pitäjä																	2	1		5
Joutsenon pitäjä																				8
Ruokolahden pitäjä																				3
Pyhäjärven pitäjä																				1
Rautjärven pitäjä																				5
Valkeasaaren pitäjä																				1
Kymin pitäjä																	2	1		3
Haminan pitäjä																	1	1		2

TAULUKKO 6

	1861—62	1867—68	1868—69	1869—70	1870—71	1871—72	1872—73	1873—74	1874—75	1875—76	1876—77	1877—78	1878—79	1879—80	1880—81	1881—82	1882—83	1883—84	1884—85	1885—86	yht.
Muu Suomi																					
Iisalmi	1																				1
Helsinki									2	1											3
Kristiina				1	1	puuttuu										puuttuu					2
Kuopio														1							1
Leppävesi																			2		2
Leppävirta										1							2	2	1		6
Liperi														1							1
Nastola									1	2	2	1									6
Nilsinä									1												1
Nurmijärvi															1						1
Orimattila								1													1
Pielavesi										1											1
Pohjanmaa													2								2
Pudasjärvi									1	1		1									3
Savitaipale															1						1
Siikajoki																		1			1
Sulkava													1								1
Tohmajärvi	1																				1
Turku											1										1
Varkaus															1						1
Tuntematon					15															1	16
Venäjä															1				1		2
yht.	12	18	23	31	38		26	32	39	36	38	46	46	39	49	45	63	51	56		

TAULUKKO 7

Ikärakenne vuosina 1860—1874

Luku- vuodet	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	tunte- maton	yht.
1860—61		1	3	1	1	2		1										1		10
1861—62		1	3	2	2	1		1						1		1				12
1862—63		1	3	1	1	1	1	1						1						10
1863—64			2	3	5	3	4		1					1	1					20
1864—65		1	4	5	5	2	4		1					1						23
1865—66		2	4	3	8	2	2	1			2									24
1866—67		3	4	1	6	1		1			1									17
1867—68		3	5	1	6	2													1	18
1868—69		4	4	3	7	1		1						1					2	23
1869—70		5	4	6	8	1	2	3	1										1	31
1870—71		6	6	6	5	1	5												11	40
1871—72		puuttuu																		
1872—73	1	3	9	8	3		2													26
1873—74		puuttuu																		
yht.		1	30	51	40	57	17	20	9	3		3		5	1	1		1	15	

TAULUKKO 8

Lukuvuodet		Uskonto		Laskento		Historia		Maantiede		Ruotsi	Luonnontieto	Kaunokirjoitus	Laulu	Piirustus	yht.
		Katekismus	Raamatunhist.	Suomenkieli	Mittausoppi	Luvunlasku	Yl. hist.	Suomen hist.	Yl. maant.						
1872—73	A	1	1	6	4	—	—	6	—	—	8	2	—	28	
	Y	1	1	5	4	4	3	2	—	2	2	2	—	28	
Kevätl.	A	1	3	6	2	5	—	—	4	2	2	3	2	30	
1874	Y	1	2	4	3	3	2	2	3	3	2	1	2	30	
1874—75	A	1	3	6	2	5	—	—	4	2	2	3	2	30	
	Y	1	2	3	3	3	2	2	2	3	2	3	2	30	
1875—76	A	1	3	6	2	5	—	—	4	2	2	3	2	30	
	Y	1	2	3	3	3	2	2	2	3	2	3	2	30	
1876—77	A	1	3	6	2	5	—	—	4	2	2	3	2	30	
	Y	1	2	4	3	3	2	2	3	3	2	3	2	32	
1881—82	A	1	3	6	2	5	—	—	3	1	2	2	1	28	
	Y	1	2	4	3	4	2	2	2	1	3	2	1	31	
1885—86	A	1	3	7	2	5	—	—	3	1	—	2	2	28	
	Y	2	2	4	2	5	2	2	2	1	—	1	2	28	
1886—87	A	1	3	6	2	5	—	—	3	1	—	2	1	26	
	Y	2	2	2	2	5	2	2	2	1	—	1	1	25	
1887—88	A	1	3	6	2	5	—	—	3	1	—	2	3	28	
	Y	2	2	2	2	5	2	2	2	2	—	1	1	26	
1892—93	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
	Y	1	2	6	—	4	2	2	2	1	—	2	2	28	